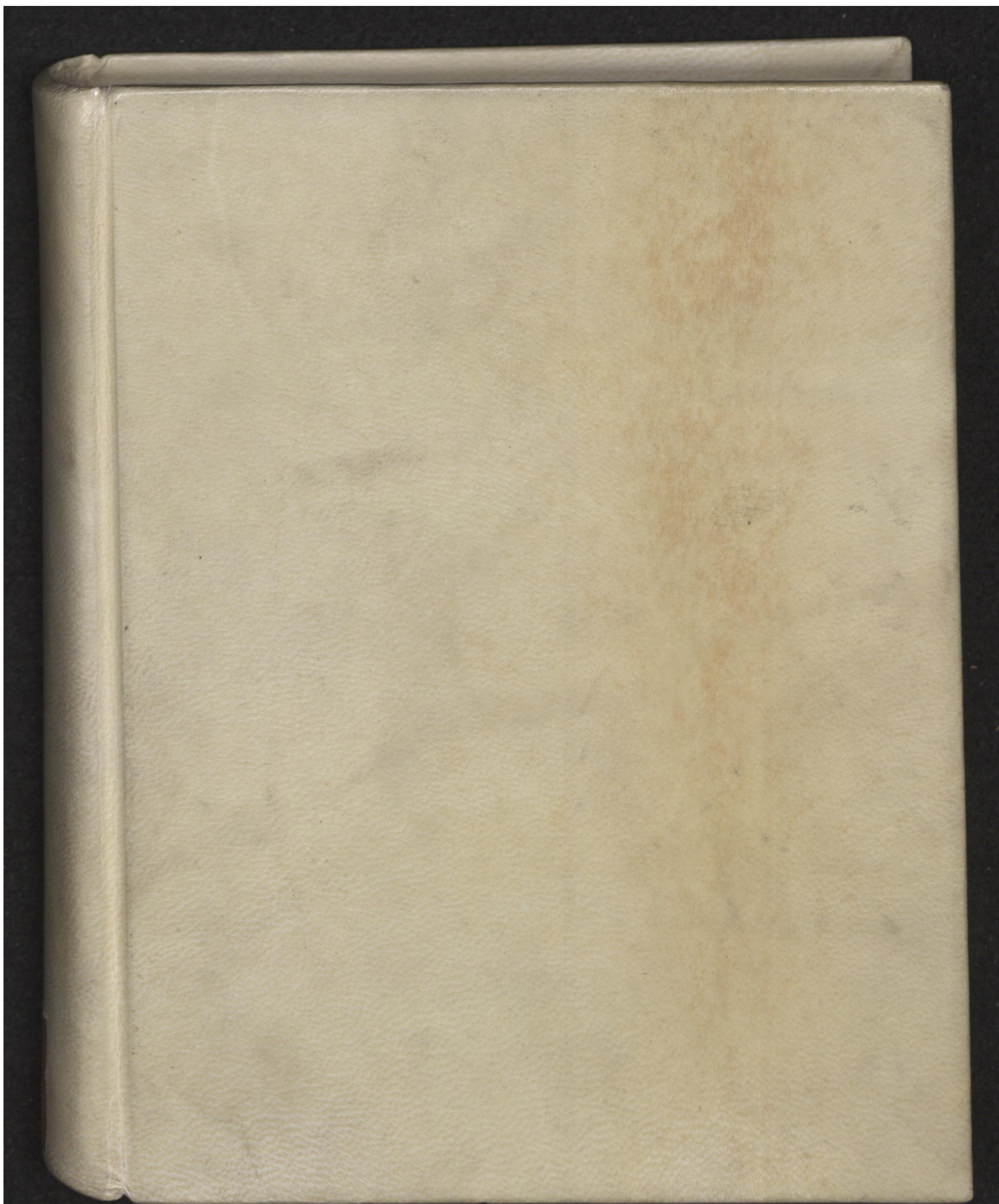
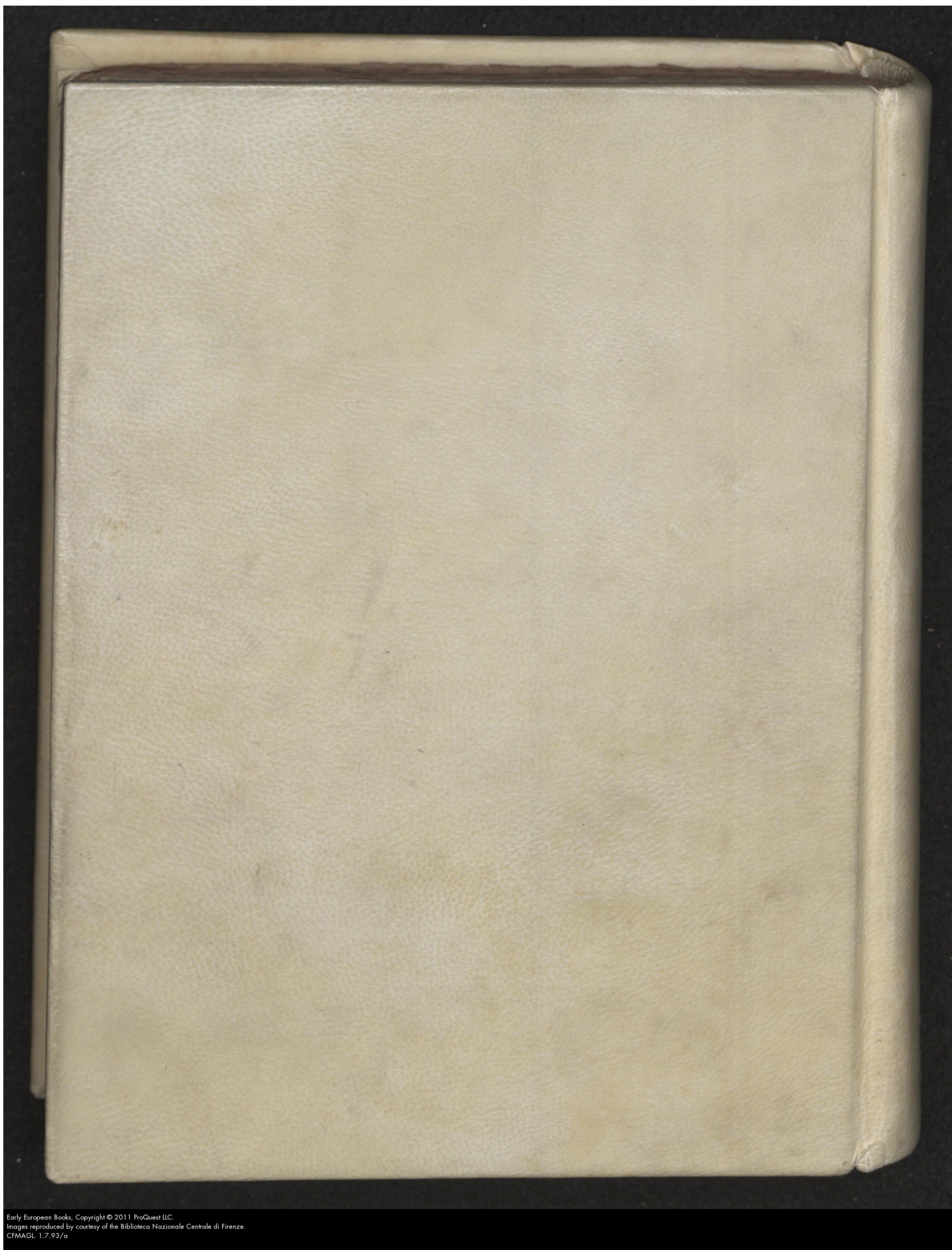
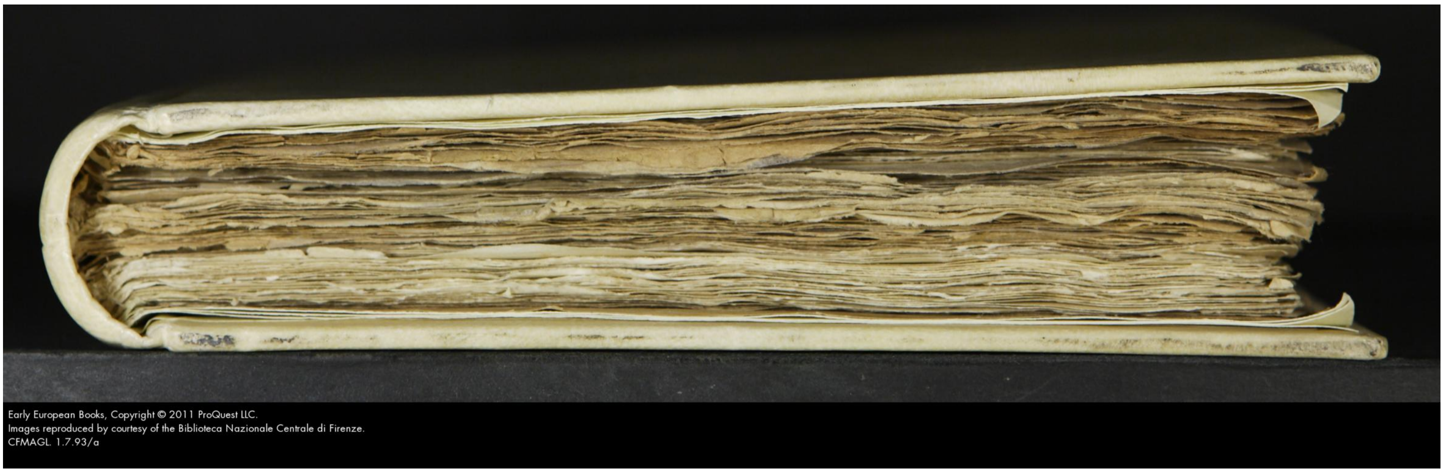

1
7
93

HENRICI MEIBOMII

DE DVCVM BRVNSVICENS. ET LYNEBVRG.

CONTRA
INFIDELES SARACENOS
ET TVRCOS A SEXCENTIS
AMPLIVS ANNIS EXPEDITIONIBVS BELLICIS
NARRATIO.

Book XIII
I-1

HELMESTADI,
Typis & sumptibus GEORG-WOLFGANGI HAMMII,
Acad. Typogr.
Anno M DC LXXXV.

QUi optimè nobis ea, quæ de Majoribus nostris ſcimus, in ſuo de Germania libro tradidit *Cornelius Tacitus*, ſub Trajano Imperatore, cum jam ad Albim & Viſurgim usq; Romani perveniſſent, nullo verbo SAXONUM meminit; unde doctiſſimis viris variæ natæ conjecturæ, quibusdam in Taciti libro quædam à librariis omiſſa ſuſpicantibus, aliis ſub Cattorum aut Foſorum aut Svardonum aut Cimbrorum nomine Saxones latere judicantibus. Ego, relicta cuiq; judicii ſui libertate, Saxones tum minus adhuc celebres, anguſtisque ſuis finibus contentos, Romanis Tacitoq; incognitos fuiſſe arbitror: nec ad eos bellorum illorum famam perveniſſe, quæ cum Danis ante Chriſtum natum *Saxo Grammaticus* memorat, ubi & *Saxoniæ regnum ad Danos translatum* ſcribit, l. 4. c. 18. doctiſſimusq; *Stephanius* in notis regnum fuiſſe, & veriſſime à *Saxone Grammatico* ita vocari, & ab Odino rege filio ſuo Baldo datum, ex *Edda* probare ſatagit: quamvis longè tutius ſit referre illa ad fabulas & incertiſſimas relationes eorum temporum, quibus, ut ipſe *Saxo* fatetur, *illuſtrium virorum ſplendorem ſcriptorum penuria laudi memoriæq; ſubtraxit*: licet plurimum fidei Annalibus iſtis Septentrionalium hac in re tribuat *Seringhamus*. l. de orig. gent. Anglor. c. 2. & 3.

Primus omnium *Claudius Ptolemæus*, qui ſub Imperatore Antonino Pio vixit, lib. II. cap. XI. eorum meminit,

minit, vocatq́; Σάξονες per ξ, quomodo & Græci & Romani deinde omnes eos ſcribunt, & hodieq́; Germaniæ Superioris incolæ vocant, cum patria pronunciatione *de Saſſen*, SASSONES dicendi fuiſſent. Collocat autem eos ἐπὶ τὸν αὐχένα τῆς Κιμβρικῆς χερσονήσου, ut facile intelligas, tenuiſſe illos tum eam, quam hodie Holſati occupant, Cimbricæ peninſulæ cervicem, & in littoribus Oceani ad oſtia fluviorum Travæ, (Chaluſi *Ptolemæo*) & Albis ſediſſe, locorum ipſorum ſitu & ingenio eos invitantibus, ut nauticis exercitiis maritimisq́; operibus vitam ſuam conſecrarent, quorum deinde gloria, ut mox dicam, inclaruerunt. Seculo enim tertio ſub Diocletiano Imp. *Carauſius mare accepiſſe* tranquillandum, quod *Franci & Saxones* infeſtabant, memoratur ab *Eutropio* l. IX. in cujus rei memoriam argenteum nummum Imp. Carauſii, qui penes me eſt, cuſum arbitror, in cujus averſa Triremis prætoria, felicitatem ejus maritimamq́; victoriam indicat, niſi quis referre velit ad alteram, quam, claſſe Maximiniani Herculei victa, reportavit. Seculo deinde quarto non infrequens occurrit Saxonum mentio, videnturq́; tum Holſatia egreſſi Viſurgis oſtia ad Rheni usq; in mare influxum & Chaucorum littora occupaſſe. Nam ſub Juliano Imp. Batavorum inſulam, pulſis Francis Saliis, ſuam eos feciſſe, *Zoſimus* narrat: in cujus verbis l. 3. p. 707. ubi Quados Saxoniæ partem facit, *Cluverus* pro Κουάδους legit Καύχους, Chaucosq; interpretatur, & inde colligit, Chaucos tum à Saxonibus jam ſubactos fuiſſe, idcircoq́; partem ipſius vocari; nimiâ tamen, & *Grotio* jam olim in Epiſt. ad Pontanum notata in *Cluvero* voces contra MStorum fidem mutandi licentiâ, cum ſæpius repetatur apud *Zoſimum* Quadorum vox, conſtanti ubiq; lectione, nec toties deſcribentis errorem interveniſſe credibile ſit, potiusq́; hic ipſe *Zoſimus* hallucinetur. Sequitur quidem Cluverum Vir longe doctiſſimus,

ctissimus, qui de antiquissimo horum locorum statu commentatus est p. 54. sed intelligi debere Chamavos satis apparet ex iis, quæ *Julianus* Imp. ipse in Epist. ad S. P. Q. Atheniensem de suis contra Salios Chamavosq; felicibus victoriis narrat, quæque in hanc rem scribit *Ammianus Marcellinus Histor.* l. XVII. p. 170. Quicquid autem hac de re sit, jam tum eo tempore *Hieronymus in vita S. Hilarionis*, noto satis loco, *Francis vicinos* facit, & Ammianus Marcellinus l. XXVII. *Francos & Saxones* confines nominat, unde facile, quousq; progressi fuerint, colligere est. Hinc fortassis illud est, quod Auctor Chronici Rythmici ante trecentos amplius annos lingua Belgica scripti, antiquorum librorum fide asserit, totam regionem infra Neomagum olim Saxoniam Inferiorem dictam, Scaldimq; ejus terminum occidentalem fuisse. Merentur ipsa ejus verba audiri.

Oude bocken hoor icke gewagen
Dat al t' land beneden Nyemagen
Wilen neder Saßen hiet
Al soo als die Stroom verschiet
Van der Mase ende van den Rhyn
Die Schelt was dat west ende syn.

Et tum quidem maritimam gloriam sibi acquirere, invasionibusque suis & piratica, etiam in longinquiora loca, institutis formidabiles esse cæperunt. Ubi enim de Valentiniano Imp. agit *Paullus Orosius* Historiar. adversus Pagan. l. 7. c. 32. Saxones vocat *gentem in Oceani littoribus & paludibus inviis sitam, virtute atq; agilitate terribilem*, & notanter, *periculosam Romanis finibus*; quibus se opposuisse Valentinianum, *& eruptionem magna mole meditantem in ipsis Francorum finibus oppressisse*, iterum Orosius scribit. Irruptionis

ruptionis illorum in Galliæ littora ſub Valentiniano, Valente & Gratiano meminit *Ammianus Marcellinus* l. 27. c. 8. & l. 28. c. 5. Sub Theodoſio Seniore Romanos contra Saxones maritimis prælijs pugnaſſe & victoriis inclaruiſſe, diſcimus ex *Latini Pacati Panegyrico*, Theodoſio dicto, ubi, dum attritam pedeſtribus præliis Bataviam refert, *Saxonem bellis navalibus conſumptum* memorat. Et tum Saxones captivos Romam ductos & ſpectaculis publicis deſtinatos ex *Symmacho* diſcimus Epiſt. 46. l. 2. Sub Honorio Stiliconis effectum curis, ne *Britannia littore toto*

Proſpiceret dubiis venturum Saxona ventis,

ſcribit *Claudianus*, ſed fortaſſis poëticè nimis, cum ne per ipſum quidem Stiliconem, ſed Victorinum Toloſanum, ab eo miſſum, Saxones repreſſi ſint, ita tamen, ut formidabiles adhuc Romanis manſerint. Anno enim Chriſti poſt quadringenteſimum quadrageſimo nono, qui fuit Vortigerni Regis Britannici quartus, Saxones in Britanniam vocati, Virtutis ſuæ militaris & maritimæ ſpecimen ediderunt, dum poſt varia bella nova ibi regna condiderunt, Orientales in Eſſexia, Middelſexia & auſtrali Hertfordiæ parte, Auſtrales in Suſſexia & Surrejæ parte, Occidentales in Suthantonia, Bercheria, Viltonia, Sommerſetia, Devonia &c. de quibus nunc pluribus agere animus non eſt, legi autem poſſunt *Cambdenus* in Britannia, & *Langhornius* in Antiquitatibus Albionenſibus ſub finem, & in Chronico Regum Anglor. p. 5. Quod vero ex eo tempore non deſierint Saxones Romanis in Gallicis littoribus eſſe moleſti, diſcimus ex *C. Sollio Apollinari Sidonio*, Arvernorum Epiſcopo, qui ſub Leone & Zenone floruit, & l. VIII. Epiſt. 6. ad Nammatium *Archipiratas* vocat, quos *exerceant naufragia, non terreant: quibus cum diſcriminibus pelagi non notitia tantum, ſed familiaritas ſit*: & in Epiſt. 9. ad Lampridium, non inelegantibus phaleucis, *aſſuetos ſalo & cærulos* appellat,

appellat, id eſt, coloris cærulei & quaſi marini, à mora in mari contracti. Et propter has piraticas irruptiones Littorum Præfectos Romani habebant, qui etiam Comites vocabantur, uti *Amm. Marcellinus* l. 28. c. 5. Nannetem Comitem *Saxonicæ eruptionis procellam* ſuſtinuiſſe ſcribit, & *maritimi tractus comitem* nominat l. 27. c. 8. Quod officium duraſſe ad Caroli M. tempora diſcimus ex *Eginhardo* in vita Caroli c. 8. ubi *Rutlandus Britannici littoris præfectus*, & in *Annalibus Francicis Adelmi* ad An. 799. Wido Britannici littoris comes ac præfectus nominatur. Diſertè vero in *Notitia Imperii* mentio fit *Comitis littoris Saxonici per Britanniam* p. 110. & *Tribuni cohortis primæ novæ Aremoricæ in littore Saxonico* p. 137. qui ad Saxonum deprædationes impediendas erant conſtituti, quando ſcilicet

— *Aremoricus piratam Saxona tractus*
Sperabat (id eſt metuebat,) *cui pelle ſalum ſulcare Britannum*
Ludus, & aſſuto glaucum mare findere lembo.

Videtur autem totus ille tractus à Ligeri ad Albim uſque Saxonicum littus vocari, quod ſcilicet reſpiceret Saxones, & ab illis advenientibus infeſtaretur, Romanique Cæſares poſteriores ibi præſidium perpetuum adverſus piratas Saxones haberent: quamvis aliquando Saxones in ea ora Galliæ, quæ oſtiis Sequanæ alluitur, habitaſſe, ex hoc ipſo nomine Littoris Saxonici colligat doctiſſimus *Jacobus Sirmondus* not. ad Capitularia Francor. p. 771. edit. Baluz. putetque locum ipſum propius indicari à *Gregorio Turonenſi*, quando *Saxones Bajocaſſinos* nominat l. V. hiſtor. c. 27. Quomodocunque autem hæc ſeſe habeant, poſſent adhuc longè plura à me adduci, Saxonum antiquorum nauticæ rei peritiam & maritimas excurſiones teſtantia, niſi res clara eſſet. *Philippus Cluverius* in Germ. Antiq. illam artis nauticæ peritiam, à priſcis Saxonibus ortam, hodieque in Fri-

fiæ,

ſiæ, Bataviæ & Angliæ incolis obſervari, Gallos quoque atque Hiſpanos, qui Oceanum magnum navigant, ab his didiciſſe ſcribit, cujus documentum certum præbeant pleraque vocabula nautica, quæ in hunc uſque diem apud illos quoque ſint merè Germanica.

Sicut autem Saxones primò Chaucorum, & ad mare, fluminumque oſtia ſitas terras occupaverant, ita deinde magnam inferioris Germaniæ partem & illa mediterranea loca invaſerunt, quæ Sicambri, Ampſivarii, Cheruſci, Marſi olim tenuerant, Francis expulſis: quamvis certo aſſerere nequeam, armisne populos modo dictos ſubegerint, an illi ultro in fædus cum ipſis, unamque rempublicam cojerint? Nomen tùm certè Saxonum, reliquis abolitis, prævaluit. Non referam autem nunc, quomodo Saxones Francorum fines populati ab illisque repulſi, interdum etiam victores, ut *Aimoinus* refert l. 2. c. 27. extiterint: quomodo tamen ſeculo ſexto terminos ſuos per Thuringiam promoverint, data per ipſos Francos occaſione, qui Rege Theodorico, Clodovæi Magni filio, contra Ermenfridum Thuringorum Regem eos in auxilium vocaverunt, tacendo prætetire nequeo, cum ex ſolis ferè *Eginhardi* libris deperditis, quorum aliquod Excerptum nobis conſervavit *Adamus Bremenſis*, & *Widichindi* Monachi lib. 1. hiſtoriam illam haurire liceat, dum Gallici ſcriptores tacent, & *Aimoinus* l. 2. c. 9. hanc quidem Francorum in Thuringos expeditionem narrat, nullam tamen, vel uno verbulo, Saxonum mentionem facit. Quinam Saxones illi fuerint, quibusque in ſedibus tum hæſerint, nec Eginhardus, nec Witichindus diſtinctè narrant, non longis tamen itineribus ad Francos acceſſiſſe, ſed in vicinia fuiſſe, ex tota narrationis ſerie patet, ut mirer Virum doctiſſimum Saxones ex Anglia hîc velle repetere, & ea occaſione in loco Procopii conſtantem lectionem tollere, & pro Φρίσσονες intrudere

dere Σάξονες, & non obſervaſſe, Procopium ibi à βρεττία diſtinguere Βρεττανίαν. Quanquam autem terram Thuringorum Saxonibus, ſi vincerent, permiſerat Theodoricus, non tamen, victoria licet cruenta, ſexmillibus ſuorum amiſſis, reportata, ſtatim eam adepti ſunt, ſed odio Herminfridi erga eos, qui ſe dedere Francis quàm Saxonibus malebat, ſpe penè omni exciderant; compertis tamen machinationibus hoſtilibus & Regis Erminfridi, conſtantia & virtute Ducis ſui (quem Hadagatum *Eginhardus*, Hathagaſt *Witichindus*, Hatugato *Urſpergenſis* nominant, & ſolum quidem illum, nulla facta mentione Bernthowaldi vel Bernwaldi, quem, Aſcaniæ dominum, recentiores *Brotruffius* aliique huc adducunt, cuique Scheidingam ceſſiſſe volunt) urbem Scheidingam ad Unſtrutum fluvium, in qua hærebat Herminfridus, expugnarunt, cæſis, qui aderant, Thuringis, Rege licet cum uxore & liberis elapſo. Cum igitur ita victores ad Theodericum rediiſſent, ſimul in poſſeſſionem terræ promiſſæ venerunt, *ſociiq; Francorum & amici appellati* ſunt. Non omnem tamen Thuringiam acceperunt Saxones, ſed facta diviſione (à qua ipſi urbi Scheidingae nomen obtigiſſe ſuſpicatur celeberrimus *Sagittarius*, amicus noſter, antiquit. regni Thuringici l. 2. c. 12.) illam tantum, quæ eſt nobis cis Unſtrutum fluvium, ceu notat *Eginhardus*: De qua diviſione multa etiam præclara obſervat nobiliſſimus *Conringius* noſter in diſſertatione de antiquo Helmæſtadii ſtatu, & illud imprimis, quod inde hodieq; Imperiales illæ urbes Mulhuſum & Northuſum, Thuringicæ licet, Saxoniæ tamen tribuantur, Circulo ſcilicet Saxonico inferiore comprehenſæ. *Auctor* quoq; *Hiſtoriæ de Landgraviis Thuringiæ* (recentior licet) c. V. à Duce tum Saxonum ad defenſionem terrarum acceptarum caſtrum extructum ſcribit, quod *nominaverint ſecundum ſuum nomen* (intellige gentis Saxonum) Sachſen-

burg / cujus hodieq; rudera ſuperſunt. Meretur igitur tempus hujus Saxonicæ victoriæ, & ſecutæ inde in his terris mutationis, diligenter notari, anni ſcilicet poſt natum Chriſtum DXXXIV. primus Octobris dies, quam propter victoriam reportatam Saxones non tantum, quemdiu pagani fuerunt, ſed poſtea quoque, Chriſtiani facti, jejuniis, orationibus, oblationibusq; coluerunt, ut refert *Witichindus.* Tunc igitur terminos illos accepit Saxonia, quos in ſuo de ea carmine, à Patre meo primum publicato, exponit *Theodorus Lange* ſeu *Longus* Eimbeccenſis:

Objicibus vaſtis includitur & ſpatioſis
Limitibus, cujus etiam Weſtphalia pars eſt.
Rhenus ab Occaſu, ſimul Odera ſolis ab ortu,
Oceanus Borea, qua terminat Unſtrot ab ortu.

Ab eo enim tempore à Saxonibus poſſideri cæperunt hæc ipſa, quæ nos incolimus, loca, quæ olim quidem ad Nort-Thuringiam pertinuerunt. Neque tamen, Saxonibus licet dominis, ſtatim nomen ipſum Thuringiæ evanuit, ſed diu poſt hæc tempora mentionem adhuc fieri Pagi Nort-Thuringici (Procinciam Nort-Thuringicam vocat *Dithmarus Mersburg.* l. VIII.) obſervamus, non tantum Caroli M. & Ludovici Pii ævo, ſed Ottonis quoq; primi & ſecundi, ut ex illorum tabulis ſuperſtitibus patet, complexusq; ille eſt omnem terram illam, quæ jacet inter Hartzicam ſylvam, Salam & Albim ad Haveli ripas & Alarim amnem usque, ut pluribus docuit Avus meus *Henricus Meibomius* diſſertatione de Pagis Saxoniæ: cujus quidem rei cauſam ex *Einhardo Witichindoq;* petendam arbitror, qui narrant, Saxones, cum multis millibus ſuorum amiſſis, totam terram occupare non poſſent, colonis tradidiſſe exercendam, ſed ſub tributis, unde factum, ut, cum non poſſiderent ipſi, ſed tributariam tantum haberent terram, vetus Thuringiæ nomen tanto retinuerit diutius.

Et ita quidem Saxones *possessa terra summa pace quieverunt, societate Francorum & amicitia usi*, ut loquitur Witichindus: fuit tamen Saxonica gens inter illas, quæ bona pacis ignorarent, & quiescere nescia hoc ipso seculo sexto multos suorum magno numero Longobardis in Italiam euntibus junxit. Alboinus scilicet Longobardorum Rex cum à Narsete ex Pannonia in Italiam vocaretur, non contentus multos secum ex diversis, quas vel alii Reges, vel ipse ceperat, gentibus, Gepidis, Bulgaris, Sarmatis, Pannoniis, Suavis, Noricis tantæ expeditioni suscipiendæ adduxisse, etiam *à vetulis suis amicis Saxonibus auxilium petiit, quorum plusquam viginti millia virorum cum uxoribus simul & parvulis venerunt in Italiam ituri*, (verba *Paulli Diaconi* de gest. Longob. l. 2. c. 6.) quique dein in Galliam quoque irruerunt, prædasque magnas egerunt. Repressi tamen ibi, cum & Longobardi proprio eos jure subsistere pati nollent, & Saxones illorum imperiis se subjicere refragarentur, de patria repetenda consilia inierunt, cumq; uxoribus & liberis itinere per Gallias, permittente Rege Sigisberto, ut explicat *Aimoinus* l. 3. c. 7. instituto, domum redierunt. Illa tamen patria loca, statim ac Saxones ex iis exierant, Reges Francorum Chlotarius & Sigisbertus Svavis aliisq; gentibus dederant, unde redeuntibus post sextum decimum annum cum his pugnandum fuit. Obtulerunt tamen novi possessores antiquis incolis tertiam partem regionis, dein mediam, deniq; duas, sibi servata tantum tertia, & pecora quoque, obtinere tamen pacem non potuerunt & ad bellum res devenit: in quo tamen, cum Saxones primo infelici prælio viginti millia suorum amisissent, & altero iterum graviter attiti essent, quiescere tandem coacti sunt, uti omnia illa nobis narrat *Warnefridus* seu *Paulus Diaconus* supra citatæ historiæ l. 3. c. 7. De suorum Saxonum in

Italiam excursionibus loquitur etiam Pœtaster *Theodoricus Longus* in Saxonia sua.

Junctus Saxo Rugis (Herulis) *Romanam subdidit urbem,*
In qua bis septem regnavit Odocarus annis.
Tunc Longobardis allectus opem tulit idem.
Igniferi cunei tunc cælo currere visi.

De quibus hastis atque aciebus igneis assidue à Septentrionis partibus apparentibus, & ex mente S. Gregorii ingentem mortalium stragem ab eâ parte denunciantibus refert *Car. Sigonius* l. 1. de regn. Ital. ad An. DLXVII.

Hinc jam ad Seculum VII. & Carolo M. proxima tempora dilabimur, quando Saxonum per bella cum Francis gesta major & accurratior cæpit esse notitia. Tum etiam divisionem illam Saxonum in tres Gentes, in *Ostwalos*, qui aliàs *Osterlingi*, & *Austerlandi* apud *Auctorem vitæ Caroli M.* à *Pythæo* editum, & *Orientales* vocantur: *Westphalos* & *Angarios*. Apud *Eginhartum* quidem, in vita Caroli accuratè satis scripta, nulla, quod mireris, hujus distinctionis fit mentio: in Annalibus Francicis *Adelmi* Benedictini monachi, *Angariis* silentio præteritis, *Westphalahi* & *Orientales Saxones* tantum nominantur ad An. 784. In ipsis tamen Caroli M. Capitularibus scribuntur *congregati Saxones de diversis pagis tam de Westfalahis & Angrariis, quam & de Ostfalahis.* Nominant quoque illos Leges Saxonum à *Frider. Lindenbrogio* editæ. Meminit quoque illorum *Poeta Anonymus*, qui de gestis Caroli M. Annalium libros quinque scripsit, cujus MStum (unicum, nisallor, quod extat) in nostræ Academiæ Juliæ Bibliotheca publica servatur, ex quo ante octoginta annos edidit V. CL. *Reinerus Reineccius.* Vixit quidem ille aliquanto post Carolum temporis spatio sub Arnolpho Imperatore, non tamen nomina tantum horum populorum, jam aliàs nota, ex eo discimus, sed terminos quoque, quales in genere fuerint, mereturque in his tanto majorem fidem, quoniam ipse

ipse Saxo, fuit, patriarum rerum peritus. Ipsa proinde ejus verba, qualia habentur l. 1. p. 2. adducam:

Sed generalis habet populos divisio ternos.
Insignita quibus Saxonia floruit olim.
Nomina nunc remanent, virtus antiqua recessit,
Deniq; Westfalos vocitant in parte manentes
Occidua, quorum non longè terminus amne
A Rheno distat. Regionem Solis ad ortum
Inhabitant Osterlingi, quos nomine quidam,
Ostvalos alii vocitant: confinia quorum
Infestant conjuncta suis gens perfida Slavis.
Inter prædictos media regione morantur
Angarii, populus Saxonum tertius. Horum
Patria Francorum terris sociatur ab Austro,
Oceanoq; eadem conjungitur ex Aquilone.

Hujus divisionis in tres gentes meminit deinde adhuc, circa Ottonum Imperatorum tempora, *Witichindus* Monachus l. 1. Nec facile asserueris, quando primum Westfalia Saxoniæ nomen amittere, & Ostfalia illo κατ' ἐξοχὴν gaudere cœperit. *Reinerus Reineccius* libello de Saxonum origine prius factum esse putat, quando Ludolfus, Waltperti filius, Widechindi magni pronepos, sedem suam ex Westfalia, ubi hactenus fuerat, in Ostfaliam transtulit, dependente ita nominis Saxoniæ usu ab Aulæ sede. Cl. *Conringius* non multum diversus tum factum illud existimat, quando à Francorum Regibus, & postea Imperatoribus Germanicis universae Saxoniæ Ducatus Principibus in Ostfalia degentibus commissus est. Sanè, diu satis pro una quasi gente habebantur, unoque duce, Saxoniæ dicto, gaudebant Westfali, Angrarii & Ostfali, quod ex historia Lotharii, Henrici Superbi & Henrici Leonis manifestum est, nulla tum ducis Westfaliæ aut Angrariæ extante memoria.. Post Henrici Leonis vero à Friderico I. factam

exauctorationem, uti peculiaris & priori longe minor Saxoniæ Ducatus constitutus, ita tum quoque non amplius Westfaliam Saxoniæ nomine comprehensam, sed suo proprio appellatam censeo. In Diplomatibus, Friderici I. quo A. 1180. Friderico Archiepiscopo Coloniensi, & Philippi Cæsaris, quo Adolpho Coloniensi Archiepiscopo A. 1204. eundem conferunt, & confirmant, Ducatus Westfaliæ & Angariæ prima mentio, quod sciam, occurrit. Tum enim Ducatus ille magnus Saxoniæ totius, quem hactenus majorum suorum exemplo habuerat Henricus Leo, divisus est, & pars Archiepiscopo Coloniensi, pars Bernhardo Balenstedio ex Anhaltinis data est, habentque hoc nomine Colonienses adhuc equum candidum, antiquum Saxoniæ insigne, in clypeo, quem pari jure Saxo-Lauenburgici sibi sumere potuissent, cum ducatus illius altera pars, Rescripto Cæsareo, ipsis data sit, nec alio nomine equum illum habeant Colonienses. Hinc *Guntherus* in Ligurino l. 1. v. 200. *Westvaliæ urbes* separatim locat, & à *Saxonibus* distinguit. Sed redeo ad antiquos Saxones, qui postquam semel in terris modo dictis pedem figere cæperunt, non pari quidem semper fortuna usi sunt, nunquam tamen ex illis iterum expelli potuerunt. A Slavis Ostvalos fuisse infestatos, jam tum ex Poeta sub Arnulpho audivimus, alii cum aliis finitimis suis, ortis, ut fieri solet, litibus, interdum cum Cattis sive Hassis, frequentissimè cum Francis bella gesserunt, memoratu digna. Et Franci quidem sub Clothario, Dagoberto, Carolo Martello, Carolomanno, Pipino magnas Saxonibus intulerunt clades, terrasque eorum latè vastarunt & tributarias fecerunt. Non credo tamen *Aimoino* monacho, qui lib. 4. cap. 18. p. 366. Clotharium post Berthoaldi Saxonum ducis cædem ingressum in Saxoniam & ita eam depopulatum scribit, ut *nullum in ea hominem viventem relinqueret, qui longitudinem spathæ excessisset.* Nimia

mia sanè hyperbole, & vix in poeta toleranda, nisi de modica aliqua parte Saxoniæ id intelligas. Elevavit vero jam tum narrationis hujus fidem *Adrianus Vallesius* lib. XIIX. Rerum Francicarum. Tributum tamen pendere Francis, sub Clothario quidem vaccarum certum numerum regiæ mensæ inferre, illo autem sub specie parandi in Slavos pro Francis belli, soluti, à Pipino nova victoria subacti, annis singulis honoris causa ad generalem conventum trecentos Equos mittere coacti sunt: quæ Pipini in Saxoniam irruptio maximè notabilis fuit. Quamvis enim Saxones munitiones fecissent, easque fortissimè tuerentur, tamen Franci, pulsis prælio propugnatoribus, *per ipsum, quo patriam defendere conabantur, vallum, intraverunt*, ut habent Annales Rer. Francic. ad annum modo dictum.

Appropinquabat tandem tempus, quo gens *natura ferox & cultui dæmonum dedita*, ut loquitur Eginhardus, mitesceret, & Christianam quoque religionem susciperet, quod sub Carolo M. factum, sed non nisi post XXXII. annorum acerrimum bellum, *quo nullum neque prolixius, neque atrocius, Francorumque populo laboriosius susceptum est*, ut iterum Eginhardus,

Carole, qui Frisones, Ligures, Italos, Aquitanos,
Hunnos, Illyricum vicisti tempore parvo,
In sex Saxones lustris vix perdomuisti

inquit iterum *Longus in* Poemate de Saxonia.

Causam belli illius repetit *Eginhardus* à terminis Saxonicis & Francicis pene ubique in plano contiguis, unde cædes & rapinæ & incendia, quibus Franci irritati, non vices reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere decreverunt. Taxat ibi *Eginhardus* & *ferocitatem* Saxonum & *perfidiam*, & hinc factum, quod non citius finitum fuerit id bellum, scribit. Et de feritate quidem Saxonum nota res ex iis, quæ supra diximus, & ex *Sidonio* lib. 8. Epist. 6. *Salvianus*

tamen

tamen Episcopus Massiliensis l. VII. de gubernat Dei. p. 263. cum Gothos perfidos, Francos mendaces dixisset, *Saxones crudelitate efferos, sed minus perfidos*, scribit. Interim certum est in bello illo cum Carolo sæpe Saxones superatos ac supplices sese dedidisse, & imperata facturos se pollicitos, obsidesque etiam imperatos dedisse, (quorum quindecim illustres in Galliam missos, & Wulfario Episcopo à Carolo custodiendos traditos, refert in Chron. Eccles. Rem. l. 2. c. 18. *Flodoardus*) & aliquoties ita emollitos, ut etiam dæmonum cultum dimittere, & Christianæ religioni subdere se colla velle promitterent, tamen deinde pacta non servasse, *indomita nimium feritate rebelles*, ut de iis canit *Guntherus* in Ligurino l. 1. Sæpius hoc tempore per duces suos, bis ipse Carolus cum Saxonibus conflixit, & cum suo exercitu victore, ad hæc usque quæ nos incolimus, loca progressus, ad Oræ & Albis confluxum castra sua locavit, & in vico *Orbem* vel *Horem*, sito in ripa fluminis Ocri, in præfectura Slademensi, maximam Orientalium Saxonum multitudinem baptizari fecit anno 780. ut narrant Francorum Annales. Consumpti sunt in eo bello plures ex nobilitate Saxonum, aliquot millia Verdæ ad Allarim fluvium cæsa, plura millia eorum in alias terras translata. *Eginhardus* c. 7. refert Carolum decem millia hominum, ex iis, qui utrasque ripas Albis fluminis incolebant, cum uxoribus & liberis sublata transtulisse, & huc atque illuc per Galliam atque Germaniam multimoda divisione distribuisse, quem sequitur *Adamus Bremensis* in Historia Ecclesiast. l. 1. Alii tamen de Transalbinis Saxonibus tantum id scribunt, & disertè *Regino* ad An. 814. notat, omnes, qui trans Albiam in Wihmodi habitabant Saxones, cum mulieribus & parvulis translatos in Franciam, & pagos Transalbianos Obotritis datos esse. Sive autem Transalbiani soli, sive Cis-Albiani, & alii, & alio tempore quoque, translati sint (id

quod mihi verosimilius videtur, cum *Annales* quoque *Fuldenses*, postquam Saxones ad prælium in pago Sintfelt parati Carolo sese dedidissent, *tertium ex iis hominem translatum esse*, memorent) Transalbianos tamen post septennium restitutos patriis locis, ex verbis Ludovici Pii in Privilegio Hammenburgensi Ecclesiæ dato, discimus; quæ, cum causam quoque translationis indicent, & à nemine aliâs id memorari sciam, integra recitabo, uti à diligentissimo *Erpoldo Lindenbrogio* in Append. ad Historiam Archiepiscoporum Bremensium primum edita sunt p. 143. *Progenitor noster gloriosæ memoriæ Karulus omnem Saxoniam Ecclesiasticæ religioni subdidit, jugumq; Christi ad usque terminos Danorum atque Slavorum corda ferocia ferro perdomans docuit, ubi inter has utrasq; gentes Danorum sive Winedorum ultimam Saxoniæ partem sitam, & diversis periculis, temporalibus videlicet, & spiritualibus, interjacentem perspiciens Pontificalem ibidem sedem fieri decrevit trans Albiam. Unde postquam terram Transalbianorum, laxata captivitate, quam ob multam perfidiam in ipsis Christianitatis initiis patratam per septennium passi sunt, ne locus ille à Barbaris invaderetur, Ekeberto Comiti restituere præceperat, non jam vicinis Episcopis committere voluit.* Et paullo post scribitur, *captivos optatam in patriam undiq; confluxisse.* Disputat autem de priscis illis Saxoniæ Transalbianæ limitibus egregiè *Conringius* l. 1. c. 4. Operis sui de finibus Imperii. *Dithmarus* l. 2. dividit illos in *Thietmarsgojos*, id est, Dithmarsos, *Olcetas* sive Holtzatos, *Sturmarios* sive Stormarios, quibus *Helmoldus* l. 1. c. 25. proximè adjungit *Bardos. Crantzius* Saxon. l. 2. c. 19. ab hac Trans-Albianorum Saxonum translatione esse originem illam Germanicæ nationis per rura Galliarum disseminatam scribit: inde

 esse

esse Brabantinos, inde Flandrenses, in solo Gallico manentes, origine Germana. Verum, an in illa septennii captivitate istis in locis multum se propagarint, cum illa soluta rediisse in priscas sedes memoret Ludovicus Pius, valde dubito. Suffragatur quidem *Crantzio* nobilissimus *Janus Dousa* l. 2. Annalium Hollandiæ p. 86. docetque superesse Saxonici nominis vestigia in municipio Bataviæ non incelebri, *Saxheimio*, quod interpretatur Saxonicæ gentis coloniam pomæriis suis circumscriptam, deprehensâ sibi vocabuli illius significatione in antiquis tabulis. Inde tamen non constat, Saxones, qui à Carolo translati sunt, illa sui nominis vestigia reliquisse, cum jam diu ante ad maritima Bataviæ Saxones migrasse, superius ostenderim, & Engisto Saxonum Duce, superata Britannia ad ea loca reduce, in Urbe Lugduno Burgum, celebre olim munimentum, & hodieque in ruderibus suis notabile, extructum esse, constans fama sit. Quomodocunq; autem hæc sese habeant, unius Caroli M. felicitas & fortitudo Saxones omnes demum domuit, majorq; fuit, quàm omnium antecessorum suorum. Equidem jam tum Romani, ut ex præcedentibus patuit, contra illos non infeliciter pugnaverant, & Honorii Stiliconisque virtuti adscribit *Claudianus*,

domito quod Saxone Thetis
Mitior.

Et de Juliani Cæsaris expeditione jam tum dixi. Fuerunt tamen magis solliciti Romani de defensione limitum suorum contra Saxones, quam de illorum in propriis sedibus oppugnatione. De Saxonia in Provinciam redacta nullibi verbum ullum legere est. Et hinc factum arbitror, ut, cum Romani Imperatores non ab aliis tantum gentibus devictis nomina sibi adsciscerent, sed Germanicis quoque, & inde Germanici, Alemannicique, ut Vitellius, Domitianus,

nus, Trajanus, M. Antoninus, Caracalla, Commodus, aliiq; vocarentur, ceu ex inſcriptionibus, nummis, aliisq; monumentis, diſcere licet, nemo tamen ſe Saxonicum ſcripſerit. Crevit ſub ſequentibus Imperatoribus titulorum illorum numerus, & Conſtantinus M. ipſe Gothicum, Sarmaticum, Britannicum, Hunnicum ſe in Edictis vocavit, Juſtinianus Francicum præterea, Anticum, Alanicum, Vandalicum, ut vel ex fronte *Inſtitutionum Juris civilis* apparet, alii Longobardicos, Herulicos præterea & Gepidicos; fruſtra tamen Saxonici titulum quæras. An forte à contempta natione Saxonum titulum ſibi arrogare noluerunt, uti à Judaica gente, devicta licet & triumphata, Veſpaſianos tamen nomen ſibi ſumſiſſe non legas? Non crediderim. Sub Germanici titulo comprehenſum illum voluerunt. De Theodoſio tamen ſcribit *Pacatus* in Panegyrico: *Pauciora in Annalium ſcriniis, quàm in veſtræ domus titulis cognomenta legerentur. Cum ipſe Saxonicus, ipſe Sarmaticus, ipſe Alemannicus diceretur.* Et jam tum antea, ſub Theodoſio victos à Romanis Saxones, & ſpectaculis in ipſa urbe Roma captivos deſtinatos, ex *Symmacho* oſtendi. Nulla tamen Inſcriptio, nullus mihi Nummus, inter tot Theodoſianos, viſus, qui Saxonici titulum præferret: quamvis fortaſſis in illis non uſurparit, uti de Probo *Vopiſcus* quidem ſcribit: *Tu Francicus, tu Gothicus, tu Sarmaticus*, in nulla tamen inſcriptione aut nummo titulus hic ejus apparet. Neque vero à Saxonibus, præliis levibus ſuperatis, & repreſſis tantum, non victis, jure ſibi arrogare titulum, redactæ ſub jugum gentis teſtem, potuiſſent, meruiſſentque exprobationem generoſi Francorum Regis Theodeberti, qui non tolerandum putabat, Juſtinianum in Edictis ſe Francicum, Alemannicum, Gepidicum, Longobardicum nominare, quaſi eas gentes in ſer-

vitutem redegisset ὡς δὴ αὐτῶν ἁπάντων ἔθνων δεδουλωμένων, ut scribit *Agathias* l. 1. At Carolus M. summo jure, post illud XXXII. annorum gravissimum bellum finitum, adscribere titulis suis *Saxonicum* potuisset, si pari cum Romanis Imperatoribus ambitione, victis gentibus illudere voluisset. Dubites tamen, an unquam ita se scripserit? In Diplomatibus enim, Francorum & Longobardorum se Regem, Augustum à Deo coronatum, Romanorum gubernantem Imperium (nullo de Saxonia verbo addito) se scribit, uti testantur omnes ejus genuinæ & nullo nomine suspectæ tabulæ, pluribusque ostendit eruditissimus *Mabillonius* l. 2. de Re Diplomatica veterum, c. 3. In unico tamen Privilegio, dato Osnaburgensi Ecclesiæ A. C. DCCCIV. qui est quartus Imperii Carolini, talis extat insolitus ejus in fronte titulus: *Carolus Imperator Augustus Romanum gubernans imperium, qui & Rex Francorum & Longobardorum, nec non modo Dominator & Saxonum.* Non possum tamen silentio præterire, hoc Diploma, postquam à *Crantzio* aliisque productum est, suspectum esse cæpisse Viris eruditis: imo, quamvis deinde ex ipso, ceu credidit, Autographo, in Tabulario Osnaburgensis Ecclesiæ asservato & vetustate obsoleto, adhibitis testibus viris eruditis, prisco ævi charactere diligenter observato, produxerit Reverendissimus Episcopus Paderbornensis & dein Monasteriensis *Ferdinandus* suisque monumentis Paderbornensibus addi fecerit, illudque nativo suo colore & forma scribendi nullam dubitationem suppeditare posse judicet, *& aut fidem obtinere, aut nullam humanam fidem ex Cæsarum tabulis assertam valere* scribat. Tamen hoc ipsum doctissimus *Carolus Cointius* Tom. VI. Annal. Ecclesiastic. Francor. p. 825. non uno modo suspectum reddere conatus est, & diligentissimus *Daniel Papæbrochius*, in Propylæo, quod Actis Sanctorum. Tom. II. Aprilis. præfixit, parte 1. §. 28. acriter illud impugnat, & aliis collatum

præfer-

præferre ſtylum ætatis poſterioris, & *inſignes complecti nugas de obligatione ſuſcipiendæ in Grætiam legationis Eccleſiæ illius Epiſcopo impoſitam*, non veretur ſcribere. Quamvis autem multa ibi *Papæbrochius* de ſtylo, de verbis initialibus, ſubſcriptione, & ſigillo denique moneat, hujus tamen inſoliti tituli, & in nullo alio Carolino diplomate apparentis, *Dominatoris Saxonum*, nullo verbo facit mentionem. Scio quidem in talibus interdum ſibi permittere aliquid Principes, nec ſtatim rejiciendum eſſe diploma, ſi titulus aliquis inſolitus appareat, quod illuſtri & à nemine hactenus obſervato exemplo, in titulo *Saxonici* ex Ottonis III. diplomate docebo. Otto ille tertius alias quidem tantum ſe *divina favente clementia Romanorum Imperatorem Auguſtum* vocat in Diplomatum ſuorum initiis, in uno tamen dato *Romæ Anno Dominicæ Incarnationis M°. I. Indictione XIII. Anno tertii Ottonis Regnantis XVI. Imperii. V.* recognoſcente *Heriberto Cancellario vice Willigiſi Archiepiſcopi*, ita incipit: *In nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Otto III. Romanus, Saxonicus, & Italicus, Apoſtolorum ſervus, dono Dei Romani orbis Imperator Auguſtus.* In quo, nullo modo ſuſpecto, ab harum rerum peritiſſimo *Joh. Henrico Hofmanno* ex autographo deſcripto, & ab illo mecum communicato, titulus planè inſolens eſt, nec tamen fidem illi, ut arbitror, demit. Poſſes igitur de Carolino id quoque dicere, & ſuſpicari, quoniam Carolus Privilegium illud primæ à ſe in Saxonia erectæ Eccleſiæ Oſnaburgenſi contulit, in eo ſe, non item in aliis, *Dominatorem Saxonum* vocaſſe: Extat tamen aliud Caroli M. eidem Eccleſiæ Oſnaburgenſi anno præcedente datum, quod inſolitum hunc titulum non habet. Verum de Diplomatis illius genuinitate diſputabo aliàs, ubi omnium, quæ à Carolo in Saxonia dicuntur erecti, Epiſcopatuum primam fundationem & fundationum tabulas, à nonnullis præclaris viris in dubium vocatas, ab aliis pertinaciter

tinaciter defensas, singulari opere, examinabo. Celeberrimus noster *Conringius*, de Privilegii Carolini genuinitate scilicet securus, πολιτικῶς titulum illum *Dominator Saxonum* considerat, Excercitat. De Civibus Imperii. §. 27. putatque non alia de causa Saxoniæ Dominum se dicere & Francorum Regem: non item aliorum populorum, quos plurimos continuit imperio suo, nisi solorum in Italia Longobardorum, nomen titulo suo Regio adjunxisse: quam quod hi populi soli libertate fruentes, non in Francorum ditionem penitus concessissent. Quæ quidem ipsa ex mox dicendis clarius patebunt.

Fuit vero is eventus Belli Franco-Saxonici, ut Saxones, qui hactenus fortiter restiterant, &,

Duris ut ilex icta bipennibus
Per damna, per cædes ab ipso
Ducit opes animumq; ferro,

inter gravissimas clades & suorum translationes caput sæpe iterum erexerant, victi penitus, abjecto dæmonum cultu, & relictis patriis ceremoniis, Christianæ fidei ac religionis sacramenta susciperent, & *Francis adunati unus cum iis populus efficerentur*, ut loquitur *Eginhardus*.

Hoc sunt postremo sociati fœdere Francis,
Ut gens & populus fieret concorditer unus,
Ac semper Regi parens æqualiter uni, inquit

Poëta Anonymus a *Reineccio* editus. *Regino* verbis notabilibus scribit, eos non Regi tantum & filiis ejus, *sed etiam Francis fidelitatem promisisse.* In Diplomate vero Verdensi Ecclesiæ dato scribit Carolus, se *Saxonum terram secundum antiquorum Romanorum morem in provinciam redegisse.* Cum autem illius ævi historici, eorum, quæ ad Rempubl. spectant, plerumque imperiti fuerint, ideoque ruditer res narrent, nec in narrando inter se conveniant, non satis determinari potest, qualis Saxonibus libertas relicta, aut in quantum

tum accisa fuerit, egregiè hanc rem disputantibus *Reinero Reineccio* de Saxonum originibus libello, & *Joh. Gryphiandro* lib. de Stat. Roland. c. 22. & seqq. quorum scrinia compilare nolo. In principio tamen Saxones, adeo gravi bello devictos, duriuscule habitos à Carolo, valde verosimile est. Non narrant quidem id Scriptores vitæ ipsius Caroli; quæ tamen de Ludovici Pii erga eos clementia, comparata cum Caroli severitate, Historici scribunt, satis superque id docent. Ipsa *Anonymi* quidem, sed coævi, *Ludovici Pii vitæ scriptoris* verba merentur audiri. Cum enim narrasset Ludovicum Saxonibus *jus paternæ hæreditatis, quod sub patre* (Carolo) *ob perfidiam legaliter perdiderant, imperatoria clementia restituisse*, alios id liberalitati, alios *improvidentiæ* Imperatoris assignasse scribit, quod *hæ gentes naturali assuefactæ feritati talibus habenis deberent coerceri, ne scilicet effrenes in perduellionis ferrentur procacitatem*: addit tamen deinde, Ludovicum se eos sibi arctius devincire credidisse, quo eis beneficia largiretur potiora, *nec esse spe sua deceptum, nam posthac easdem gentes semper sibi devotissimas habuisse.* Prudenter vero Carolus & usu edoctus inter initia genti perfidæ, & toties rebellanti, habenas non nimis laxavit, omnesque modos contra Francos insurgendi præcidit: quo etiam illud pertinet, quod in *Capitulari Caroli M.* de partibus Saxoniæ n. 33 vetantur *omnes Saxones generaliter conventus publicos habere, nisi forte Missus Regis de verbo Regis eos congregare fecerit.* Relictum tamen à Carolo Jus Civitatis Saxonibus cum Francis commune, rectè asserit CL. *Conringius* Exercit. de Civibus Imperii. §. 29: Cur tamen suspicetur, Primores, qui ad conventus publicos fuerunt accersiti, non fuisse Saxones, sed Francos, & aliis illis præfectos, causam non video, & contrarium docet *Capitulare* II. editum à reverendissimo Principe *Ferdinando*. Ibi enim regnante Domino Carolo, convenientibus in unum in

ejus

ejus obsequio venerabilibus Episcopis, Abbatibus & illustribus Comitibus, disertè memorantur *simul congregati Saxones de diversis pagis tam de Westfalabis & Angrariis, quam & de Ostfalabis.* Et in ipso Capitulari. cap. 2. *Item placuit Saxonibus.* Et cap. 9. *Consensu Francorum & fidelium Saxonum.* Fuerunt igitur sine dubio Saxones, qui ad concilium venerunt, iique ex primoribus seu nobilitate, cum quibus etiam pacis leges iniisse Carolum, discimus ex *Poeta Anonymo* sæpe citato Annalium de vita Caroli M. auctore ad An. 803. qui ultra omnes vitæ Carolinæ scriptores hanc pacificationem, locum ejus, & leges distinctè enumeravit, ipse Saxo & peritus patriarum rerum.

Augustus pius ad sedem Saltz nomine dictam
Venerat, huc omni Saxonum nobilitate
Collecta simul has pacis leges inierunt.

Quod si integram fidem meretur Diploma Ecclesiæ Osnaburgensi datum, (de quo supra) primorum Saxoniæ, qui *Potentes* illius *Regionis* vocantur, auctoritas etiam ex eo colligitur, quod quæ Ecclesiæ illi donat Imperator, dare se scribit, *potentum illius regionis collaudatione*, id est, consensu.

Interim Carolus in tota Saxonia non tantum omnia circa sacra ordinavit, Idola & eorum fana destruxit, Ecclesias erexit, Monasteria condidit, Episcopos instituit, deque ministrorum Dei sustentatione constitutiones fecit: sed etiam Civiles Magistratus Saxonibus dedit. Paucis id, sed clare exponit, memoratus sæpius Poeta:

Tunc sub judicibus quos Rex imponeret ipsis
Legatisq; suis permissi legibus uti
Saxones patriis.

Ad morem scilicet Francorum, postquam una gens jam facta erant, regi Saxones voluit, per *Comites* scilicet, &

Legatos

Legatos ſeu *Miſſos Regios*. Præter hos quidem ab *Eginbarto* memorantur Franci habuiſſe *Præfectos* ſuos, quorum tamen in Saxonia nullam fieri mentionem video, probabileque eſt Carolum, qui Ducibus iniqvus, Aquitanicumq; & Bajoaricum Ducatum, ſubſtitutis comitibus, ſuſtulerat, Præfectos hos, Ducibus ſimiles, Saxonibus non dediſſe, ut nec, illo vivente, Duces Saxoniæ memorantur.. Quales Comites fuerint, quod eorum officium, cum ex Francorum, tum Saxonum quoq; hiſtoria, ſatis ab aliis explicatum eſt: cur tamen quædam à me obſervata addam, cauſam habeo. Formulam ordinationis Comitis in Weſtfalia ab ipſo Carolo facti a. 788. quo *Trutmannum virum illuſtrem* conſtituit, allegant omnes, qui de Comitibus agunt, cum eo luculenter deſcribatur Comitis officium. Jubet enim Rex, ut *reſideat in curte ad campos in mallo publico ad univerſorum cauſas audiendas vel recta judicia terminanda*, utq; *advocatum omnium presbyterorum in tota Saxonia agat*, *ſuperq; vicarios & ſcabinos, quos ſub ſe habet, diligenter inquirat, & animadvertat, ita ut officia ſua ſedulo peragant* &c. Diſcimus autem ex eo, quoniam *Illuſtrem*, ſplendidiſſimo titulo, vocat, ex primaria nobilitate fuiſſe, niſi ad hoc ipſum noviter collatum munus & dignitatem titulo iſto reſpexerit Carolus. An autem ex Francica, an Saxonica nobilitate Trutmannus ille fuerit, incertum eſt. Nomen quidem Saxonicum eſſe videtur, & ſignificare **Liebmann** / priori illa voce etiam in nominibus aliis propriis *Drutmarus* ſive *Trutmarus*, & *Trutwin* occurrente: intuenti tamen mihi faciem Saxoniæ illo anno 788. quo inſtitutus hic comes, non videtur probabile, Carolum alicui ex Saxonibus toties rebellibus, & noviter factis Chriſtianis illam dignitatem, & imprimis advocatiam presbyterorum commiſiſſe. Deinde etiam in hoc diplomate id conſiderandum eſt, Trutmannum, quamvis *in tota Saxonia advocatus presbyterorum* conſtituatur,

Comitem tamen constitui tantum *in illa parte Saxoniæ*, ubi scilicet hæc acta sunt, in villa Trutmanni & quæ ad illum pagum pertinent, cum certis pagis præfici Comites tum temporis usitatum esset. Hanc autem Formulam, antiquissimum Saxoniæ monumentum, primus edidit, & inseruit *Notis suis ad Widichindi Monachi Annal.* l. 2. Avus meus, quæ adeo eruditis placuit, ut sæpius in libris suis extare, quidam etiam notis suis illustrare voluerint. Nuper in Gallia V. CL. *Stephanus Baluzius*, sacræ pariter ac profanæ, veteris ac recentis Historiæ, si quisquam, peritissimus Præceptum hoc Carolinum dignum judicavit, quod Capitularibus Regum Francorum, duobus Tomis splendide à se editis, adjungeret: in notis tamen ad T. 2 p. 1039. cum Avus meus id adhuc superesse scripserit, dubitat, de authenticone loquatur, an apographo? Testatus sane est in *Vindiciis* suis *Billingianis* Avus meus, *superesse illud adhuc in Archivis inclytæ & Imperialis Tremoniæ in Westphalia*, sed an authenticum, an apographum intelligat, quia non addit, æquè ignoro. Id tamen celare non possum, *Detmarum Mollerum* Tremoniensem, & *Cornelium Mevium* Essendiensem Geographicam & Historicam Descriptionem Comitatus & Urbis Tremoniensis integro volumine, patrio sermone, elaborasse, (quæ penes me est MSta) in qua capite 8. diploma illud ipsum recitant, vocantque præstans & indubitatum. An illi Tremoniæ ex Authentico descripserint, nescio: Avum meum id fecisse, vix credo, cum alias facturus fuisset accuratius, & de Sigillo quoque aliquid moniturus. Quod si *Mullerus* & *Mevius* illud viderunt, etiam non satis descripserunt accuratè. Variat nonnihil Avi mei à Mulleriano, non tantum in una alterave parvi momenti voce, sed etiam in anno dati diplomatis, quem DCCLXXXIX. habet, cum Avus meus habeat

An. DCCLXXXIIX. qui utique est regni Carolini XXI. Reliqui omnes, qui hoc diploma ediderunt, ab Avo meo id habuerunt, uno fortassis *Hermanno Stangefolio* excepto, qui in Annalibus Circuli Westphalici ante triginta annos editis illud recitat, nonnihil diversum, annumque habet DCCLXXIX. ut est in Mulleriano, quamvis ab eo quoq; nonnihil variet, & minus correctè, ut totum illud *Stangefolii* opus, editum sit. Sed redeo ad Comites, de quorum officio jam tum sufficienter egerunt alii, ut *Cl. Conringius* Exerc. de Judiciis Germaniæ, quale scilicet id apud Francos fuerit, à quo non abiisse apud Saxones probabile est. Unum, haud scio an ab aliis notatum, addere cogor, scilicet à Carolo M. injunctum Sacerdotibus, ut an officium suum Comites faciant, considerent. Verba Caroli in *Capitulari primo de part. Saxoniæ cap. ult.* id docent his verbis: *Sed unusquisq; Comes in suo ministerio placita & justitias faciat, & hoc à sacerdotibus consideretur, ne aliter faciat.* Ubi per sacerdotes tamen fortassis non quilibet ex Clero, sed Episcopi videntur intelligendi, capiuntq; hæc lucem ex iis, quæ habentur in *Legibus Wisigothorum* l. 2. c. 3. Id quod tanto melius fieri potuit, quoniam plerumq; in eadem urbe, primaria scilicet Pagi, in qua Episcopus aut Archiepiscopus residebant, Comites quoq; erant, ut docet *P. Lambecius* Origin. Hamburg. Part. 1. p. 23. Notandum tamen & hoc, quamvis Comites ipsi à Carolo, ut dictum est, constituti fuerint, tamen Scabinos, qui illis in jure dicendo adjuncti, & sub ipsis erant, populi accedente consensu electos, unde in Capitularibus Legatis seu Missis Regiis, qui in Comites pariter & Scabinos inquirebant, præceptum legimus, ut inidoneis Scabinis remotis idoneos substituerent, *consensu populi.* De quorum Missorum reliquo officio, & auctoritate, à quibus scilicet non nisi ad ipsum Imperatoris palatium supererat provocatio,

egregiè jam tum à viris doctis res est exposita. Notandum tamen & illud est, antequam hinc abeam, Episcopis à Carolo non sacrorum tantum curam datam, sed seculares quoq; causas ad eos jussu Regio plurimas delatas, intentione fortassis bona, ut scilicet, *quæ in judicio captiosæ præsumptionis vincula promi non patiuntur, investiget & promat sacrosanctæ religionis auctoritas*, ut & in Capitul. CCLXXXI. lib. VI. collectionis *Benedicti Levitæ*, apud *Lindebrogium*.

Post obitum Caroli M. Saxones, qui fidelitatem Regi & filiis ejus, nec non etiam Francis, ut supra ex *Reginone* dixi, promiserant, eandem quoq; servarunt, imo Ludovico Pio, mollius eas tractanti, magis obstricti vixerunt, ut itidem jam tum expositum est. Diviso dein inter Ludovici filios Francorum Imperio, cum Ludovico Regi, quicquid in Germania ad Rhenum usque Francis paruerat, obvenisset, Saxonia quoq; omnis simul cessit, ideoque Ille *sibi Saxones fidelitatis jure confirmavit*, ut loqvuntur *Annales Fuldenses*. Fuit igitur primis Carolingorum temporibus quies aliqua in Saxonia, nisi, quod deinde à Slavis non Trans-Albiani tantum, sed ab iis Albim transgressis reliqui quoq; Saxones multas injurias & invasiones paterentur, eo eventu, ut etiam possessionem aliquam vicinarum terrarum arripuerint, nec unquam exstirpari potuerint, & hodieq; in agro Lyneburgico Slavicæ originis gens lingua sua se prodat. Nec minores clades intulerunt Normanni seu Dani, quorum sub Carolo M. spiritus & minas ex jactabundis vocibus Gotefridi Regis apud *Eginhardum*, *Frisiam atq; Saxoniam haud aliter atq; suas provincias æstimantis*, discere est. In Transalbiana Saxonia primariam civitatem Hamburgum An. 845. penitus vastarunt & exciderunt. Anno 867. Saxones ad Ebbekenstorf, ubi Monasterium Virginum ordines S. Benedicti,

dicti, occiso Duce eorum Brunone, cum plurimis aliis, ingenti prælio fuderunt, quamvis rem nimis exaggeret *Crantzius*, & qui eum sequntur. Scilicet Caroli posteri, civilibus bellis, & alibi, satis occupati, &, si verum dicendum est, à virtute majorum suorum multum degeneres, Aquilonaris Saxoniæ parvam habebant curam, quæ tanto magis inde Slavorum Normannorumque injuriis patebat. Nec minus ab altera parte, seculi X. initio, Ungari Saxoniæ quoque molesti erant, ut deinde dicam. Quando autem ita Reges parum curarunt Rempubl. & de finibus defendendis terrisque subjugatis tutandis non fuerunt solliciti, ipsi Primores patriam quomodocunque defendere & hostibus resistere coacti fuerunt. Et hos etiam Ducum Saxoniæ titulum nactos, & majorem aliquam potestatem sensim sibi tum arrogasse arbitror. Disputatum quidem initio hujus seculi, occasione satis celebri, in hac inferiore Saxonia fuit, an illa ad Ottonis usque tempora immediate Regibus Germanicis paruerit, an vero suos Duces habuerit? Rectè autem tum, ut arbitror, Avus meus in Demonstratione contra JCtos nonnullos superioris Germaniæ in Saxonia parum versatos, docuit, eam sub Imperatoribus Francis ante Hermannum Billingum suos habuisse Duces, quem nunc non describo, cum Demonstratio ipsa legi mereatur, sitque in omnium manibus, auctoritate publica sæpius recusa. Sub Carolo M. nullum Ducem invenio, ut supra dixi, dein tamen Anno DCCCLVI. Ludolphus Ducem Saxoniæ sese scripsit ipse in Tabulis Fundationum Monasterii Brunteshusani & Gandersheimensis: creverunt autem mox magis auctoritate, ut hujus filium Ottonem non Saxonum tantum, sed Francorum quoque populus ad summam imperii dignitatem vocaverit: quo licet id renuente, sene scilicet & ætate fracto, filius tamen ejus Henricus, qui Auceps nominatur, Ducatum Saxoniæ post pa-

trem nactus, *libera potestate* primus eam rexit, quod tanquam singulare aliquid annotat *Widichindus* Monachus Corbejensis, exsultans, quod tum temporis *Saxonia ex servitute facta sit libera, & ex tributaria multarum gentium Domina.* Et revera tum cœpit caput attollere Saxonia, sub Henrico modo dicto, ejusque filio Ottone M. Ducibus Saxoniæ pariter & Regibus Imperatoribusque. Non libera quidem fuit ab incursibus, iisque gravibus; &, ut ad Hungaros, de quibus antea cœpi, revertar, illi vastata maxima Germaniæ parte in Saxoniæ quoq; interiora penetrarunt, & in Westfaliam pariter Ostfaliamque, ab utroque tamen Henrico & Ottone tam gravibus præliis fusi & ad internecionem usq; deleti sunt, ut redire nunquam ausi, ceu alibi latius explicui. Nec minus ab altera parte contra Barbarorum irruptiones sub his Regibus tuti manserunt Saxones. Fuerat hactenus Eidora vetus Saxoniæ limes, sed Henricus Auceps ulterius progressus apud *Schliaswich regni terminos posuit, & ibi Marchionem constituit, & Saxonum coloniam habitare præcepit*, ut loquitur Adamus Bremensis, cumque eo mortuo Marchionem illum trucidassent, & omnem Saxonum coloniam funditus extinxissent, Otto terminos Danorum apud Schliaswich olim positos transgressus est, & in ipsam Cimbricam Chersonesum progressus, fuso à Saxonibus Haraldo, Christianitatis leges suscipere eum fecit, Jutiaque in tres Episcopatus divisa, eos Hammenburgensi Episcopatui subjecit, & Archiepiscopos dedit, ut ista iterum narrat *Adamus*, testaturque diploma ipsum, editum ab *Erpoldo Lindenbrogio* & *P. Lambec.* part. 1. Rer. Hamb p. 141. ubi tamen pro An. 965. malè editum est 865. Ludovicus Pius jam dum quidem Archiepiscopatum Hamburgensem instituerat, eique omnem fere Septentrionem subjecerat, sacro tamen potius, & tum inter Christianitatis initia admisso instituto, non quod

quod Imperii sui eosdem cum illo Archiepiscopatu limites esse existimaret. Otto vero non tantum illos in Jutia noviter institutos Episcopatus Hamburgensi Metropolitano subjecit, sed etiam, ut verba ipsa Diplomatis habent, *quicquid proprietatis in regno vel marca Danorum ad Ecclesias in honorem Dei constructas vel adhuc pertinere videtur vel futurum acquiratur, ab omni censu vel servitio sui juris absolvit, ut & Episcopis præscriptarum Ecclesiarum absq; ulla Comitis vel alicujus Fisci sui exactoris infestatione serviant & succumbant*, & mox, *servos & colonos in iisdem proprietatibus habitantes nulli nisi iisdem Episcopis servituros ab omni etiam sui juris servitio absolvit*: ex quibus Jura in Daniam, quæ tum temporis Otto habuit, satis patescunt, illustrantq; ea, quæ de tota hac re ex idoneis scriptoribus disserunt *Conringius* libro primo de finibus Imperii. Interim sub Ottonibus novam plane faciem Saxonia accepit, ut dignam se illa felicitate ostenderet, quâ per Saxoniæ Duces Imperii Romani ἀξίωμα nacta est Germania, ut

— quemcunq; sibi Germania Regem
Præficit, hunc dives submisso vertice Roma
Suscipiat, versoq; regat Tiberim ordine Rhenus, ut inquit Elector Moguntinus apud *Guntherum* in Ligurin. l. 1.

Hoc tempore igitur Urbes fundari, excoli & muniri, & commercia frequentari cæperunt in Saxonia, cui rei pertexendæ Henricus Auceps novem annorum inducias ab Hungaris impetraverat, Otto vero Magnus tantò magis illi par fuit, quo felicius illos omnes, cæsos & fugatos, à limitibus Saxoniæ Imperiiq; removit. Henricus Pater ex agrariis militibus nonum quemq; eligens in urbibus habitari fecit, conciliaq; & conventus & convivia in urbibus celebrari voluit, illisque extruendis operam dedit, & muniendis, pacis tempore ea apparaturus, ad quæ necessi-

necessitas hostibus ingruentibus cogat: quæ omnia scriptor illorum temporum *Witichindus* Monachus Corbejensis, & ex eo alii, narrant. Vocatur idcirco Theseus Germanicus; quamvis magna sit disparitas, & si, non obiter de eo aliquid referentes, sed *Thucydidem* l. 2. & *Strabonem* l. ix. legas, Theseus ille Græcus, alio instituto, alio consilio, non tam homines ex agris Atticæ in Urbes, quam ex reliquis oppidis in unam urbem coegerit, & ex undecim seu duodecim Atticæ urbibus unam effecerit, Athenarum, Ἄϛυ dictam. Quicquid autem hac de re sit, gloriam certè insignem Henricus eo nomine reportavit: à quo etiam extructas urbes Misnam, Quedelenburgum, & Mersburgum refert *Dithmarus* Mersburgensis lib. 1. Uti vero per illa in Urbibus commercia ditior facta Saxonia, ita hoc eodem tempore naturæ grandi quodam, sed hactenus latente, beneficio magis ditata est, venis auri & argenti repertis: de quibus cum alias pluribus data opera egerim, nihil nunc addo, monuisse aliquid contentus, cum ad Saxoniæ hoc tempore florentissimæ factæ decus id omnino pertineat. Non parum vero his temporibus Ducum potestas adaucta Saxoniæ contulit, quamvis nunc non disputem, totine Imperio id salutare fuerit, nec ne. In Ostfalia, seu Orientali Saxonia, Hermannus Billingius, ex nobilitate Saxonica, per Ottonem I. constitutus fuerat Dux, cujus posteri ad usque Magnum ducem ejus partes, quæ Vandalis adjacent, diligentissime tuiti sunt. Et vero postquam ad Suevicos Principes à Saxonicis Imperialis apex devenit, tanto majores sumere in Saxonia spiritus cæperunt, Regiamque auctoritatem despicere, & ubique libertatem prætendere. Id quod sub Henrico IV. ætatis nondum maturæ, in nervum erupit. Qui cum dein potentiam illorum imminuere, extructisque in Hartizcis montibus castellis libertatem tollere vellet, gravissimo bello

bello Saxonico implicitus fuit, quando Otto dux Bajoariæ, è Saxonia tamen oriundus, & illo ducatu à Cæsare privatus, Magnum, Saxoniæ ducem, sibi associavit. Longa est injuria, longæ ambages, nec omnia hîc possunt referri. Subruere & vastare illam totam, infestissimus Saxoniæ, nitebatur Henricus, inito etiam cum Danis, Saxonum inimicis, secreto fœdere, & institutis colloquiis, non tamen finem suum obtinere potuit, alibique per pontificem satis negotii inveniens, deserere eam coactus est, cum tamen interea Urbs Goslaria, & vicinia, per Cæsaris in his terris moram, augmenta quædam cepisset. Quam libertatem Saxoniæ Principes etiam postea contra Henricum V. masculè defenderunt, felici prælio ad Welpheshioltz, ope imprimis Lotharii Ducis, qui postea ad Imperii culmen evectus, cum alibi Germaniam, tum Saxoniam quoque pacavit, & fines ejus contra Slavos tutatus est, auctoritate Cæsarea in Daniam usque extensa. Notandum vero est, seculo illo undecimo sub Henrico IV. Obotritos, Slavicam gentem, aliquamdiu totam Nordalbingiam sub suo habuisse imperio, ut narrat *Adamus* l. 4. c. 31. cujus jugi pertesæ, plusquam sexcentæ familiæ in Hartzicos montes migrarunt, ut ex *Helmoldi* l. 1. c. 26. discimus. Sed redeo ad Lotharium: de quo, maximisq; ejus in totam Germaniam meritis alibi pluribus agam. Nunc id silentio præterire nequeo, illum, magno Saxoniæ bono, Henricum Bavariæ Ducem, data ei in matrimonium filia Richense, in has terras vocasse, & Ducatum Saxoniæ ei contulisse: quo ipso potentissima Domus, quæ nunc Brunsvico-Lynæburgica audit, variis licet dein fatis jactata, in hac Saxonia primum fundata est. Cum vero jam tum vivente Lothario æmulatio inter ipsum & Svevos Principes Fridericum, ejusq; fratrem Conradum, (qui deinde ad Regni Germanici culmen pervenit) esset, gliscere cæpit

illa quam maximè, quando Henricus impedire Conradi electionem, & negare aliquamdiu insignia imperii, quæ à Sacero relicta penes se habebat, ausus est. Deinde igitur à Conrado, jam Rege, in Goslariensibus Comitiis Ducatus Saxoniæ ipsi abjudicatus est, & Alberto Urso datus, cui infortunio non minus aliud, Ducatus scilicet Bajoarici seu Norici amissio, deficientibus ab eo fidelibus ejus, supervenire videbatur, quando ille magno animo Saxoniam ingressus novum sibi substitutum Ducem Albertum occupatis urbibus totaque Saxonia ejecit, ejusque Ducatus spe privavit, non minora tentarurus in Bavaria & contra Conradum Regem, nisi eo abeuntem mors prævenisset. Et hic Ducatus Saxoniæ ad filium ejus Henricum, puerum adhuc, Leonem dein dictum, integer cura aviæ maternæ & procerum pervenit, quamvis Ducatus Noricus, non nisi magna ejus parte, Austria, privatus, à Friderico I. Cæsare dein redditus sit. Sumpsit autem sub hoc Henrico Leone Ducatus Saxoniæ maxima incrementa, imprimis Septentrionem versus super Slavos, validam & truculentam gentem, qui non tantum ad littora maris Balthici extensi erant, sed etiam multa ad Havelam & Albim loca, ubi nunc Episcopatus Brandenburgensis & Havelbergensis, à Saxonibus possessa, illis excisis & fugatis, incolebant ad usque Henrici Leonis tempora, ut notat *Helmoldus* l. 1. c. 88. Jam tum quidem Lotharius Imperator imperium suum aliquo modo ad Slavos extenderat, & religionis Christianæ semina inter illos sparserat, cum tamen deinde infelici de Ducatu Saxoniæ dissidio inter Henricum Superbum & Albertum exorto, fractæ per civiles motus vires externis hostibus pares non essent, gravissimos in Saxones Transalbinos impetus fecerunt Slavi, qui etiam faustis successibus processissent, nisi Henricus Comes de Badewide eos compescuisset, & in ipsis sedibus suis attrivisset. Conservavit nobis illius

illius rei memoriam modo citatus *Helmoldus Chron. Slavor.* l. 1. c. 56. & 57. illasque Slavorum Wagirorum terras ita ferro & igne vastatas & excisas memorat, ut deinde deserta loca inveniens Comes Adolphus in omnes regiones Flandriam, Hollandiam, Trajectum, Westfaliam, Fresiam miserit, & novos incolas advocarit, qui etiam cum familiis & facultatibus suis venerunt, & unà cùm Holsatis Wagirensem provinciam hominum multitudine impleverunt, mox tamen vehementi Slavorum incursione incendiis, cædibus & rapinis & captivitate iterum vastati. Sub secuta est quidem expeditio Cruce signatorum, ex parte in Slavos suscepta, per Episcopos Saxoniæ aliosque principes, inter quos ipse Henricus Leo adolescens, sine fructu tamen ullo. At Henricus Leo tandem dominari in universa terra Slavorum cæpit, plurimis expeditionibus victor, quas *Helmoldus* l. 1. c. 68. 84. 86. 87. 92. & l. 2. c. 5. narrat, Obotritorum terra & finitimis regionibus ita in solitudinem redactis, ut *Slavi non ausi fuerint mutire præ formidine Ducis.* Floruit igitur sub hoc Duce Saxonia, hostibus domitis, Episcopatibus erectis, Cœnobiis fundatis, urbibus conditis: propriam tamen illi esse felicitatem noluerunt fata. Fuit Henricus Leo (ut verbis hîc potius *Johannis Aventini* ex lib. VI. Annal. Bajorum utar quâm meis,) *potentissimus haud dubiè omnium Europæ principum secundum Cæsarem atq; Reges Princeps, ut qui à Sinu pene Hadriatico ad Sinum Codanum Oceanumq; Germanicum Bojis, Svevis, Rhætis, Vindelicis, Noricis, Chaucis dominabatur.* Ad quam invidia tangi videbatur non tam ipse Imperator, quam sacri ordinis Principes vicini, quibus gravior fuerat sui juris & auctoritatis studiosus, & reliqui, penes quos potentia & in imperio spes imperii. Illum generis nobilitate, opibus, duobusque amplissimis Ducatibus magnum, vi mentis & virtute bellica majorem ad vastas spes accingi, nec posse esse occultum,

 quid

quid poſt tantam potentiam ſuperſit. Primi contra illum conjurarunt Archiepiſcopus Colonienſis, & Epiſcopi Magdeburgenſis, Hildesheimenſis, & Halberſtadenſis, quibus ſe junxit ex veteri & à parente Ducis derivato odio Marchio Albertus & Provincialis Thuringiæ Comes Ludovicus, erupitq́; diſſidiũ illud, quod ſub doloſo cinere diu latuerat, in apertam belli flam̃am, abſente in Italia Friderico I. Nec tamen ſibi eripere patiebatur Leo, quæ juſto titulo poſſidebat, oſtentabatq; rictus & ungves inimicis ſuis, non minore fortitudine defendere ſua paratus, quàm ipſe & majores ſui acquiſiverant. Id quod Halberſtadenſis Epiſcopus Ulricus imprimis incendio urbis & terrarum ſuarum expertus eſt. Poſtquam tamen Cæſar in Germaniam rediit, & ipſe jam alieniore ab Henrico animo, ſuggeſtione Principum ſtimulatus, in Comitiis Geilnhuſæ celebratis, de conſenſu Principum & optimatum Imperii, utroque Ducatu Saxoniæ & Bavariæ Henricum privavit, ſimulq́ue Palatini Rheni & Saxoniæ dignitate & omnibus feudis, quæ vel ab Imperio, vel Archiepiſcopis vel Epiſcopis tenuit, exuit. Bavariæ ſeu Noricum Ducatum accepit Otto Comes de Schira: de quo hoc loco agere non licet. Saxoniæ magnus ille Ducatus diviſus tum eſt. Titulum quidem, cum Ducatu tamen minore, accepit Bernhardus Aſcanius, filius Marchionis Alberti, non frater Ottonis Comitis de Schira, ut gravi errore, licet ad Chronica Schirenſia provocet, ſcribit *Andreas Presbyter* Chronico Bavariæ p. 1180. Weſtphalicæ Saxoniæ pars altera ceſſit Philippo Colonienſi Archiepiſcopo cum titulo Ducatus Weſtfaliæ & Angariæ, ſuperſtitibus hodieq́ue non tantum Friderici I. ſed etiam Philippi & Ottonis IV. tabulis, quibus ea, quæ dixi data & confirmata ſunt, quæ accuratè legi merentur, hîc à me nunc non explicandæ. Quamvis autem non acquieſceret Leo, ſed hoſtes ſuos in Weſtfalia Thuringia & Wagria fortiter perſequeretur,

queretur, & captis illorum quibusdam probe se ulcisceretur, tamen deinde potentiæ Imperatoris in Saxoniam venientis cedere, & triennii exilium subire coactus est. Cum tamen non feudalia tantum bona plurima ab Imperio, Archiepiscopis, Episcopis & majoribus prælatis, sed etiam multa patrimonialia, *propria*, Eigene/ *& de quibus nemini tenebatur* (verba ipsius Imperatoris Friderici II. in *tabulis Erectionis Ducatus*) non iis tantum in locis, quæ nunc Ducatu Brunsvicensi & Lyneburgensi dicto comprehenduntur, sed in Thuringia quoque & Trans-Albina Saxonia & alibi (ut prolixius aliàs singulari opera ostendam) habuisset, separata illa sunt, & ereptis licet feudalibus, patrimonialia ut sarta tecta conservarentur, promissum est, quibus etiam Cæsar præfectos constituit, absente Henrico eorum rationem & curam habituros. Utinam autem illi bona fide egissent, vel non patrimonium quoque Leonis invasissent vicini æmuli & hostes! certè magna ex parte violenter à multis id occupatum scribit disertè *Arnoldus Lubecensis* Chronic. l. 2. c. 12. Illa igitur de causa redux ab exilio Henricus, querelas apud Imperatorem instituit, à quo non promissis tantum inanibus lactatus, sed etiam, cum omnia, quæ sibi interea adversa accidissent, Henrici, licet absentis, consiliis & insidiis tribueret, iterum in exilium ire compulsus est. Absente tamen deinde Imperatore, cum ab illo nullam opem sperare posset Henricus, patrimonium vero suum à vicinis, absentia Imperatoris in rem suam abutentis, magis magisque diripi videret, ipse ad sua recuperanda non animum tantum, sed arma quoque, cum filio Henrico ex Anglia redux, admovit, recuperatis felici successu nonnullis, & punitis iis, qui dedere sese recusabant. Mox tamen fortuna eum deseruit, cumq; Friderici Imp. successor Henricus VI. ipsi patrimoniali Ducis Urbi Brunsvico inhiaret, & ad eum compescendum omnem operam adhiberet, qui-

escere, & filios dare obsides coactus est, post aliquot annos in illa urbe sua mortuus. His igitur temporibus, imperante Friderico I. alium planè à priori habitum induit Saxonia. Nam ab ea Westphalia & Angaria avulsa & proprio Ducatu insignita, exuviis Leonis Archiepiscopo Coloniensi, & quibusdam etiam vicinis Episcopis Osnabrugensi, Paderbornensi & Mindensi cedentibus. Dux Saxoniæ novus priori potentia impar, cum Tractum Wittebergensem ad Albim, ubi Sorabi quondam, etiam accepisset, Wittebergæ aulæ sedem constituit, à Comitibus vero non pari veneratione & subjectione cultus est. Merentur legi, quæ de Comitibus sub Duce Bernhardo distincte nobis narrat *Arnoldus* l. 3. Chron. Slav. c. 1. Venit Dux cum fratre suo Alberto Marchione Erteneburgum (hodie *Atlenburg* ab hac ripa Albis) præcepitque, ut omnes nobiles terræ, Comes Holsatiæ, Comes de Racesburg, Comes de Dannenberg, Comes de Luchow & Comes de Sverin, receptis ab eo beneficiis suis, dominium facerent, & fidelitatem per sacramenta confirmarent. Venerunt etiam reliqui, sed Adolphus Holsatiæ Comes se non stitit, quamvis antea sub Ducibus Saxoniæ & novissimè sub Henrico Leone fuisset: id quod male habuit Ducem, exortæque sunt inde discordiæ, conjuraruntque cum Adolpho reliqui Comites, etiam à Bernhardo offensi, & terras Ducis hostiliter intrarunt, rebus tandem Imperatoris auctoritate compositis, ut citato loco exponit *Arnoldus*. Arbitror autem tum jugum Ducis Saxoniæ excussisse & ab Imperio feudum suum cæpisse recognoscere Comitem Holsatiæ, quod etiam existimat *Cypræus* in Historia Ecclesiast. Slesvic. & Holsat. c. 28. p. 206. Ut etiam Adolphum illum III. Comitiis Imperii sæpe interfuisse, & in Diplomatibus Augustalibus testem nominari, pridem docuit *Avus meus Not. ad Herm. Lerbekii Chron.* Comit. Schaumb. p. 59. edit. prim. & deinde *à Sacro Roma-*

Romano Imperio dictos Comitatus recognitos & Comitatuum possessores investitos fuisse, discimus ex Tabulis Friderici III. Imperatoris, quibus An. 1474. Comitatus Holsatiæ & Stormariæ in Ducatum, ut hodie sunt, mutavit. Raceburgensis Comitatus mansit interim sub Duce Saxoniæ, & tandem, extincta illa Comitum familia in Bernhardo ejusque filio parvulo rediit tanquam beneficium vacans ad Saxoniæ Duces, qui hodieque illum habent, uti clarè exponit *Crantzius* Vandaliæ l. VI. c. 31. Slavorum Obotritorum Domini, postquam Regia dignitate orbati sunt, Saxoniæ Ducem comiter quidem respexerunt, ut ex Historia Henrici Leonis clarum est, illo tamen exauctorato etiam ipsi se subducere cæperunt. De Slavorum regione audiamus prius *Helmoldum*, qui Saxonicam factam notat, iis verbis, quæ merentur integra legi: *Omnis Slavorum regio incipiens ab Egdora (quæ est limes regni Danorum) & extenditur inter mare Balthicum & Albiam per longissimos tractus usq; ad Sverin olim insidiis horrida & pene deserta nunc dante Deo tota redacta est velut in unam Saxonum Coloniam & instruuntur illic civitates & oppida*. Cæperunt etiam Christianismum amplecti, &, quamvis Pribislai, qui ultimus Regio nomine usus est, nepos Henricus tres haberet filios, & hinc tres exsurgerent lineæ, tamen primogenitus Johannes solus stirpem produxit, quæ adhuc in Ducibus Meclenburgensibus floret, ex quibus *Albertus* & *Johannes* primi à Carolo IV. An. 1349. maximè honorifico diplomate in Ducum Ordinem relati, dignitatem ad posteros transmiserunt. In Pomerania non minus magna facta est mutatio. Nam, quamvis ejus Duces Saxoniæ Duci post gravissima bella & excisam pene gentem, tributo obnoxii essent, Casimirusq; & Boguslaus sub Henrico Leone, *Danicarum virium metu regnum suum huc usq; liberum Saxonici muneris fecissent*, ut ipsis exprobrat *Saxo Grammaticus* l. 14. p. 337. tamen ex-

auctorato

auctorato illo itidem sese subtraxerunt, & se *imperio Romano, non jure gladii coacti, aut vi, vel metu, sed solum spontanea subjectione dediderunt*, ut loquuntur Status Pomeraniæ in litteris supplicibus ad Ducem suum, quæ extant in libello, **dreyjährige Drangsaal des Hertzogthums Pommern.** *Saxo Grammaticus* l. 15. p. 370. scribit Fridericum Imperatorem eos promissione potentiæ & claritatis incrementorum, subornata legatione, in suas partes pertraxisse, cum ab illis sibi metueret, & hos dictos Bogislaum & Casimirum datis solenniter Aquilis, id est, vexillo Imperiali, in Duces Imperii sublimasse. Excisi autem tum sunt Slavi in Occidentali Pomerania cumque aliis gentibus Saxones in desertas terras vocati, cumque lingua illorum mores quoque assumpti, ut pluribus ostendit doctissimus *Christophorus Hartknoch*, in dissertat: de Origin. Pomeran. p. 51. & 71. ubi etiam ostendit non paucas eorum nobiles familias ex Saxonia & Ducatu Brunsvicensi venisse, quod de Blanckenburgiis, Platis, Munchusiis, de Leina, non videtur improbabile. Tum quoque Imperator Fridericus Urbem Lubecam, de qua proscripto, cui hactenus paruerat, Henrico Leone, inter Bernhardum Ducem Saxoniæ & Adolphum Comitem Holsatiæ, lites ortæ erant, *propter utilitatem tributorum, vel quia in fine imperii sita est, sibi retinuit*, ut loquitur *Arnoldus* l. 3. c. 4. Et hîc affulgere primum libertatis & Imperialis gratiæ splendor Urbi illi cæpit, quo deinde ultra omnes alias in illo Balthici maris littore effulsit, quamvis inter initia graviter offuscatus fuerit, ut mox dicam. Minores mutationes, quas hoc tempore Saxonia passa est, non addo, cum potissimæ jam enumeratæ sint, &, Ducatu illo divulso, non potuerint non aliæ atque aliæ sensim subsequi.

Quamvis autem ita Ducatu utroque Bavariæ & Saxoniæ esset privatus Leo, tamen Ducatus Saxoniæ titulum

non dimiſerunt, vel ipſe, vel filius ejus Henricus, qui Comitis Palatini ad Rhenum filia ducta Palatinus Comes factus, hoc nomine vulgo vocatur: id enim ex pluribus eorum tabulis & ſigillis oſtendere poſſum. Poſt quas quidem Henrici nuptias, reconciliato, qui eas quam maxmè impedire conabatur, Henrico Imperatore, *novam lucem eſſe in Saxonia exortam, pacis videlicet joconditatem, ceſſaſſe terra mariq; deprædationes, ingemuiſſe latrones, patuiſſe portas civitatum, & caſtrorum ceſſaſſe excubias*, gratulabundus exclamat *Arnoldus Lubec.* l. 4. c. 20. Non tamen illa quies diu duravit. Mortuis enim & Henrico Leone, & Henrico VI. Imperatore, cum Otto, Henrici Leonis filius, à nonnullis Principibus Coloniæ ad Rhenum Rex electus, Philippus vero Svevus, Henrici VI. frater ab aliis Ottoni oppoſitus eſſet, non tantum paſſim Germaniæ, ſed Saxoniæ quoque, graviſſima tempeſtas incubuit, cum non tantum in Weſtfalia, ſed Oſtfalia quoque, ſeu Saxonia noſtra, nonnulli à partibus Philippi ſtarent, ut Goslaria aliæque urbes, quibus ut Brunſvicum jungeret, mediam Saxoniam ingreſſus eſt Philippus, ſine ſucceſſu quidem, Brunſviga non tantum defenſa, ſed Goslaria etiam capta & direpta. Cum tamen deinde alii Principes Ottonem deſererent, & Pontifex Romanus quoque Philippo favere inciperet, gravioribus adhuc turbis commota fuiſſet Saxonia, niſi morte violenta conatus ejus intercepti fuiſſent. Jam tum vero à pluribus annis Saxonia Nordalbingica graviter erat afflicta per Canutum Regem Daniæ ejusque fratrem Waldemarum, qui initio ſeculi XIII Comitem Holſatiæ Adolphum invaſerat, Hamburgo occupata, & Lubeca quoque, ſalvis relictis privilegiis legibusque, deditione recepta, Comite ipſo capto, & in Daniam abducto. Sanè, poſtquam fratre Canuto mortuo ad regni culmen pervenit Waldemarus, *Nordalbingiam* titulis ſuis adjecit, ejusq;

ſe *Dominum* ſalutari, ſolemni in Urbem Lubecam ingresſu, fecit, ut diſertè ſcribit *Arnoldus Lubecenſis* l. VI. c. 17. Addit *Pontanus* hiſtor. Danic. l. VI. Lubecenſes illi ut *Wagriæ & Nordalbingiæ Domino* ſacramentum dixiſſe. Mox tamen vertit fortuna vices, & non tantum Waldemarus ipſe ab Henrico Comite Sverinenſe captus, ut libertatem impetraret, jurare coactus eſt, ſe nunquam in Nordalbingiam rediturum; quæ cum deinde, Lubecenſibus etiam jugum Danicum excutientibns, inſuper habuiſſet, cruenta pugna penitus victus & proſtratus eſt, Archiepiſcopo Bremenſi, Duce Saxoniæ, & vicinis contra eum conjurantibus, & ſociato milite ſuo bellum illud gerentibus. Commiſſum eſt prælium 22. Julii, die Mariæ Magdalenæ ſacro A. 1227. apud *Bornhovedam, villam Holſatiæ parochialem*, uti eam appellat *Hermannus Lerbeke in Chronico Schaumb.* de qua multa egregie diſſerit *P. Lambecius* Rer. Hamburg. t. 2. n. 37. Fuit vero illa pugna planè fatalis his terris, & quicquid dein Dani pro recuperandis amisſis tentarunt, intra conatus ſtetit, Lubeca vero à Friderico II. Imp. ſplendido privilegio inter Imperii urbes recepta eſt, locumq́; illum in hunc usque diem præclarè tuetur. Contigit verò circa hæc tempora non levis etiam, & ad pacem tranquillitatemq́; Saxoniæ plurimum conferens mutatio per *Ottonem*, Henrici Leonis Nepotem, quem *Puerum* Annales vocant, (quia mortuo Wilhelmo Patre, cum unicus hæres avitorum bonorum poſſesſionem arripere deberet, puer adhuc erat) non *Purum*, **den Reinen** / uti in Tabulis Genealogicis Latinè & Germanicè editis vir quidam inſignis nominat. Illi quidem, poſtquam adoleverat, durum videbatur non tantum feudalibus dignitatibus & bonis, quibus majores ipſius gaviſi, ſed etiam allodialibus, quæ ſummo jure ſibi deberentur, privari, ideoq́; ope Marchionum Brandenburgenſium Johannis & Ottonis, quorum ſororem Mechtildim matrimonio ſibi

ſibi copularat, urbem Brunſvigam recepit, & ex faucibus Imperatoris Friderici II. eripuit. Dein tamen patrimonio ſuo Brunſvicenſi & Lyneburgenſi contentus vixit, nec ab aliis, ipſo etiam Pontifice, inſtigatus, ut contra Cæſarem aliquid moliretur, induci potuit, favoremq́ue Principum Germaniæ, ſangvinis vinculo & affinitate magnam partem ſibi conjunctorum, meruit. Unde factum eſt, ut, cum Fridericus II. Imperator pro reformatione totius terræ ſtatus, (ut Annalium verbis loquar) Curiam generalem Moguntiæ Anno 1235. indixiſſet, Principes de tranquillanda etiam Saxonia & Ottone elevando ſolliciti, Imperatori & Ottoni perſvaderent, ut hic ſuas patrimoniales & nulli obnoxias terras & caſtra Cæſari reſignaret, ille vero, non minus ac ſuum in urbem Brunſvigam ceſſionis factæ titulo prætenſum Jus, in Imperium transferret, omnia uniret, & inde Ducatum crearet, Ducatumq́ue illum novum, de Brunſvic & Lyneburg, in feudum Imperii Ottoni concederet, ad filios & filias hæreditariè devolvendum. Et ita hoc anno 1235. menſe Auguſto novus Ducatus Brunſvicenſis & Lynæburgenſis in Saxonia cæpit, cujus Natalem diem, ut omnibus Annalibus adſcribi, quod illo Romonum Imperium novo Principe auxiſſet (ut *Godefridus Monachus ad S. Panthaleonem* in ſuo Chronico notat) juſſit Imperator, ita nos ſacrum habere debemus, qui Saxoniæ pacem attulit, & Illos Principes, novo iterum Ducali titulo, in ea firmavit, qui ad hunc usque diem Patriæ honorem, gloriam, & libertatem, contra apertos & occultos hoſtes, maſculè & prudenter tuiti ſunt. Ipſas Erectionis Ducatus Cæſareas tabulas ex Hiſtoricis illuſtratas edidit Avus meus.

Ex eo tempore in Saxonia Inferiore major quies; interdum tamen inter Principes obortæ turbæ, nec inter illos tantum, ſed Dynaſtas quoque, Nobiles & Civitates, eo penè, concidente Cæſarum auctoritate, reb⁹ devenientibus, ut

 atro-

latrocinari non infame & punibile, ſed glorioſum & licitum eſſet, cùm aliis idcirco ſui defendendi cauſa, tùm Urbibus quoque propter commercia, fædera inter ſeſe necesſitate urgente facientibus, quæ deinde non ibi ſteterunt, ubi ceperunt, ſed ad aliorum non minus oppreſſionem, quam ſuam defenſionem adhibita fuerunt. Id tamen, non Saxoniæ proprium, ſed Germaniæ commune malum, à me hìc latius non exponetur, cum deinde etiam ceſſarit, ex quo majoris potentiæ & auctoritatis Principes, compeſcendis turbis, tàm pares quàm invigilantes, Imperatoria dignitate aucti fuerunt. Unius tamen mutationis, quæ circa Ducatum Lyneburgicum contigit, mentio facienda eſt. Cum ſcilicet A. 1354. Dux Otto, & deinge 1368 vel 1369. Dux Wilhelmus mortui eſſent, ſine hæredibus maſculis, Duces Saxoniæ ad ſe Ducatum Lyneburgicum pertinere judicarunt, & occupavit illum nomine Matris Eliſabethæ, Wilhelmi filiæ, Albertus Dux Saxoniæ & Angariæ, (cui Carolus IV Imp. favens Ducatum Lynæburgicum in feudum contulit, excluſo Magno Torquato legitimo hærede) ducta dein Magni vidua, cui ſuccedens Wenceslaus Frater non minus Torquati liberis fuit infeſtus. Quamvis autem poſſesſionem Ducatus magnam partem adepti eſſent Saxoniæ Duces, & in titulis ſuis Duces ſe Lyneburgenſes etiam ſcriberent, & illorum inſigne ſuis adderent, tamen Magni Torquati filii Fridericus & Henricus memorabili illo ad Winſenam prælio A. 1388 victores cæſo Wenceslao ſua recuperarunt, & deinde, cum modo dicti Ducis Saxoniæ filias Annam & Margaretam, hanc Bernhardus, illam frater ejus memoratus Fridericus, ambo Magni Torquati filii, uxores duxiſſent, omnia feliciter compoſita ſunt, & ad veros ſuos Dominos Ducatus Lynæburgicus rediit. Quod ſi per quorundam æmulorum & invidorum ſcelus licuiſſet, in hoc Friderico, belli & pacis gloria inclyto Principe,

cipe, recuperasset Imperatoriam dignitatem Saxonia, & antiquissima Brunsvicensis domus, cum in Regem Germaniæ Francofurti jam tum electus esset A. 1400. Fridericus, & inde redux in nefarias parricidarum manus incideret in Hassia ad pagum Engelis in Frislaria: uti aliàs plenius exposui, hîc saltem indico. Neque tamen etiam silentio præterire possum, quæ post septendecim annos in Marchia, & non diu post in Misnia acciderunt, Saxonicis rebus magnam inductura mutationem. Cum enim antehac Marchia alios habuisset Dominos, & tandem ad Sigismundum Imperatorem pervenisset, ille Fridericum VI. Burggravium Norimbergensem, ex antiqua Comitum de Zolleren familia oriundum, optimè de se & imperio meritum, primo suum in Marchia *Provisorem Supremum*, ut *Paulus Langius* Citicensis ad A. 1412 nominat, id est, locum tenentem, Vicarium, more loquendi tum usitato, constituit, dein ipsam accepta magna pecuniæ summa cum dignitate Electorali consentientibus Principibus ei contulit, investitura solemniter in Concilio Constantiensi A. 1417. d. 18. Aprilis peracta. Penes hujus enim Friderici hæredes masculos mansit in hunc usque diem, terrarum illarum possessio & dignitas, indeque ortus incomparabilis Heros *Fridericus Wilhelmus* cum alibi avitis acquisitisque noviter terris, tum in hac Saxonia hodie latè dominatur. Qui etiam hactenus fuerant Misniæ Marchiones & Thuringiæ Landgravii in Friderico I. Bellicoso dicto Anno 1423, post mortem Alberti III. Electoris ex Ascania stirpe ultimi, Electoratum Saxoniæ à Sigismundo Cæsare, Presburgi in Hungaria acceperunt, cujus posteritas per tot Heroes sago togaque inclytos ad modernum JOH. GEORGIUM Ducem Saxoniæ & Electorem, ipsi Orienti terribilem, devenit. Quæ aliàs illo XV seculo contigerunt, seorsim hoc loco memorati non merentur, nisi quod novos duos Duces, Meclenburgi-

burgicum & Holſaticum Saxonia accepit, ut jam ſupra memoravi. Fædus tamen etiam Hanſeaticum, quod hoc tempore quàm maximè floruit, ad Hiſtoriam Saxoniæ pertinet, quoniam à fædere inter duas Urbes Saxonicas Hamburgenſem & Lyneburgenſem A. 1241. primò ortum, plurimas deinde Saxoniæ civitates ſuæ ſocietati junxit, & Lubeca, uti reliquarum Saxonicarum Urbium primaria, ita hujus fæderis Hanſici caput fuit. Seculo XVI. memoranda imprimis eſt illa Conſtitutio Circulorum Imperio Germanico utiliſſima, Maximiliano I. autore, qui primo ſeculi anno in Comitiis Auguſtanis ſex tantum Circulos Franconicum, Bavaricum, Suevicum, Superiorem Rhenanum, Weſtphalicum & Saxonicum conſtituit, qui quidem ultimus omnium maximus tum fuit, plures Status Imperii complexus, qui in ordinatione Regimenti A. 1500. Auguſtæ Vindelicorum facta enumerantur. Deinde tamen in Comitiis Trevirenſibus & Colonienſibus A. 1612. idem Maximilianus decem Circulos conſtituit, & inter eos Saxonicum alium Superiorem, in quo imprimis Electores, Saxoniæ & Brandenburgicum, locavit, reliquos in Saxonico Inferiori reliquit Archiepiſcopatus Magdeburgenſem, Bremenſem, Epiſcopatus Hildesheimenſem, Lubecenſem, Sverinenſem, Raceburgenſem, Ducatus Brunſvico-Luneburgicum, Meclenburgicum, Saxo-Lauenburgicum, Holſaticum, cum urbibus Lubeca, Goslaria, Mülhuſa & Northuſa: Id quod vel ideo moneo, quoniam in hac Iſagoge de illa potiſſimum ago Saxonia Inferiori, quæ Circulo ſuo definita eſt: non tamen ita ſtrictè, ut non vel de Epiſcopatu Verdenſi & Comitatibus Hojano & Diepholdico, quamvis ad Weſtfalicum Circulum pertinent, aut de Cœnobio Walckenredenſi, quamvis Superioris Saxonici ſit, agam, aut ad vicinos, & varia ratione connexos, excurram. Notabile vero eſt etiam bellum, quod anno decimo nono ſeculi

culi decimi ſexti inter Johannem Epiſcopum Hildeſienſem ex Domo Saxo-Lauenburgica, & Henricum, Juniorem dictum, Ducem Brunſvicenſem, exortum eſt, propter oppignoratas Epiſcopo arces quasdam & præfecturas, quas oblata pecunia repetebat Dux, reddere nolebat Epiſcopus. Hinc enim Epiſcopo cum aliis Principibus & Comitibus confœderato, Henricumq; & ejus fratrem Franciſcum Epiſcopum Mindenſem invadente, illoque, adunatis cum Haſſiæ Landgravio copiis, fortiter ſe defendente, grave bellum in Saxonia exarſit, quod nec tres Electores Cerveſtæ congregati reſtinguere, nec Commiſſarii in Comitiis Wormatienſibus à Carolo V. nominati ſopire, ne induciæ quidem obtineri ſub pœna privationis feudorum & banni Imperialis potuerunt. Unde in contumacis inobedientiæ pœnam proſcriptionis ſententia adverſus Epiſcopum & Conſortes à Carolo V. Gandavi pronunciata eſt, executoresque ejus Duces Brunſvicenſes conſtituti ſunt, qui totum Epiſcopatum, excepta Metropoli Hildeſia & tribus arcibus, in ſuam poteſtatem redegerunt: vix dum quinto poſt anno Pace Quedlinburgi per Principes reducta. Verùm, oborto interea religionis cauſa in Germania bello, major adhuc tempeſtas Saxoniæ incubuit. Cum enim 1538 Principes Proteſtantes Brunſvigæ de molitionibus adverſariorum ſuorum deliberaturi conveniſſent, alii Principes Romano-Catholicæ religioni addicti contra eos fœdus Norimbergæ fecerunt, cujus Dux ſummus Henricus Junior Brunſvigius, quem dixi, conſtitutus eſt. Unde factum eſt, ut deinde Saxoniæ Elector & Haſſiæ Landgravius, Smalcaldici fœderati, Henricum invaderent, & tota ditione pellerent, tertioque poſt anno in poteſtatem ſuam cum filio Carolo Victore redigerent, & per biennium captivum detinerent. Nec minori vehementia Henricum invaſit, ditionibusque ſuis ejecit Volradus Comes Mansfeldius

feldius, Alberti Brandenburgici nomen præ se ferens; quibus tamen receptis, non tantum per Philippum Magnum filium suum hostes suos magnis cladibus ultus est, sed etiam Albertum Marchionem Brandenburgicum in agrum Brunsvicensem irruentem victoria insigni, cruenta licet, duorum filiorum morte, ad Sivershusam superavit, & altero iterum prælio ad Stederburgum victum tota ejecit Saxonia. Nec minus deinde etiam eos, qui hostes suos foverant, cum alibi, tum in Saxonia, Ducem Meclenburgium urbesque Lubecam & Hamburgum pecunia mulctavit. Non parum etiam turbarum in Saxonia illo tempore dedit Magdeburgensis urbis per Georgium Ducem Meclenburgensem inchoata obsidio, deinde Mauritio Saxoni commissa, sed frustra: de ea autem, quæ subsecuta est, religionis mutatione deinde agam. Seculo decimo septimo, quod nunc vivimus, Urbs Brunsviga, Ducibus suis ab aliquo jam tempore refractaria, & idcirco ab Henrico Juniore etiam oppugnata, binis vicibus grave pene incendium in tota Saxonia concitasset, nisi id maturè suppressum fuisset. At, postquam ferale illud bellum, cui per triginta integros annos universa dein Germania succubuit, occasione fœderis Lauenburgici, per Christianum IV Regem ejusq; gravissimam ad Lutteram cladem, Christianum Episcopum Halberstadensem, & obsidionem excidiumq; Magdeburgensis urbis, in mediam Saxoniam pertractum est, tam graviter id florentissimas has terras afflixit, ut Saxoniam in Saxonia quærerent, qui antea eam vidissent. Et his turbis adhuc durantibus mortuus est optimus Princeps Fridericus Ulricus, Dux Brunsvicensis, Henricianæ Lineæ ultimus, relicta opima hæreditate sua Bernhardinæ Lineæ Principibus, hodieq; florentibus. Respexit tandem DEUS clementi oculo Germaniam, omnibusq; ejus provinciis & Saxoniæ quoque optatam pacem dedit, anno 1648. At per æternam illam

lam Pacis Osnabrugensis sanctionem maxima dominiorum in Saxonia facta est mutatio. In sola hac Inferiore, de qua agimus, Saxonia duo Archiepiscopatus, Magdeburgensis & Bremensis, Episcopatus tres, Halberstadensis, Raceburgensis, Sverinensis, Seculares redditi, Sveciæ Regi, Electori Brandenburgensi & Ducibus Meclenburgicis partim sub Ducatuum, partim sub Principatuum nominibus cesserunt, ut ex ipsis Pacis Westfalicæ tabulis distinctè discere est. Et ex eo tempore, si Bremensem Ducatum & Holsaticum excipias, qui belligerantibus inter se Arctois Regibus, semper simul cladibus involuti fuerunt, reliquæ Saxonicæ Provinciæ, jucunda quiete & tranquillitate gavisi sunt, maturè suppressis in ipsa, quod dicitur, herba Bremensibus, Hoxteranis, Reinsteinensib⁹, Hamburgensibusq́; motibus, qui bellum concitaturi videbantur. Qua in re cum alii Principes, tùm Serenissimi Brunsvicensium & Lynæb. Duces studio pacis, prudentia & moderatione sua, maximam apud viventes gratiam consecuti, æternam apud posteros gloriam reputabunt, qui etiam, ut sua in familia litibus & discordiis occasionem, hostibus vero, si aliquando irrumperent, receptum præcluderent & abscinderent, Brunsvigam Urbem forti manu a. 1671. subegerunt, suisq́ue ditionibus æterno pacto conjunxerunt.

Verùm, postquam ita breviter hanc Saxoniæ Historiam quasi per tenuia quædam lineamenta adumbravi, illi ulterius depingendæ me accingam, faciamq́ue id per certa quædam capita, ut & loca ipsa considerem, & sacram in Episcopatibus Monasteriisq́ue & religione faciem, & civile in Ducatibus, Comitatibus, Urbibusq́ue, per certas quoque leges, regimen, & totam denique Pragmaticam Historiam exponam, non plenè atque integrè, sed, ut in Isagoge fieri par est, tribus tantum verbis, defectum dein suppleturus, & appetitum lectoris satiaturus, indicio facto eorum Scri-

 ptorum,

ptorum, per quos & ipse profeci, & unde plena haberi potest notitia; de quibus etiam judicium meum exponam, quod sequi juvenes, examinare periti possint.

Locorum ipsorum notitiam, seu Topographiam Saxoniæ, hoc nostro seculo quidem habemus, *Martini Zeilleri* opera, per *Merianum* editam, ex antecedentibus tamen seculis nullam distinctam; ut colligi hinc inde ex variis scriptorum locis, iisque diligenter inter se collatis, debeat, quicquid ad hanc notitiam facit, non sine labore multo & judicio accurato, cum ex nominibus, decursu temporis mutatis, maxima oriatur difficultas, accedente præsertim mutila & imperfecta Scriptorum narratione. A Fluminibus, quæ aut sedem nunquam, aut rarissimè, mutant, majoribus præsertim, inchoandum esse in locorum notitia acquirenda, docent periti. At illorum quoque nomina sæpe ævi lapsu mutata, aut, pronuntiatione male acceptâ, & hinc Historicorum errore, corrupta, pejus deinde à describentibus habita esse, in Saxoniæ quoque fluviis ostendere licet. Quatuor nobis enumerat *Adamus Bremensis* in Histor. Eccles. l. 1. c. 2. cujus verba integra merentur recitari: *Nobilissimi Saxoniæ fluvii sunt, Albis, Sala, Wisura, qui & Wirraha nuncupatur. Is in Thuringiæ saltu fontem habet, quemadmodum & Sala: deinde mediam cursu pertransiens, in vicino Frisonum sortitur occasum. Verum maximus Albis, qui nunc Albia nomen habet, etiam Romanorum testimonio prædicatur, cujus ortum ferunt trans Bohemiam, mox Slavos dirimit à Saxonibus. Juxta Magdeburg in se recipit Salam fluvium, nec longè ab Hammenburg ipse Albia mergitur in Oceanum. Quartus ex magnis Saxoniæ fluminibus est Emisa, qui Westvalos à reliquis illius provinciæ dirimit populis. Isque oritur in saltu Paderbornensi, currit autem per medios Frisonum terminos in Oceanum Britannicum.* De quibus, quamvis aliqua jam tum notaverit *Philippus Cluverius*

verius Germ. Ant. l. 3. c. 49. tamen nonnihil addam, & minores quoque fluvios Saxoniæ Inferioris adjungam. Esse autem, tàm *Elff* quàm *Sal* voces appellativas, & significare quemcunque fluvium, jam tum à Viris doctis solide ostensum est, imprimis à Cl. *Scheffero* Ubsaliæ c. 1. Et is ipse, quem modo nominavi, *Adamus Bremensis* c. 229. scribit, etiam apud Sveones esse *Albim fluvium, perq; medios Gothorum populos currere in Oceanum, inde & Gothelba dici.* Ubi Scholiastes *Anonymus* ridiculè scribit, illum *ab Albi Saxonico nomen sortiri, magnitudine non imparem*, cum, ut dixi, vox ipsa fluvium denotet, & pluribus tribuatur. Romanis Scriptoribus, quibus solemne quasi est in fluviorum nominibus E mutare in A, ut in *Ambra* **Emmer**/ *Amisius*, **Ems**/ apparet, *Albis* vocatur, Græcis ἄλβις & ἄλβιος, medii ævi Scriptoribus *Albia*, unde *Transalbiana* regio Saxonum *Aldhelm.* ad An. 785. dicitur, quæ alias *Nordalbingia.* Quamvis autem Romanis satis notus Albis, cum Drusus, Germanicus, Tiberius, bello Germanos persequerentur, *Tacitus* tamen, qui sub Trajano vixit, *in Germania, flumen inclytum & notum olim, nunc tantum audiri* scribit, ut tanto minus mirum sit, verum Albis fontem ab ipso ignoratum. *Vopiscus in Probo*, ejus & Nicri mentionem facit, vocat autem *Albam*, vel, ut in quibusdam MStis *Is. Casaubonus* invenit, *Album*. p. 238. De decursu ejus & influxu in mare *Helmoldus* l. 1. Chron. Slav. c. 2. ubi de Odera: *Oritur*, inquit, *in profundissimo saltu Marahorum, qui sunt ab oriente Bohemiæ, ubi de Albia sortitur principium. Nec longis ab invicem distant spatiis, sed diverso currunt meatu. Albia enim in occasum ruens, primo impetu Boemos alluit cum Sorabis, medio cursu Slavos dirimit à Saxonibus, novissime Hammenburgensem dividens parochiam à Bremensi, victor Oceanum ingreditur Britannicum.* Alter Saxoniæ magnus fluvius Visurgis, nobis **de Weser**/ Romanis Scriptoribus fre-

quenter memoratur, & *Vellejo* l. 2. *Romanorum clade nobilis* vocatur. Nescio autem, quomodo ex voce **Weser** Romanis Visurgis, Græcis dein Βίσουργις & Ουίσουργις, sub Ἐρύγρου nomine, vitiatâ scripturâ, apud Dionem latens, formatus sit. *Cluverus* olim nostris dictum existimat *Weserg*, & hinc factum *Visurgis*. At, qui postea ex semi-barbaris Scriptoribus, pronunciationem patriam secuti, nomen fluvii Latinè extulerunt, nunquam g addunt, sed tantum *Wisera*, *Wisira*, ut est in *Aunalibus Francicis Adelmi*, *Wisura*, ut habet *Adamus Bremensis*, vel, ut in aliis ejus codicibus est, *Visuris*, *Visura*, ab illis vocatur, *Wisor*, *Wisora* aliis, item *Viscera*, ut notat *Lambec.* ad Gualdonis vitam S. Anscharii. Cum autem fluvius *Weser* vel *Wiser* vocaretur, adjiciebatur *a*, *aba*, *acha*, ut esset *Wisera*, *Wiseraa*, *Wiseracha*, *Wisercha*, uti passim apud Scriptores videre licet. Uti enim per solum *aha*, *acha*, *aa*, **awe** / notantur minores fluvii, ita majoribus id adjicitur, ceu observatum est Nobilissimo *Velsero* Rerum Augustan. l. 1. & *Scheffero* in Upsalia c. 1. Dicitur vero *Wesera* etiam contractè *Wirra* Ludovico Pio Imperatori in *Diplomatibus* Corbejensi Monasterio datis anno X & XIII ejus Imperii, & hinc Henricus Pingvis, Comes de Northeim, Pater Rixæ, conjugis Lotharii Imperatoris, qui **an der Werre** / id est, ad Visurgim, patrimonium suum habebat, vocatur *Henricus de Whira* à *Paulo Langio* in Chron. Citic. ad An. 758. In *Monum. Paderbornensibus* multa ab Eminentissimo Auctore annotantur egregia de hoc fluvio, quomodo, Werrha & Fulda, infra Mundam confluentibus, hoc nomen primum nanciscatur, semperque dein retineat usque dum in Oceanum infunditur, acceptis in transitu per Westphaliam plurimis fluviolis, *Dimola*, *Bevera*, *Netha*, *Grova*, *Salpa*, *Saumera*, *Ambra*, *Lutera*, *Alpha*, *Webrna* (quem puto esse eum, qui in *Annalibus Adelmi* ad an. 784. *Waharna*

harna vocatur) & *Begha* : quibus deinde merito suo annumeratur *Allera*, **de Aller** / in Visurgim ad oppidum Verden illabens, contra, quam scribit *Dalechampius* ad *Plin.* l. 4. c. 14. Visurgim labi in Alleram. Mentio ejus in Carolini ævi Scriptoribus, cum Carolus Saxonum MCCCCL. mactari jussisset *super fluvium Alaram, in loco, qui Fardi vocatur*, ut est in *Annalibus Aldhelmi* ad An. 782. In quibus iisdem Annalibus ad Ann. 910. quando Carolus scribitur contendisse ad *Araram* fluvium, omnino legendum est *Alaram*, cum mox subjungat *confluentem ejus cum Wisira flumine conjungi*, ibique, id est, Ferdæ castra posuisse. In Privilegio Caroli dato Ecclesiæ Verdensi, quod passim extat, *in loco Fardium vocato super Aleram fluvium in pago Sturmi ecclesiam statuisse* memoratur. Oritur autem non longè à nobis supra Ummendorff ad nemus Brandesleven, & per Brunsvicensem Lynæburgensemque agrum decurrit, & interea varios amnes, Scunterum, Fusam, Istam & Ocrum recipit, cujus ultimi mentio etiam fit in Historia Caroli M, scriburque diversimodè. In *Annalibus Aldhelmi* ad an. 780 *Obacer* vocatur, ab *Aimoino* vero *Ouacer.* ab aliis *Ouacra*, *Ouekara.* Ortus in Hartzicis montibus, Ilsamque prope Horneburg recipiens, Wolfenbuttelum & Brunsvigam allabitur, & in Alleram multas aquas deducit, qui inde etiam navigabilis redditur. Quem tertio loco nominat *Adamus* inter Saxoniæ fluvios, *Salam*, *Tacitum* quoque non latuisse existimant eruditi, quamvis non nominet, sed describat *amnem gignendis salibus fæcundum.* Oritur ille in Piniferi montis parte, quæ Sylva Munchbergensis appellatur, acceptisque aliis amnibus, Elistro quoque & Boda, varias urbes alluit, & tandem in Albim prope Barby effunditur. Nec minus Albim tandem intrat *Orba* fluvius, qui in Ducatu Luneburgensi in pago Ordörff quatuor ab Ouisfelt milliaribus ortus, in subterra-

neis aliquamdiu occultè progrediens juxta Calvorde rursus erumpit, & Haldenslebium (ex Henrici Leonis historia notum oppidum) ab una parte allabitur; cujus vel ideo facienda mentio, quod in Carolingici ævi Scriptoribus mentio ejus fiat, & *Fabricius in Originibus* Saxonicis hunc minus notum fluvium, cum alio notiore, Odera confuderit. In diplomate Caroli M. Verdensi Ecclesiæ dato *Hora fluvius & Callenvorde* nominatur. In *Annalibus Francicis Adelmi* ad an. 781. memoratur Carolus *castra in eo loco, ubi Hora & Albia confluunt, collocasse*, id quod fit partim ad Wolmerstadium castrum, partim ad pagum Loitzke. De quarto fluvio Saxoniæ, *Adamo* memorato, *Emisa*, Romanis Scriptoribus **Amisia**, ut & de aliis Westphalicæ Saxoniæ fluminibus, nihil dicam, qvum de Ostphalia potissimum agere decreverim, sintq; omnia in *Monumentis Paderbornensibus* egregiè explicata. De Trabena, vulgo **de Trave**/ verbum addam, cum etiam *Ptolomæo* sub nomine *Chalusi* memoratam dudum existimarint Viri docti. *Bilibaldus* quidem *Pirckheimerus* in Germaniæ descriptione non satis sibi constat, & uno loco *Chalusum* esse *Dravennam*, altero *Eidorum* scribit: *Danckwertius* in Topogr. Holsat. *Sventinam* esse existimat. *Cluverus* itidem, *Chalusum* esse *Travenam* asserit, quod & ante eum scripserat *Chytræus*, sumpto à vocum similitudine argumento, quia vicinus tractus *Clüserort* & oppidum *Chlus* nominatur. Quamvis autem *Thraciger in Chronico MS. Hamburgensi*, & eum secutus *Danckvvertius*, hæc refellere conentur, tamen, nondum satis video causæ, cur rejicere Chytræi conjecturam debeamus, magna verisimilitudine, ut in illis locis oppido, ita etiam flumini Chalusi nomen fuisse. Sub Carolo M. *Travena* vocatur, si diploma ejus Verdensi Ecclesiæ datum ὑποβολιμαῖον non est, in quo *Travena absorberi à mari* scribitur. *Helmoldus* l. 1. c. 58. *Trabenam*

benam vocat. *Per Wagros*, inquit *Scholiastes Adami*, *currit in mare Barbarum*, *juxta quem fluvium mons unicus est.* Optime autem ejus originem, augmentaq; ex variis amnibus, tandem influxum in mare Balthicum, describit *Danckwertus in Topogr. Holsat. p. 197.* Possem plura de fluminibus his Saxoniæ commentari, si Isagogen ista decerent, in quo pauca tantum proposui, ne in lectione omnis ævi Scriptorum de Saxonia, in errorem aliquis incidat. Multa alias *P. Albinus* **in der Meißnisch. Land-Chronick.** tit. 24. de Albi fluvio annotavit, plura de Sala *Gregorius Groitschius* Grimmensis superiori seculo, habemusque hodie accuratas, Albis Visurgisque Tabulas Geographicas. Extant vero etiam, ceu supra dixi; *Martini Zeileri* per *Merianum* editæ *Topographiæ*, ut reliquarum Germaniæ partium, sic Saxoniæ. Et quidem, si universam antiquitus vocatam Saxoniam intelligas, non una sed pluribus eam illustrare conatus est, *Topographiâ Westphaliæ*, deinde *Superioris Saxoniæ*, & deniq; *Inferioris*, cujus pars *Ducatus Brunsvicensis & Lynæburgensis* peculiari etiam Topographia ab eo ornatus est. Præterea *Holsatiam* grandi opere & plurimis tabulis illustratam accepimus industria *Casparis Danckwerthii* & *Joh. Meieri.* Quamvis autem Topographiæ istæ magno sumptu factæ, & multis tabulis in æs incisis exornatæ sint, descriptiones etiam Urbium & Locorum non sine multo labore à *Zeillero* factæ sint, ideoque insigni usu non careant: tamen, si verum dicendum est, plurima in descriptionibus desiderantur, nec Scriptores quosq; optimos ad manum habuit, nec in iis, quæ inde habuit, ordinandis judicio semper usus est, nec incerta à certis separavit, uti etiam plurima nullius momenti passim inseruit. Quin in omnibus ejus Topographiis id merito culpes, quod non secundum Episcopatus, Principatus, Comitatus, Provincias, Præfecturas, seu Pagos (ut veteres dixissent) sed Alphabetico

phabetico tantum ordine loca recenſeat. Fecit quidem id etiam in *Notitia Galliæ Hadrianus Valleſius*, ſed incomparabili doctrina leviorem illum defectum compenſavit. Melius vero ſe hîc geſſit doctiſſimus *Caſparus Danckwerthius*, eſtque illius *Holſatiæ deſcriptio* omnibus aliis Topographiis merito ſuo multum præferenda: uti etiam *Topographia Ducatus Brunſvicenſis* & *Lynæburgenſis* à *Zeillero* procurata præ multis aliis ejus laudem meretur, quoniam plura de eo cum ipſo communicata fuerunt, & illarum regionum Hiſtoriam, ſcriptis eruditorum virorum, & fortè inter eos non infimo loco, Avi mei, *Henrici Meibomii*, illuſtratam deprehenderat. Aliàs merito etiam Topographiis annumeranda ſunt *Monumenta Paderbornenſia* Reverendisſimi & Celſisſimi Principis *Ferdinandi*, Epiſcopi Paderbornenſis & Monaſterienſis, Principum eruditisſimi, cujus immaturam mortem non tantum mei, quem à plurimis annis ſingulari clementia fovit, ſed publici damni cauſa lugeo, cum in eo, quicquid eſt ubique eruditorum in Europa, Patronum amiſerint, ideoque magnam quoq; ipſæ litteræ, jacturam fecerint. Detecta ſunt in illo libro, & explicata tanta diligentia omnia veteris Saxoniæ loca, quorum in hiſtoria Romana fit mentio, in quibus illi fuerint, pugnarint, & clades à majoribus noſtris acceperint, ut non tam certam oſſa & Romanorum Cæſarum imagine ſignata nomiſmata, quæ â ruricolis ibi frequenter effodiuntur, fidem mihi faciant, quàm congeſta à Ferdinando ſcriptorum loca, collata inter ſe priſca nomina cum vetuſtis, conjecturæque divini ingenii ante oculos mihi omnia ponant, elegantibus figuris, ſed elegantioribus verbis, proſa vorſaque oratione illuſtrata. Nec minoris momenti ſunt, quæ ad ſacram locorum illorum hiſtoriam à primis Chriſtianiſmi initiis ex Carolino & ſequentibus ſeculis, ipſis Auguſtorum tabulis productis, paſſim in hoc libro eruditiſſimè adfe-

adferuntur. Quod si non intervenisset maximi Principis flebilis mors, jam tum *Historia Paderbornensis*, ejus auspiciis cæpta, antiquitatis Patriæ amatorum desideria explesset, de cujus tamen publicatione non desperamus, & tanto magis optamus, ut etiam Celsissimi Principis ex sorore nepos Perillustris Dominus *Christianus Baro de Plettenberg* suos de Illustribus Viris & Scriptoribus Westfalis Commentarios, quorum nuper nobis spem fecit, publicare non desinat, cùm nihil nisi exasciatum è tam erudito & illustri calamo profluere possit. Verum è diverticulo nunc in viam. Magdeburgensis, latissimè patens in Saxonia Archiepiscopatus, bonitate agri, præstantia fluminum, frequentia urbium arciumque, peculiarem mereretur Topographicam descriptionem. Et habeo penes me *Georgii Torquati*, eximii Theologi & Historici superiori seculo, *Annales Magdeburgenses* & *Halberstadenses* nondum editos, quibus non juxta annorum seriem Historia Pragmatica, sed descriptio terrarum, fluminum, urbium, arcium, nobiliumque familiarum continetur. Vidi etiam apud Illustrem Virum, *Gebhardum ab Alvensleven*, qui pluribus Imperii Principibus à consiliis intimis, inter reliquas severiores curas, insatiabili omnis Historiæ, pragmaticæ & genealogicæ imprimis, desiderio tenebatur, & in eo plura volumina ipse conscripserat, *Topographiam Episcopatus*, nunc Ducatus, *Magdeburgensis*, magna industria ab ipso congestam: sed & ille ingenti bonorum virorum, qui virtutes ejus noverant, & meo, quem amabat, dolore nuper mortuus est.

Quoniam vero, ut apud reliquos Germanos, ita apud Saxones quoque, distinctio in Pagos aliquamdiu obtinuit, citra illorum cognitionem, certam & accuratam, saltem primorum à Carolo seculorum, haberi notitiam locorum non posse, arbitror. Quando nimirum, illo ævo, descri-

bere situm alicujus loci (uti in Donationibus, & Dominiorum translationibus omnino necessarium erat) volebant, non solùm, in cujus Comitis Comitatu esset , (cum illo id quidem tempore notissimum , annorum tamen decursu, comitatibus nondum hæreditariis , valdè variaret) sed etiam in quo pago, annotabant. Idcirco ad accuratiorem locorum notitiam, & Tabularum antiquarum intelligentiam, quibus Donationes ad memoriam posteritatis descriptæ, plurimum juvat illos Pagos novisse. Id quod probe, qua erat prudentia, intelligens amplissimus, summæ eruditionis & judicii vir, *Marquardus Freherus* , cum in Originibus Palatinis explicandis versaretur, & Pagorum notitiam magno antiquarum tabularum usu sibi acquisivisset, Germaniæ sub Pipino, Carolo M. & Ludovico Pio notorum Pagorum, ex antiquissimis & incorruptis ejus ævi litterarum monumentis, improbo labore, indicem confecit, & parti primæ suarum Palatin. Originum c. V. inseruit inque ipsis illis libris Pagorum ad Rhenum historiam passim illustravit. Cujus magni viri, & amici sui, exemplo Avus meus, *Henricus Meibomius*, de Saxoniæ Pagis Commentariolum scripsit, in quo eos ex antiquarum tabularum fide & monumentis antiquis recensuit & illustravit, qui ab omnibus Saxonicæ Historiæ amantibus magno applausu receptus fuit. Non tamen ego illos hîc nunc recensebo sigillatim, sed de Pagis Saxoniæ quædam, aliis non dicta, generaliter annotabo. Uti enim Germaniam & Galliam in Pagos, id est, Toparchias, Præfecturasq; divisam fuisse ex Romanis Scriptoribus quoque, ne dum recentioribus illarum regionum, notissimum est : ita Saxonia quoque nostra fuit. Estque id non tum demum factum , quando Franci dominari Saxoniæ cæperunt ; sed & ante, & in ipso belli Franco-Saxonici decursu ante eam subactam, ab Historicis Carolini ævi, Pagi Saxonum nominantur. In Privilegio

vilegio Bremensi Ecclesiæ à Carolo dato illud notabile est, quod Imperator scribit, se *Parochiæ illi decem pagos subjecisse, quos etiam abjectis eorum antiquis vocabulis & divisionibus, in duas redegerit provincias, his appellans nominibus, Wigmodium & Lorgoe.* Inde enim discimus, *pagos & divisiones* ab antiquo fuisse, id est, ante Carolum, sub eo vero dein partim relictas, partim mutatas. Fuerunt autem, ut alibi, ita in Saxonia quoque Pagi, alii Majores, alii Minores, in majoribus inclusi, qui etiam Pagelli aliquando dicuntur. Majores pagi integras gentes illorumq́ue agros designabant, abq́ue illis nomen habebant, ut *Bardengow* à Bardis populis, *Northuringia* à Thuringis septentrionalibus, *Daleminei* à Daleminecijs, *Angeri*, Angergow / ab Angariis, *Holtsatorum*, *Stormariorum*, *Thietmarsgojorum* ab Holsatis, Stormariis, Dithmarsis, quos comprehendebant terminis suis. Et hos pagos *Provinciæ* etiam, vel *Marcæ* nomine aliquando appellatos observo. Holsatiæ enim Pagus in Henrici Leonis Diplomate *Provincia Holsatorum*, in Adalberonis Archiepiscopi Hamburgensis Tabulis apud *Erpold. Lindenbrogium Marca Holsatorum* vocatur: *Daleminci* apud Dithmarum, modo *pagus*, modo *provincia* nominatur: *Hassagun* pagus, in Diplomatibus *provincia* dicitur. Minores pagi partem aliquam majoris, finibus suis circumscriptam, denotabant. In Carolina historia nominantur in genere *pagi Westfalabi*, *Angrarii*, *& Ostfalabi*. Ex illis tamen dein in specie Pagus *Westphala*, pagus *Angeri*, pagus *Ostfala* nominatur. Habebant autem Pagi nomina sua frequenter à fluviis & rivis, quibus quasi circumscribebantur, & ab aliis disterminabantur, unde esse, quod *Revier* hodieq́ue pro confinio & collimitio usurpetur, ingeniosè conjicit *Freberus*. Vocem Pagi, dum vicum vel villam denotat, esse à Græca voce πηγὴ, Doricè

 παγὰ

παγὰ, id eſt, fons, dudum notatum eſt *Feſto* & *Servio* in II. Georg. ut ſint Pagani, *quaſi potantes ex uno fonte*, πηγῆ. Poſſent vero Pagi altera etiam ſignificatione, qua regionem aliquam denotant, ab aquarum communi uſu ita vocari, cum à fluviis & rivis denominatos pagos; plurimis, ex Saxonia etiam noſtra petitis, exemplis, oſtendere mihi in proclivi ſit. Ita enim Pagus *Emiſgow* ab Emiſa ſeu Amiſia, Amaſi: *Ambraga* ab Ambra, **Emmergow**: *Pliſni* ab amne Pleisſa: *Paderga* **Padergow** à Padera: *Helmingau* ab Helmo, *Ilmin* ab Ilmo, Thuringiæ fluviis: *Zeremode* à fluvio Zere, qui alias Balſamus: *Warnaviorum* à Warnaw, & *Sturmariorum* à Sturia vel Stora, notis fluviis. Regebantur autem Pagi à Comitibus, & juxta Poetam *Anonymum Saxonem*, ſæpius à nobis citatum, in *Annalibus Caroli* l. 1.

Sed variis diviſa modis plebs omnis habebat,
Quot pagos, tot pene duces, id eſt, Comites.

Erantque in uno Pago interdum plures Comitatus, aliquando unus Comitatus ad plures Pagos ſeſe extendebat, ut in *vita Meinwerci* à *Browero* edita, de Comitatibus Dediconis & Liudolphi legere eſt c. 71. id quod ratione Majorum & Minorum intelligendum eſſe arbitror. Quoniam tamen utplurimum uni Pago unus Comes præerat, hinc factum eſt, ut Comitatus pro Pago diceretur, exiſtimatque doctiſſimus *Adrianus Valleſius* hinc factum eſſe, ut pro *la Comtè* poſterioribus ſeculis diceretur *la Contrée*, & voce illa Pagus, ſeu regio denotaretur. Hinc etiam *Comes* & *Pagenſes* temporibus Carolinis relativa fuerunt, & *Pagenſes* dicti, qui in pago & diſtrictu Comitis ſunt, etiam in urbe, quæ Comiti ſubeſt, ut explicat in eruditiſſimo Gloſſario ſuo *Freſneus*. Quando deſierit hæc Pagorum appellatio, non ita exactè definiri poteſt, cum probabile ſit, alibi eam citius, alibi tardius ceſſaſſe. Avus meus cum fine ſeculi

culi undecimi eam desiisse, conjecturatur, tum scilicet, quando Pagi in Ducatus, Principatus, aliosque etiam Comitatus migrarunt, & hæreditario jure possideri inceperunt; id quod repetitur & approbatur à Celsissimo *Monumentorum Paderbornensium Auctore* p. 143. Quod tamen non ita strictè accipi velim, cum sec. XII. *Pagi* vox adhuc occurrat in Tabulis de Saxonicis rebus datis à Friderico I. & Henrico Leone, alibique. Verùm ut ad Topographias redeam, in illis quoque Urbium Saxonicarum descriptiones habentur. Qvin & in voluminibus, quas de Urbibus generaliter magis, *Werdenhagen* & *Knipschild* conscripserunt, non pauca de Saxonicis quoque annotata reperias: ut & apud *Limnæum*. Sunt quoque, qui sigillatim, de quibusdam Urbibus Saxoniæ egerunt, non magno tamen operæ pretio. Sola ad Albim antiquitate, commerciis & Archiepiscopali quondam dignitate nobilis urbs, *Hamburgum*, melius videtur habuisse in ea re fatum. Nacta enim est inter antiquiores Historicos rerum suarum non indiligentem Scriptorem *Adamum Bremensem*. Et pragmaticam quoque ejus historiam *Albertus Crantzius* in Saxonia, & Metropoli, *David Chytræus* in Saxonia sua, aliique, qui Holsatica & Danica exposuerunt, non neglexerunt. Post medium vero superioris seculi *Adamus Thraciger*, primo Theologiæ Professor in Academia Rostochiensi, dein Syndicus Hamburgensis, ac demum Cancellarius Ducis Slesvici & Holsatiæ, *Hamburgensis Urbis Chronicon* lingua vernacula scripsit, quod, licet nunquam editum sit, tamen, ut in mea, ita plurimorum Bibliothecis MStum extat: de quo varie judicatur. Nonnulli illius turbulentum ingenium culpant, quod nec dissimulat ejus in cathedra Theologica Rostochiensi successor *David Chytræus* l. 18. Saxon. p. 489. plura quoque, quæ famam ejus imminuant, adducuntur ab *Adamo Oleario* in Chronico Holsat. pag. 54. 55.

quæ tamen non impediunt, quo minus res Hamburgenses fideliter narrare potuerit, & plenè etiam, cùm Syndicum Urbis ageret, & ad ejus Chartophylacia aditum haberet, uti certè ab ipso Tabulæ memorantur, quæ valde licet desideratæ, nullibi jam amplius reperiri possunt. Interim, dum varia cum fortuna inter initia sua luctata est Urbs, toties vastata, incensa & desolata, non potuit quoque non jacturam veterum chartarum suarum facere, iisque destitutus *Thraciger*, cum aliunde idoneis monumentis colligendis & dijudicandis debitam operam non impenderet, & *Crantzium* inconsideratè sequeretur, in multos errores incidit, & temporum rationem imprimis confudit, uti à doctis animadversum est. Minuunt etiam ipsi Hamburgenses fidem operis, dum illud nunquam typis excusum, sed scriptum, modo ab hoc, modo ab illo auctum vel mutatum, magno Urbis suæ præjudicio circumferri, queruntur in *Apologia* p.725. At omnem illum defectum supplere visus est, magni ingenii & judicii & historiæ scribendæ peritus Vir, *Petrus Lambecius*, qui, junior licet, operam, quam hactenus Græcis Latinisque Scriptoribus recensendis feliciter impenderat, Patriæ Urbi in concinnanda ejus historia consecravit. Tanta autem felicitate, materiâ ex omnibus scriptoribus & monumentis curiosissimè conquisitâ, id præstitit, ut prima parte Rerum Hamburgensium cum plausu excepta, altera post novennium addita, majorem etiam in erudito orbe meruerit. Dolendum autem, quod in A. 1292. substiterit, & aliis dein laboribus occupatus, tandem A. 1680. 24. Martii peste Viennensi mortuus sit, ut nihil ab ipso amplius exspectare liceat. Postquam tamen ille doctissimus Vir glaciem fregit, & antiqua, sepulta, vetusta eruit, non adeo difficile fuerit, Res celeberrimæ Urbis ad nostra usque tempora pertexere, nullibi jam deficientibus subsidiis. De ultima Urbis ejus à Caroli M. ævo notitia præclarè disserit

Lambecius. Uti autem conditam eam esse Caroli M. auspiciis, sub nomine Castelli *Hochbuchi*, certum est: ita nescio, quo auctore ab Odone, Legato Caroli, conditam eam scribat. Id quod etiam in *Chronico Holsatiæ* ex *Christiani Solini Chronologia* compilato p. 5. & apud alios lego. In Annalibus Francicis, sive *Eginhardi*, sive *Adelmi*, quos sequitur *Lambecius*, ad An. 808. notatur quidem, Carolum per Legatos suos super Albim fluvium duo Castella extruxisse, præsidiumque in iis contra Slavorum incursiones disposuisse, qui tamen illi legati fuerint, non additur. Ad an. 810. iidem Annales narrant, Odonem, quando castellum illud à Wilsis captum est, Legatum Imperatoris fuisse, sed nihil præterea. Quî igitur constat *Lambecio*, Odonem, qui biennio post Legatus Imperatoris fuit, tum etiam fuisse, quando per Legatos Carolus memoratur castellum *Hochbouchi* excitasse? Sufficit igitur Carolum, qui auspicia sua commendavit, auctorem esse, quamvis Legatorum, quorum opera Cæsar usus, nomen ignoretur. Vocis H*amburgi* originem rectè quidem *Lambecius* ab H*am* deducit, secutus *Avum meum*, qui *in Not. ad Levoldi. Northov.* Orig. *Marcanas* p. 44. pridem docuerat, H*am* esse vetus vocabulum Saxonicum, & significare saltum, sive nemus, unde apud Dithmarsos duo saltus, alter *Süderham*, *Norderham* alter appelletur, ut sit Hamburgum, quasi castellum sylvestre, vel in loco ad sylvam exstructum. In antiquo tamen urbis nomine Ho*chbuchi* frustra se torquet doctissimus Vir, & rejectis variis sententiis, meliorem non adfert: re tamen, ut mihi quidem videtur, expedita. Quoniam enim in Annalibus Francis ad An. 810. & 811. modo Ho*chbuchi*, modo Ho*chboki* nominatur, ab *alta fago*, **Hohenböken**, primum nomen loco datum arbitror, ut deinà sylva secundum. Non intellectam vero vocem corruperunt *Albertus Stadensis* ad an. 810. & 811. ubi Hoc*hburi*, & *Lambertus*

Schaf-

Schafnaburgensis, ubi Hohenburg, sive ipsorum Historicorum, sive describentium error intervenerit: Cum tamen non insuetum olim fuerit ab arboribus nomen urbibus dare, &, ut alia taceam, in *Antiqua Divisione*, sub Carolo M. facta, quam producit *Marquardus Freherus* Orig. Palatin. l. 1. p. 49. mentio fiat loci, dicti H*agenboucha*, manifestâ à fagi quadam specie denominatione. Ut vero H*amburgensium Rerum* historiam *Lambecius*, ita *Lubecensium* quoque orbi erudito exponere decreverat, Vir Cl. H*enricus Bangertus*, præclarâ H*elmoldi* & *Arnoldi* Slavicæ Historiæ conditorum editione notissimus, magna eruditione & exquisito judicio tantæ rei par. Vix unâ tamen alterâve pagellâ, in specimen futuri operis, publicatâ, infelici casu mortuus est Vir longiore vita dignissimus, quem primum in historia veteri & recenti præceptorem me habuisse lætor. Non dubito tamen, quin Vir Cl. *Jacobus à Mellen*, si otium & subsidia idonea nactus fuerit, quæ præclare cæpit, in patriæ Urbis gloriam continuaturus, & Bangertianos conatus perfecturus sit.

Sed jam tempus est, ut ad Sacram, sive Ecclesiasticam Saxoniæ historiam, quæ à Carolo M. ut supra patuit, initium sumit, progrediamur. *Eginhardus* in vita Caroli Saxones *Dæmonum cultui deditos, nostræque religioni contrarios, neque divina neque humana jura vel polluere vel transgredi inhonestum arbitrari*, scribit, potestque hoc judicari ex *Indiculo superstitionum vel Paganiarum*, à quibus populum Episcoporum sollicitudine revocandum *Synodus Lifftinensis* A. DCCXLIII. statuit; quod vetustissimum Germanicæ antiquitatis monumentum, novem secula superans, ex MSto Codice Palatino Bibliothecæ Vaticanæ bona fide erutum, ante viginti octo annos Romæ publicavit Eminentissimus *Paderbornensis Episcopus Ferdinandus*,

nandus, Lifftinenſi concilio memorato illis in membranis ſubjunctum. Idem enim, qui alibi in Germania Dæmonum cultus, eædem ſuperſtitiones, in Saxonia quoque fuerunt, quaqua verſum illa patet. De Slavis *Helmoldus*, de Pruſſis meretur legi, qui peculiari & erudita epiſtola ad *Georgium Sabinum* dæmonolatriam eorum expoſuit *Joh. Meletius*, illius terræ incola & αὐτόπτης teſtis. Utinam vero Epiſcoporum ſollicitudine omnes illæ paganiæ ex animis Chriſtianorum evulſæ eſſent, & non inter Saxones noſtros, plebejos ſaltem & ruricolas, *de incantationibus, de divinis vel ſortilegis, de igne fricato, de ligno, id eſt, Nodfyr, de obſervatione pagana in foco, vel inchoatione alicujus rei*, quorum meminit *Indiculus* citatus, veſtigia non tantum videre, ſed rem ipſam quoque liceret? Quam verum enim ſit, quod de Saxonibus narrat *Eginhardus*, eos Dæmonum cultum ægrè dimiſiſſe, &, quamvis coacti dimitterent, tamen ad eum reverſos, velut κύων ἐπιςρέψας εἰς ἴδιον ἐξέραμα, juxta verba Apoſtoli Petri, dijudicare eſt ex iis, quæ de Idoli, Crodonis, Hartzburgi in vicinia noſtra culti, narrantur in *Topographia Brunſvicenſi* p. 105. Credibile autem eſt, ut alios Germanos, ita Saxones quoque, qui in Burgis, Oppidisque erant, citius ad Deum converſos, illos vero, qui in pagis vicisque, in deſertis, & ericetis morabantur, tardius luce divina colluſtratos, & hinc factum, ut qui Pagani Latinè primis Chriſtianis dicerentur, non abſimili origine **die Heiden** ab ericetis denominarentur, unde Paſchalis II Papa in diplomate Legationis ad gentes pro Ebbone Archiepiſcopo Remenſi religioſiſſimum judicat, cæleſtia pabula ſalubri communicatione ſubminiſtrari *maximè his, qui in compitis & pagis ſub principe tenebrarum callida perſvaſione perſiſtunt*. Deſtruxit vero Carolus M. primarium totius Saxoniæ Idolum, & numen quaſi tutelare, Irminſul, in Saxonia veteri ſeu Weſtfalia

ad Dimolam, uti pluribus explicat *Avus meus* peculiari *de Irminsula commentario*, & ibi templum seu capellam Christo consecravit. Non negari quidem potest sub Carolo M. religionem Christianam armorum vi propagatam, unde à nonnullis Saxonum Apostolus armatus vocatur, de erectione tamen Episcopatuum, fundatione Ecclesiarum & monasteriorum, eum sollicitum fuisse, Leone III. Pontif. Rom. etiam sub finem seculi VIII. in Saxoniam veniente, luculenter ex historia ejus discere licet. An autem decem Episcopatus in Saxonia ab ipso Carolo M. erecti, & iis quidem privilegiis, quorum tabulæ vulgo circumferuntur, donati fuerint, alio loco pluribus disquiram, cum inter dissentientes ab hac & ab illa parte non pauca asseri videam, quæ rigidum examen non ferunt. De Hamburgensi Archiepiscopatu res est certior, illius institutionem non Carolo, sed Ludovico Pio ejus filio deberi, unde etiam factum, ut inter Metropolitanas Ecclesias, quibus pecunias in Testamento, quod apud Eginhardum extat, legavit, nulla illius reperiatur mentio. Instituere quidem Carolus Archiepiscopatum in illa urbe voluit, sed impeditus reliquit id filio Ludovico, Pio dicto, Sub illo igitur Hamburgensis Ecclesia Archiepiscopalis & totius Transalbinæ Provinciæ primaria esse cæpit, sub Ludovico vero, illius filio, Rege Germaniæ, Bremensis Episcopatus illi copulatus est, ut tamen Archiepiscopatus titulus Hamburgo maneret, quem anno demum 1223 Bremensi cessit. Erat vero ille Archiepiscopatus latissimus, suffraganeos Episcopatus per totum Septentrionem habens cum Ecclesiastica Jurisdictione & visitandi jure, id quod tamen sub Henrico IV Cæsare mutavit propter censuram & excommunicationem temerè ac inconsideratè à Liemaro Archiepiscopo adversus Regem Daniæ Ericum tertium decretam. Is enim irritatus, ope Eugenii Pontificis Londini in Scania Ascherum

rum constituit Archiepiscopum, eique Daniæ, Sveciæ & Norwegiæ Episcopos subjecit, ceu in Annalibus Episcoporum Slesvicensium memorat *Cypræus* c. 18. frustra deinde pro suffraganeis illis recuperandis apud Cæsarem & Papam laborante Hartwico Episcopo, quod narratur in *Historia Archiepiscoporum Bremensium* edita à *Lindenbrogio* p. 55. Sed redeo ad Ludovicum, qui Pii nomine celebris, pietatem suam in dilatanda Christi Ecclesia in Saxonia, & partibus Septentrionalibus, non patris exemplo per arma, sed blandiori more, erectis Episcopatibus, Ecclesiis & monasteriis, missisque in infidelium terras Legatis, ut appellabant, piis viris, qui Apostolorum more, prædicando Evangelium, gentes converterent, zelo divino agitati, contempto, quod impendere sibi sciebant, periculo. Quo in loco reticere non possum pii & prudentis Imperatoris institutum, quo, ut Saxones Christi doctrinam rectius acciperent, in eorum lingvam Sacrum Codicem transferri fecit, ut ex *præfatione in librum antiqua lingua Saxonica conscriptum*, quæ extat inter *Hincmari* epistolas à *Corderio* editas p. 634. patet. Cum enim Anonymus ille *HLudovicum, Piissimum Augustum* laudasset, quod, *præter plurimas Reip. utilitates*, in eo, quod *ad sacrosanctam religionem, æternamq; animarum salubritatem attinet, studiosus ac devotus* esset, ita de Imperatore pergit: *Nam cùm divinorum librorum solummodo literati atq; eruditi prius notitiam haberent, ejus studio atq; imperii tempore, sed dei omnipotentia atque inchoantia mirabiliter auctum est nuper, ut cunctus populus, suæ ditioni subditus, Theudisca loquens lingua, ejusmodi divinæ lectionis nihilominus notionem acceperit. Præcepit nempe cuidam viro de gente Saxonum, qui apud suos non ignobilis vates habebatur, ut vetus ac novum Testamentum in Germanicam linguam Poeticè transferre studeret, quatenus non solum literatis, verùm etiam illiteratis sacra divinorum*

præceptorum lectio panderetur. Qui jussis Imperialibus libenter obtemperans, nimirum eo facilius, quo desuper admonitus est prius, ad tam difficile tamq; arduum se statim contulit opus &c. Non desierunt vero Historici, qui tum temporis plerique sacri ordinis erant, Religionis nobis progressum, Episcopatuumque & Monasteriorum augmenta narrare, quamvis ex ipso Carolino ævo & proximis seculis neminem habeamus, qui data opera id egerit. Quæ igitur in Annalibus dispersa sunt, sollicitè colligenda, Tabulæ fundationum antiquæ excutiendæ, exque his facies aliqua primi in Saxonia Christianismi, concinnanda est, uti quoad Saxoniam Westphalicam ejusque Diœcesin Paderbornensem egregie in Monumentis Paderbornensibus toties citatis factum videmus. Plurimum vero ad hanc rem conferunt Vitæ Sanctorum, qui vel peculiari vitæ sanctitate inclaruerunt, vel in convertendis gentibus in Legationis munere singulari zelo vitam consumpserunt, vel aliquando mortem glorioso martyrio oppetierunt. Habemus illas sparsim à multis præclaris & industriis viris editas; alii conjunctim eas edere variis tomis instituerunt, ut *Johannes Bollandus*, *Godefridus Henschenius* & *Daniel Papæbrochius*. Equidem, quam aliàs mereantur Vitæ Sanctorum laudem, & quantum sibi publicum obstrinxerint immenso illo labore suo modo laudati viri, pari candore & judicio exposuerunt eruditissimi *Actorum Lipsiensium* Auctores: Ego vero hoc in loco assero, plurimum eas, peritorum manibus tractatas, ad Historiam Temporum, Geographiam seu Topographiam, Genealogiam, & interdum quoque Pragmaticam Historiam conferre, quamvis Lectorem, judicio majori præditum, quam alii libri Historici, postulent. Cum enim in his Vitis genus, nativitas, peregrinationes, gloriosi actus, mortes, & martyria cum pluribus circumstantiis recenseantur, non pauci vero ex illis illu-

illuſtri genere orti, ſummis Regibus & Imperatoribus familiares, ad magnas imò ſummas in Eccleſia dignitates, nec parvam aliquando in Republica potentiam, pervenerint, non poteſt non iſtorum vita plenius propoſita plurimum lucis omni hiſtoriæ affundere, non ſacræ ſolùm, ſed & profanæ: id quod primus diligentius obſervavit *Heribertus Roſweidus.* Neque objici debet, eſſe inter illas Vitas Sanctorum multas ſuppoſititias, quasdam miraculorum incredibili, non cohærente, & manifeſtò falſa narratione, ut in illa, ita in cæteris quoque fidem omnem amittere: jam tum enim *Bollandus*, *Henſchenius*, *Papæbrochiusq́;* viri eruditione, induſtria, judicio & candore aliis præſtantes ſuppoſititia Scripta *à* veris egregie & libere, neglecta imperitorum & ſimplicium inde metuenda calumnia, ſeparaverunt: quod ſi quid deeſt, ſupplendum id judicio, ut in omnium aliorum hiſtoricorum lectione de ipſorum ſcriptis facere par eſt. Nec etiam propter multa incredibilia adjecta & ſuperſtitioſa à credulis & ſimplicibus, & ſeculi more ejusmodi rebus, pietate majore quam prudentia, addictis, reliqua omnia in dubium vocanda ſunt, cum in aliis, quæ obiter & quaſi extra ordinem narrantur, plus ſæpe fidei mereantur ſimplices illi, quam alii majores Hiſtorici. Ut igitur aliam omnem, ſive alterius gentis, ſive Germanorum, hiſtoriam plurimum juvare poſſunt hæ Vitæ Sanctorum, ita Saxonicam quoque, de qua nunc agimus. Ne enim ex vaſtis illis Tomis ad Majum usque menſem jam deductis, omnes recenſeam, multum illuſtratur veteris Saxoniæ ſeu Weſtfaliæ Hiſtoria â Sanctorum vitis, ut B. Meinverci, Paderbornenſis Epiſcopi, uti eam cum ſcholiis edidit *Chriſtoph. Brovverus* a. 16 hujus ſeculi, & auctioribus iterum obſervationibus ante quinquennium doctiſſimus *Adolphus Overham*, Imperialis & liberæ Abbatiæ Werthinenſis Ordinis S. Benedicti monachus, patriarum antiquitatum,

exemplo maximi ſui Patroni, *Ferdinandi* Epiſcopi Paderbornenſis & Monaſterienſis, curioſiſſimus ruſpator, qui nuperrimè plurium eruditorum, & meo quoque, inſigni dolore in vicino Monaſterio S. Ludgeri obiit. Habemus vero apud eundem *Brovverum* inter Sideta illuſtrium virorum vitas Epiſcoporum Hildesheimenſium *S. Bernvvardi*, Ottonis III informatoris, qui primus ex gente Saxonum numero Sanctorum adſcribi meruit, & *S. Godehardi*, ex quibus multa diſcere licet. Extat quoque Archiepiſcopi Magdeburgenſis, *Nortberti*, Lothario Imperatori cari, vita. Hamburgenſis vero Archiepiſcopi *Anſgarii* vitam à Remberto ejus ſucceſſore, & Gvaldone monacho peculiaribus libris deſcriptam, memoratis ex cauſis, hiſtoriæ illuſtrandæ publicavit, & ſuo T. 1. Rerum Hamburgenſium adjunxit Cl. *Lambecius*. Ex aliis Hiſtoricis de propagatione Religionis in Saxonia pauciora habere licet, cum ea non exponant, niſi cum ſuis rebus aliquam cognationem habeant. Seculo XI ſub Henrico IV *Adamus* hiſtoriam Eccleſiaſticam ſcripſit â Carolo M. ad ſua usque tempora. Fuit is Canonicus Eccleſiæ Bremenſis & Matricularius, ut ipſe ſcribit, aliisque jam notatum eſt: ego vero rexiſſe eum etiam ſcholam Bremenſem, quæ ibi, ut in aliis cathedralibus Eccleſiis, habebatur, probare poſſum, & hinc nomen *Magiſtri* accepiſſe. Non tantum enim ab *Helmoldo* Chron. Slav. l. 1. c. 14. vocatur *Magiſter Adam*, qui *geſta Hammenburgenſis Eccleſiæ Pontificum diſertisſimo ſtylo ſcripſerit*, ſed & ipſe in Inſtrumento quodam Adelberti Archiepiſcopi Hamburgenſis facto Bremæ 4. Idus Junii 1068. ita ſe ſubſcribit: *Ego Adam magiſter ſcholarum ſcripſi & ſubſcripſi.* Ipſe ſe in præfatione Operis *proſelytum & advenam* vocat; ex Superiore vero Germania eum fuiſſe ex nominibus propriis corruptis, cum ad ſuum vellet aptare idioma, jam tum obſervavit *Scholiaſtes ejus*

ano-

anonymus. Magna interim diligentia, dum Bremæ fuit, Ecclesiæ eum tabularia excussisse, Chronica perlustrasse, & apud rerum peritos omnia inquisivisse, non tantum in præfatione ad Liemarum Archiepiscopum testatur, sed res ipsa loquitur. Quamvis autem frequenter intermisceat, quæ in reliqua Saxonia gesta sunt, tamen quam maximè exponit, quomodo maritimæ & boreales Saxoniæ partes & Transalbini populi ad Christianam fidem amplexandam deducti sint, in quo Archiepiscoporum Hamburgensium pietas enituit, quam præcipuè narrat. De Willehado paucis agit, in Ansgario vero, & ejus legatione exponenda, latè se diffundit. Non negat quidem, jam tum Ebbonem Archiepiscopum Remensem de salute gentium religionis studio fervidum legationem à Paschali Papa suscepisse; quod & *Flodoardus* l. 2. Chron. Rem. c. 19. p. 144. testatur his verbis: *Hic præsul Ebbo cum consilio Ludovici Imper. & autoritate Paschalis Pontificis prædicandi gratia ad terminos usq; Danorum accessit, ac multos ab eis ad fidem venientes baptizavit:* & nos in Bibliotheca Academiæ nostræ in antiquo codice descriptas habemus ipsas Paschalis Papæ Litteras, ad omnes Christianos Deo fideles, quibus Legationi fidem facit, omnibusque Ebbonem commendat, &, ne ullo modo impediant, sub anathemate vetat, editas à *Madero.* Quod tamen alii voluerint, nec potuerint, id voluisse & perfecisse Ansgarium, docet *Adamus*, & diligenter habita temporum ratione, omnia dein ordine exponit. Neque vero post *Adamum* simile opus alius aggressus est, descripseruntque eum *Helmoldus*, *Albertus Stadensis*, aliique, cum sacram illam historiam narrant. *Helmoldus* tamen, qui sequente seculo XII vixit, cum Geroldi ultimi Ecclesiæ Aldenburgensis in Wagria & primi Lubecensium Episcopi Comes in convertendis Slavis Wagriis fidelem præstitisset operam, in suo Slavorum Chronico conversionem illa-

rum

rum gentium egregiè exponit. Ubi notanda imprimis ea ſunt, quæ de Epiſcopatibus tribus, Aldenburgenſi, Miclinburgenſi & Racesburgenſi, & Henrici Leonis Ducis magna in conſtituendis & inveſtiendis Epiſcopis auctoritate, & diſputatione hinc inter eum & Epiſcopos orta, narrat l.1. c.*69*. alibique: quæ confirmare ex ſuperſtitibus tabulis mihi integrum eſſet, ſi hic locus admitteret. Poſt aliquot deinde ſecula omnem Eccleſiaſticam Hiſtoriam Saxoniæ, de primis Religionis Chriſtianæ in hac terra initiis, deque ejus Epiſcopis ab A. 780 usque ad an. 1504. libris XII ſub nomine *Metropoleos* aggreſſus eſt *Albertus Crantzius*, per veterem non minus Saxoniam, Weſtphaliam, quam reliquam hodie ita dictam ſe diffundens. Fuit ille primum in Academia Roſtochienſi Theologiæ & Decretorum Doctor & Profeſſor, poſtea Hamburgenſis Eccleſiæ Decanus; aliquando etiam in Collegio Canonicorum Naumburgenſium vixit. Poſtquam autem ad Hiſtoriam ſcribendam ſe accinxit, immenſam antiquorum monumentorum & Chronicorum copiam congeſſit, quibus ad tam varia & diffuſa narranda uſus, ſæpe tamen illorum nullam facit mentionem, quamvis ipſis Auctorum verbis, ne vocula mutata, res geſtas exponat. Bonum tamen factum, quod poſt *Crantzii* mortem, non tantum *Adamus Bremenſis*, *Albertus Stadenſis*, *Helmoldus*, *Arnoldus*, *Gobelinus*, quibus *Crantzius* uſus, ſed alii quoque Scriptores rerum noſtrarum, cum monumentis & tabulis antiquis, publicati ſunt, ut *Crantzium* non nude ſequi cogamur, ſed examinare ad ipſos illos veteres, an recte ex iis ſua propoſuerit, & ad fontes relicto rivo accedere, queamus. Lapſum enim frequenter *Crantzium*, nec fideliter ſatis ſuos Auctores ſecutum, & ab aliis oſtenſum eſt, & à me pluribus fieri poſſet, quamvis de reliquo non poſſit non ſatis laudari opera doctiſſimi viri, & majorem fidem,

dem, quo propius ad sua accedit tempora, mereatur. Saxoniæ Veteris seu Westphaliæ Historiam Ecclesiasticam scripsit magno volumine lingua Germanica *Gerhard⁹ Cleinsorge* J. V. L. ab anno 700. usque ad an. 1577. natus ipse Bilveldiæ in Comitatu Ravensbergico anno 1530. ut in Chronico testatur, denatus anno 1591. Mense Februario. Editum illud quidem hactenus non est, sed meretur ab omnibus historiæ patriæ amantibus legi, cum non tantum, quæ præter *Crantzium* alii historici annotarunt, diligenter collegerit, examinarit, & *Crantzium* sæpe erroris redarguerit, sed etiam multa ex ineditis Chronicis, Monasteriorum & Ecclesiarum Archivis nemini dicta feliciter eruerit, & juxta annorum seriem commodè digesserit. Totius vero Saxoniæ Historiam, cum post *Albertum Crantzium*, ab eo tempore, ubi ille desierat, magno animo inchoasset, V. CL. *David Chytræus* in Academia Rostochiensi Professor, Ecclesiasticæ quoque ejus historiæ pertexendæ desiderio flagravit, sed non nisi proœmium Metropoleos & Indicem quendam Episcoporum in Ecclesiis Saxoniæ & Vandaliæ veteris Cathedralibus viginti ab anno Christi 1509 ad ann. 1597. sibi succedentibus, edidit, mortuus ipse 25. Junii. 1600. Videre autem ex illis est, qualis Ecclesiæ tum temporis fuerit facies, quam tamen pluribus ostenderunt *Centuriatores Magdeburgenses & Flacius Illyricus in Catalogo testium veritatis.* Triumphavit quidem doctrina de Christo per Legatos & Missionarios inter Barbarorum persecutiones, incredibilemque pertinaciam & dæmonum cultus obstinatum amorem, & non provinciæ tantum, sed integra regna Christo fuerunt acquisita, *ibi solum posito evangelizandi silentio, ubi mundus habet terminum*, ut magnificè loquitur *Adamus Bremensis:* quæ tamen jam cæperat corruptio in doctrina, ritibus, disciplina, propagata longius fuit. In Episcopis & Abbatibus major ferè vitæ sanctimonia & zelus,

lus, quam doctrinæ cœlestis veritas, Pietas insignis, ardens promovendi Christi nomen desiderium, contemptus rerum humanarum præ divinis, vitæ etiam ipsius; quæ plurimum laudis merentur. Inter rudem tamen, piam licet, simplicitatem, & credulam sanctimoniam, doctrinæ Christianæ lumen plurimarum superstitionum nube obruebatur, cumque apud Barbaras hactenus & feroces gentes, bonorum operum studia urgerentur, quicquid Ecclesiis & Monasteriis dabant, id *pro remedio animæ suæ & suorum, ob spem & pretium vitæ æternæ, ob remissionem omnium peccatorum, pro peccatorum redemptione* se dare existimabant, & hæ opiniones continuabant deinde, ut verbis ipsis Tabularum antiquarum Saxoniæ nostræ ostendere licet. Hinc tot monasteria passim extructa, tot liberales iis factæ donationes, promoventibus rem Episcopis & Abbatibus, qui typhum mundanum in Ecclesiam intrudere nitebantur. Decursu autem seculorum major cæpit esse à vera doctrina aberratio, in ritibus superstitio, in clero ignorantia, & vitæ improbæ licentia, ut reformationem quam maximè desiderarent omnia. Quam etiam benignissimus DEUS Saxoniæ nostræ superiori seculo indulsit, ea per Martinum Lutherum ejusque discipulos effulgente veritatis divinæ luce, qua hodieque posteri gaudemus. Non sine gravi quidem tumultu, multoque sangvine effuso obtineri ea potuit, licetque non sine intimiore sensu legere omnia, quæ, & per quos acta sunt, uti cum alii, tum *Hermannus Hamelmannus* peculiaribus libris *Renati in Saxonia Evangelii* exposuit. Magnus quidem Princeps & belli gloria imprimis conspicuus, Henricus, Junior dictus, Dux Brunsvic. & Lyneb. fixa à primis annis persvasione & amaro quodam zelo inductus, salutarem Saxoniæ reformationem aliquantum retardabat, cum sese Lutheri doctrinæ opponeret, & Smalcaldicis fæderatis arma, Deo tamen ita volente, infelicia ostentaret: Factum tamen est tandem, ut remitteret in fer-

fervidi ingenii Principe cum senili ætate æstus, & inter frequentes sacri codicis lectiones mitius sentire de iis inciperet, qui ad priorem puritatem revocare Ecclesiam nitebantur, suamque libertatem animis relinqueret. Quin constat, eum duos confessionis Augustanæ articulos de conjugio clericorum libero & communione sub utraque specie in oratione ad Philippum Hassiæ Landgravium libera voce approbasse; dubiumque in ea re fuisse satis docet, quod accuratè apud Pontificem Pium IV. per procancellarium suum Ludolphum Halverium inquiri fecerit, qua de causa urgente Imperatore Ferdinando usum calicis permiserit, responso Pontificis ex authentico à Cl. *Georgio Calixto* antehac edito. Factum autem deinde est, ut non tantum filius Julius, puræ religioni, vivente adhuc patre, jam addictus, eam ubique per terras suas propagari faceret, sed nepos quoque Henricus Julius (quem ab Avo Henrico sibi commendatum à Præsulatu Halberstadensis Ecclesiæ removere conabatur *Pius V*. Pontifex Romanus, ut ex ejus *Epistolarum l. 1. Epist. 14. 15. & l. 2. Epist. 3.* apparet) Halberstadensis Episcopus factus, primus conjugii in sacro ordine libertatem, ducta Dorothea Saxonica, suo exemplo approbaret, & Ecclesiam, juxta puritatem primitivæ, reformaret. Mansit illa puritas in Saxonia nostra in hunc usque diem, manebitque, ut speramus, & precamur, in perpetuum, quamvis circa annum vigesimum nonum hujus seculi gravis commutatio metueretur. Per Pacis Osnabrugensis æterna decreta dati quidem sunt Archiepiscopatus & Episcopatus Principibus hæreditario possidendi, ut antea exposui, sed Protestantibus, ideoque circa religionem mutatum nihil est, Archiepiscopatus tantum & Episcopatus in Ducatus & Principatus conversi, &, cum antea electitii essent, hæreditaria successione certis Principibus dati, uti latius in Instrumenti Pacis tabulis ea exponuntur.

Sed jam ordo poſcit, ut ad Civilem quoque ſtatum & Leges Saxoniæ manuductionem noſtram protendamus. Dixi autem ſupra jam tum, Saxones Francis adunatos eodem modo gubernatos fuiſſe per Comites, & Miſſos primis Carolinis temporibus. Quorum Comitum in Saxonia noſtra tum magnus quidem numerus, parva potentia fuit, intra juris dicundi terminos conſtricta. Succeſſu tamen temporis alia illorum ratio eſſe cœpit. Cum enim, ut ſupra de pagis dixi, alii minores, majores alii eſſent, & ita quoq; Comites variarent, minores Comitatus cum majoribus in unum Comitatum amplum coierunt. Plures vero etiam Comitatus vel Epiſcopis vel Ducibus ceſſerunt. Unum notabile exemplum Comitatus, donatione Cæſaris Henrici IV. ad Adalbertum Hamburgenſem Archiepiſcopum tranſlati, producam, ex quo patebit, Comitis tamen conſenſum ad iſtam tranſlationem fuiſſe requiſitum. Cum enim Cæſar in principio diplomatis expoſuiſſet, quomodo Adelbertus ipſe enumeratione præſtitorum officiorum, & per Principes plures, rogaſſet, ut ſibi *Comitatum, quem in Emiſcowa & Weſtphale ſitum Bernhardus Comes regendum utendumq; ſuſceperat, donaret*, hæc addit: *& quia ipſius Bernhardi Comitis ad hanc rem quærendus erat aſſenſus, ipſum vir ſapiens pretio & precibus adduxit, ut præſens laudator & aſſenſor exiſteret. Tum nos ipſi Archiepiſcopo Comitatum eundem, ipſo Bernhardo Comite laudante & aſſenſum præbente, Eccleſiæ Hammenburgenſi donavimus & tradidimus.* Maxima autem contigit mutatio, quando Comitatus ipſi primum, dein Ducatus quoque facti ſunt hæreditarii, indulgentibus id Regibus, ut contra externos hoſtes omnia pericula promptius adirent, non aliena defenſuri ſed ſua. Quamvis autem maxima deinde Ducum Saxoniæ eſſet auctoritas, ùt Lotharii, ejus generi Henrici, & Henrici Leonis, plurimi tamen tum adhuc fuerunt Comites, ſed ſub Ducibus, ut ante expoſui.

ſui. Tardius deinde factum eſt, ut multi planè perirent, alii ſub Ducibus manerent, quidam in libertatem ita ſe aſſererent, ut immediatè ſub imperio eſſent. Comites illos omnes enumerare, & quomodo mutatio cum ſingulis contigerit, ad plenam Saxoniæ notitiam pertinet, hujus autem noſtri nunc non eſt inſtituti: de Ducibus verò jam tum actum eſt ſupra.

Leges potius conſiderandæ nunc ſunt, quibus Saxonia floruit olim, floretque. Quamvis enim poſterioribus temporibus, ut in alias regiones Germaniæ, ita in Saxoniam quoque Juris civilis Juſtinianei uſus pervenerit, tamen Carolino ævo & diu poſt longe aliter ſeſe res habuit. Jam tum autem multa præclara de ea re ſcripſerunt viri eruditiſſimi *Frid. Lindenbrogius* præf. in Codicem LL. antiquarum, & *Hermannus Conringius* in eximio libro ſuo de Orig. Juris Germ. c.13. addam tamen nonnulla ex mea obſervatione, cum præſertim illorum opiniones in omnibus approbare nequeam. Saxonum primorum, quando ſcilicet illorum ad nos pervenit notitia, ferociam & crudelitatem, barbaroſque mores, usque ad Carolum M. jam tum ſupra notavi, patetque ſatis ex illo inſtituto, quo decimum quemque captorum piaculari ſacrificio mactarunt, ut *Sidonius in Epiſt.* ad Nammatium ſcribit. Quid vero aliud exſpectares ab hominibus piraticæ aſſvetis? Suo tempore, id eſt Carolino, *Saxones neq; divina neq; humana jura polluere vel transgredi inhoneſtum arbitratos Eginhardus* ſcribit, quibus tamen notare ipſos, ut in toto capite illo, tanquam perfidos & fædifragos, quomodo etiam ab *Adelmo* in Annal. ad Ann. 785. vocantur, voluiſſe arbitror: aliàs oratoria magis locutione quàm vera id dixiſſet, & planè non conveniente cum iis, quæ ex libris deperditis ejus excerpta nobis conſervavit *Adamus Bremenſis* Hiſt. Eccleſ. l. 1. c. 5. Locus egregius eſt de Legibus Saxonum, nec obſervatus viris doctis, mereturque hîc integer legi. *Legibus etiam ad vin-*

vindictam malefactorum optimis utebantur. Et multa utilia atq; honesta in morum probitate studuerunt habere, quæ eis ad veram beatitudinem promerendam potuissent proficere, si ignorantiam creatoris sui non haberent, & à veritate culturæ illius non essent alieni. Harum legum mentio fit in Capitularibus Caroli M. de partibus Saxoniæ. In 1. c. 32. de *Perjuris secundum legem Saxonum.* In 2. c.7. *secundum eorum Ewa.* & c. 10. *secundum Euua Saxonum,* id est, leges. *Poeta Anonymus* auctor Annalium de gestis Caroli vocat *Leges Patrias.* Ex quo autem à Carolo M. subacti sunt, illæ patriæ leges, partim retentæ, partim aliæ à Carolo, ad Christianismum spectantes, adjectæ, ut videre est ex *Capitularibus Caroli M. de partibus Saxoniæ* à Reverendissimo Principe *Ferdinando* ex Bibliotheca Vaticana editis, & *legibus* illis *Frisiorum & Saxonum* ab *Heroldo* publicatis & Codici Legum Antiquarum *à Lindenbrogio* insertis; factum autem hoc consensu ipsorum Saxonum, ut jam supra monui. Non eædem tamen leges fuerunt omnium Saxonum, sed, cum in tres populos essent distincti, *Westfalos, Angrarios* & *Ostfalos*, tres etiam diversas leges habuerunt, unde *triformi* ut *genere*, ita *lege* divisos fuisse ad sua usque tempora scribit Witichindus l. 1. Hinc in legibus Saxonum ab *Heroldo* editis distinctè scribitur. c. 7. *Ostfalai & Angrarii volunt:* deinde: *apud Westfalaos postquam mulier.* & c. 8. *hoc apud Westphalaos: dein apud Ostfalaos & Angrarios.* Ex quibus quidem locis colligi posset, *Ostfalaos & Angrarios easdem leges, Westfalaos tantum* distinctas habuisse, & ita non triformi sed biformi lege vixisse. Fortassis tamen non semper ita sese hæc habuerunt: parvâ ad nos dilapsa harum rerum notitia. Id tamen certo possumus asserere, proprias fuisse has Saxonum leges & à Francorum legibus distinctas, uti ex *concilio Triburiensi* non *iisdem uti legibus Saxones & Francigenas*, scribitur *Decretalium Epist. Gregorii l. 4. tit. 1. c. 1.* Non omnia

omnia tamen scriptis comprehensa, sed plurima ex consuetudine & usu apud eos facta & judicata discimus ex historiis Saxonum & ex tabulis vetustis, in quibus frequens ad consuetudines & morem Saxonum fit provocatio : suo tamen, id est, Ottonum ævo, *diligentissimè descriptam extitisse legem Saxonicam* scribit *Witichindus* l. 1. Quantus autem deinde seculo 13. legum Saxonicarum & Juris Weichbildici Magdeburgensis cæperit esse usus & auctoritas, adeo præclare docuit Cl. *Conringius* libro illo de Origin. Juris German. ut ad illum lectorem remisisse satis fuerit. Rectè etiam ibidem notat, in Bohemiam & Poloniam penetrasse Jus Magdeburgense, nec in Polonia sub Casimiro magno primum id receptum, sed jam ante sub Leskone nigro circa An. 1286. Potuisset vero altius etiam repetere illius in Polonia sedem ex *Cromeri* hist. Pol. l. 9. p. 167. qui jam tum sub Boleslao Pudico, qui A. 1279. obiit, urbi Cracoviensi id datum refert, his verbis : *Civitatem vero Cracovicensem Jure Saxonico sive Magdeburgensi, quod etiã Sredense seu Teutonicum vocant, quo pleraque oppida & vici & pagi utuntur in Polonia, stabilivit.* Ubi quidem, quid *Sredense* sit, non intelligo, arbitror autem legendum *Stedense*, ut sit idem, quod jus oppidanum, jus Municipale, jus Weichbildicum, **Stadt-Recht** / quod per excellentiã Saxonico illi aliquando tributum fuisse constat. De juribus, quibus Transalbiani Saxones, seu Nordalbingi usi sunt, itidem non est res satis clara, & meretur exponi. Suevos Transalbianos, per quos Holsati & Stormarii intelligendi videntur, aliis legibus, quam Saxones, usos, scribit *Witichindus* sub Ottone I. historiæ suæ lib. 1. Non diu tamen post ab Haraldo Daniæ Rege Transalbianos leges ac jura accepisse narrant *Adamus Bremensis* lib. 2. cap. 19. & qui eum sequitur *Helmoldus* lib. 1. cap. 15. Non videntur tamen diu illa Jura ab Haraldo data retinuisse. Quamvis enim adhuc, id est, ad sua usque tempora eos servare contendisse

tendisse tam Helmoldus l. c. quam *Albertus Stadensis* ad an. 974. scribant, tamen fidem non merentur, quia ipsissima verba *Adami Bremensis* describunt, & proinde hoc intelligendum videatur de temporibus Henrici IV. quibus *Adamus* vixit. Quin ipse *Helmoldus* lib. 1. cap. 48. scribit tres esse Nordalbingorum populos, Stormaros, Holsatos, Thetmarsos, nec habitu, nec lingua multum discrepantes, *tenentes Saxonum jura.* Quorum autem Saxonum, Westfalorum an Ostvalorum? quoniam reticet, nescire & nos cogimur. Hæc autem sine dubio Saxonum jura fuerunt, quorum Holsati dein adeo tenaces, Danis cogentibus, ea dimittere, Danicaque recipere noluerunt, ut ex inedito *Helmoldi continuatore*, Bremensi presbytero, notat *Lambecius* Rer. Hamburg. t. 1. p. 102. In Urbibus tamen Nordalbingiæ factam sensim mutationem observare est. Nam & non paucæ jus Lubecense deinde acceperunt, Holsatico seu Saxonico abolito, quod nec de urbe Hamburgensi negare velim, etsi dein an. 1258. à Johanne & Gerhardo Holsatiæ Comitibus jus oppidanum, quod Wikbildesrecht appellatur, illis datum sit. Producit Diploma *P. Lambecius t. 2.* Rerum Hamburgensium n. 175. & deinde ostendere nititur, jus illud Wicbildicum esse jus Magdeburgense, cui consentit Cl. *Herm. Conringius*. l. de Orig. Jur. Germ. c. 29. Ego autem non in specie Magdeburgicum illud Municipale jus indigitari hîc puto, sed tantum municipale jus, quo tum temporis usi Hamburgenses in reliqua urbe, concessum illis etiam esse intra præscriptos terminos. Id quidem concesserim, seculo decimo quarto, conscripto jam illo Weichbildico Jure, quod hodie habemus, ubi Weichbildici juris mentio fit, non aliud quam Magdeburgicum esse intelligendum, ante tamen illa tempora quodvis municipale jus illo nomine denotatum arbitror juxta originem seu significationem vocis, cum deinde translatam vocem ad jus municipale negare non audeat *Gryphi-*

Gryphiander l. de Weichbildis Saxonicis c. 82. ratione etymologiæ abunde refutatus ab Illustri Dn. Joh. Frid. Rhætio Disput. Juris. Publ. I. In privilegio Friderici II. Imp. A. 1226. Urbi Lubecensi dato hæc verba habentur: *Concedimus etiam eis insulam sitam contra castrum Travenemunde, quæ Privvolc nominatur, jure civitatis de cetero possidendam, quod Wibelede dicitur.* Ubi primo aut ipsum Diplomatis Cæsarei auctorem male scripsisse, aut notarium male descripsisse, suspicor (ita enim editæ hæ tabulæ sunt, cum ante octodecim annos inter Magistratum Urbis amplissimum & cives controversiæ essent ortæ) cum omnino legendum sit *Wicbeld*, & ita etiam legatur in antiqua versione Germanica: deinde non intelligendum hic esse Magdeburgicum municipale, sed ipsum municipale Lubecense, quo utebantur. Et ita quoque jam tum Wicbildico, id est, municipali jure usos Hamburgenses, anno 1258. à Comitibus Holsatiæ dato, arbitror, qui deinde anno 1292. ipsi Magistratui potestatem condendi juris municipalis concesserunt, ut rectè notat *Lambecius*. Imprimis vero Wagriæ Urbs *Lybeca* jure suo florere, illudque aliis rogata impertiri cœpit, ut *multas vicinas* (imo longè quoque remotas) *urbes ab ea leges, non minus atque ab Athenis Atticis Romam, accepisse, & hodieque observare*, rectè scribat Cl. *Conringius*. Mira sane in his versus Septentrionem locis, & non sine summo benigni Dei beneficio accidit mutatio, ut, quæ quondam aut planè non, aut sola sua Barbarie, memoranda erant, justitiæ & bonarum legum fama in longe remotis oris inclarescerent. Lybecam hoc nomine in Italia & Gallia Transalpina superiori seculo celebrem fuisse, ex incomparabilis viri *Julii Cæsaris Scaligeri* Epigrammate discimus, quod breve, sed rotundum, & laudi urbis totum consecratum, non possum non apponere.

Si referam, mihi quis credat, ſub limina mundi
Vltima, legiferi jura vigere Dei.
Ingenium, candorem animi, cultumq́, fidemq́,
Fortiaq́ invicta pectora pura manu.
Dum mirata ſtupet terras Aſtræa relinquens,
Atque putat cæli regna, reſedit ibi.

Referenda autem eſt, me judice, Juris Lubecenſis Origo ad Henricum Leonem, Ducem Saxoniæ, & Urbis Dominum, quamvis à doctiſſimis Viris non tantum hac de re dubitari, ſed & contrarium aſſeri obſervem. Dabo id patriæ meæ Urbis *Lubecæ* honori, & ſimul cultui, quo *Henricum Leonem*, Sereniſſimorum Dominorum meorum progenitorem proſequor, ut & in originem illius juris primam inquiram, Principemque, belli gloria maximum, illius quoque Juris auctorem eſſe oſtendam, quod longè latèque dein ad mare Balticum diffuſum fuit: quamvis inter initia tale non fuerit, quale nunc publicè proſtat. In diplomate Friderici I. Urbi Lubecenſi dato An. 1188. memorantur Jura ejus, dum *permittitur civibus, ut quicunq́ illorum ſupra quacunq́ cauſa conveniatur per omnes imperii fines & per Ducatum coram loci illius judice ſe expurget abſq́ captione ſecundum jura jam dictæ civitatis.* In eodem conceditur *ſingulari quadam gratia, ut quicquid intra civitatem ſui juris poſtea emendare voluerint, emendare non obmittant.* Quæ verba omnino de municipali jure accipienda ſunt. In privilegio Friderici II. Imp. urbi An. 1226. dato, etiam horum fit mentio, & diſtinguuntur à conſuetudinibus non ſcriptis: *concedit enim & confirmat Lubecenſibus in perpetuum eorum jura & omnes bonos uſus & bonas conſuetudines, quibus tempore Imperatoris Friderici avi ſui felicis memoriæ uſq́ tunc uſi fuiſſe noſcuntur.* Et hæc jura à Friderico I. Cæſare Urbi ante-

antequam eam intraret confirmata, scribit *Arnoldus Lubecensis* l. 2. Chron. Slavic. c. 35. loco satis noto, & à Viris CLL. *Joh. Gryphiandro* & *Hermanno Conringio*, aliisque adducto & examinato: *Verùm*, inquit, *priusquam ei* (Imperatori) *civitatem aperuissent, exierunt ad eum rogantes, ut libertatem civitatis, quam à Duce* (Henrico Leone) *prius traditam habuerant, obtinerent, & justitias, quas in privilegiis scriptas habebant, secundum Jura Sosatiæ, & titulos* (in Ranzoviano Codice habetur, *terminos*, &, forte non male, quoniam in Privilegiis Impp. illa vox occurrit) *quos in sylvis, pascuis, fluviis, possederant, ipsius auctoritate & munificentia possiderent. Imperator vero annuit petitioni eorum.* Dubium autem videri possit, an ibi *Justitia* denotet jus municipale, an tantum jus aliquod utendi sylvis, pascuis & fluviis circa urbem, quo inclinant *Conringius, Lambecius, Bangertus.* In Privilegio Hamburgensibus à Frid. II. An. 1232. dato, confirmatur illis à Comite Holsatiæ concessum jus, *secundum antiquam justitiam Lubecensium in bonis & jure suo*, ubi itidem *Conringius* ac *Lambecius* hæc verba accipiunt, ac si concedatur libertas tantum eodem jure possidendi sua, quo ex antiquo Lubecenses, cum de ipso jure id intelligi nequeat, quo scilicet unquam usos esse Hamburgenses, contra *Spangenbergium* & *Thracigerum* negant. *Adamus Thraciger* tamen, qui Urbis Hammenburgensis Syndicus fuit ad An. 1227, *Justitiam Lybecensium* jus eorum municipale interpretatur: qui quamvis in temporum ratione vehementer erret, non videtur tamen jura Urbis suæ ignorasse. Quin in privilegio Adolphi IV. Hamburgensibus dati, quo à Patre Adolpho III. concessa immunitas confirmatur, in fine hæc leguntur: *Et in pascuis & in lignis ad comburendum libertate gaudebunt quam constat retroactis temporibus possedisse, & in reliquis jure fruantur Susatensium, & Lybecensium.* Quæ ultima ita exprimuntur in privilegio Alberti, Comitis Orle-

 mundæ,

mundæ, & aliquamdiu Holſatiæ, dato Hamburgenſibus: *& ſecundum juſtitiam Lubecenſium in omnibus ſe habeant.* Et in privilegio Hamburgenſibus An. 1264. à Gerhardo Comite Holſatiæ dato, apud *Lambec. t. 2. Rer. Hamburg.* p. 165. *Inſuper omnem juſtitiam, qua Lubecenſes in eorum civitate frui ſolent, præfatis noſtris civibus conferimus & donavimus.* Verum, quicquid de Hamburgenſibus ſit & ſenſu verborum *Arnoldi,* ſi conſideremus, quomodo ipſi Lubecenſes non diu poſt, quando aliæ urbes ab illis jus municipale petierunt, & in ſcriptis acceperunt, publicè profeſſi fuerint, ſe non libertatis tantum privilegia, ſed ipſum etiam Municipale jus ab Henrico Leone habere, ab illis, hac in re fide digniſſimis, & omni exceptione majoribus, antiquam hujus juris originem ſatis aſſertam arbitror. Non ego nunc adducam omnia, quæ de jure Lybecenſi, aliis Urbibus Holſaticis & Wandalicis communicato, poſſent adferri, cum præſertim diligenter id egerit *Joh. Sibrandus.* part. I. Juris Publ. Lubec. ſect. X. poſſintque reliqua ex hiſtoria dictarum urbium facile adjici. Quædam tantum adducam, ea, quæ hactenus contra alios aſſerui, probantia. *Anonymus Helmoldi continuator*, presbyter Bremenſis, hactenus ineditus (apud *Cypræum* in Annalibus Sleſvic. p. 252.) narrat, Adolphum IV. Comitem Holſatiæ, quem antea Hamburgenſibus jure Lubecenſi fruendi poteſtatem conceſſiſſe memoravi, An. 1238. *oppidanis in Jetzehoe dediſſe privilegium habendi jus Lubecenſe, ſimulq; libertatem illi in oppido in paſcuis & ſylvis: oppidanis quoq; per terram Holſatiæ ſcilicet in Plone, Oldenborg & Kylone libertatem ac immunitatem conceſſiſſe à jure* Holſ*atiorum, conſtituiſſe ac attribuiſſe eis jus Lubecenſe.* Ubi *Jus Lubecenſe* appellatur, quod aliis *juſtitia*, diſtingviturque ut *à libertate in paſcuis, ſylvis*, ita *à jure Holſatorum,* non ſecus ac apud *Arnoldum* à libertate in paſcuis, & ſylvis. Hoc jus tanquam melius, æquius & ad commercia aptius,

aptius, tanquam gratiam aliquam, per privilegium, concesserunt Principes civitatibus suis, fueruntque illius ita tenaces Lubecenses, ut postquam semel ab Henrico Leone acceperant, nec Friderico I. ante sese dedere vellent, quam libertatis & *justitiæ* hujus conservationem impetrassent, ut narrat *Arnoldus*, nec deinde Waldemarum Ducem, Regis Canuti fratris sui nomine eam obsidentem reciperent, quam de *suis legibus ac jure, quomodo usi fuissent semper*, cavisset, ut narrat *Pontanus* in histor. Danica. *Jus* autem suum, seu *justitiam* scriptam aliis petentibus dabant, prooemiumque illi præmittebant, cujus exemplum, cum meam de primo Autore Henrico Leone sententiam probet, proponam, uti illud ex Authentico descriptum Topographiæ suæ Holsaticæ inseruit *Danckwertus*. p. 85. *Anno Dominicæ Incarnationis 1243 regnante Serenissimo Domino nostro Friderico II semper Augusto, Jerusalem & Siciliæ Rege conscribi fecerunt consules civitatis Lubecensis Civitati Tunderensi, ob honorem & dilectionem Domini Abel, illustris Ducis Jutiæ & ad instantiam ac petitionem fratris Reinardi Ordinis Fratrum minorum Daniæ ministri & etiam pro dilectione civium de Tundero Justitiam civitati Lubecensi à glorioso fundatore dictæ Civitatis piæ memoriæ Domino Henrico, Duce Sveviæ, Bavariæ, Saxoniæ, Angariæ & Nordalbingiæ, indultam & privilegiatam, postmodum vero à gloriosissimo Roman. Imperatore Friderico I confirmatam & suo stabilitam privilegio, deinde à Regibus, Principibus & Dominis approbatam & roboratam, nunc autem à Serenissimo Domino nostro Roman. Imp. Friderico II, Jerusalem & Siciliæ Rege, qui nunc regnat, privilegiatam, stabilitam & confirmatam. Omnibus hanc justitiam servare volentibus gaudium sit & pax in Domino nostro Jesu Christo, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.* Quid clarius, quid apertius dici potest? An igitur adhuc dubitandum, num Lubecenses

censes tempore Friderici I. jure scripto municipali usi fuerint? Videntur vero tali semper usi esse procemio Lubecenses, cum non absimile sit, quod præfixerunt Juri suo, A. 1254 ad instantiam Magistri & Fratrum Ordinis Teutonici in Livoniam illis & Urbi Memelenburgo misso, ubi etiam ab Henrico Leone, fundatore suo, datas sibi leges, à Friderico I. confirmatas, & novissimè à Friderico II. aurea bulla roboratas scribunt. Verba ipsa Germanica descripta *Joh. Sibrandus* loco supra citato habet, ubi tamen pro Friderico I. malè scribitur Fridericus II. Quis vero jam amplius dubitet de Auctore Lubecensis Juris, cum ipsi Consules & Senatores Lubecenses Henricum Leonem agnoscant, illo tempore, quo sciri hæc adhuc potuerunt, nec memoriam hominum effugerunt, nec, cur fallere voluerint, ulla possit esse suspicio? Patet vero jam etiam, quænam sint illæ *justitiæ, quas in privilegiis scriptas habere Lubecenses* asserit *Arnoldus*, quarumque in Diplomatibus toties mentio fit. Verùm, postquam Auctorem hujus Juris ostendimus, id quoque inquirere non fuerit inutile, an Henricus Leo illud Jus conscribi primus fecerit, an aliunde acceptum Lubecensibus dederit, more non insolito, ut leges ab aliis populis, qui per eas aliquamdiu floruissent, fausto omine & paris felicitatis secuturæ præjudicio, peterentur. Consules Lubecenses simpliciter scribunt *Henricũ Leonem justitiam indulsisse & privilegiasse*. Aliunde autem leges acceptas, probabile fit, ex loco citato *Arnoldi Lubecensis*, ubi notat, *justitias in privilegiis scriptas habuisse, secundum jura Sosatiæ*. Ita enim habent constanter omnes codices. Ideoque vocem illam sollicitare noluit doctissimus editor *Arnoldi, Reinerus Reineccius*, sed conjecturis potius indulgere, adscripsitque in margine: *Forte Susatum oppidum intelligit*. Cujus conjecturam secutus *Avus meus in Not. ad Witichind.* scribit, jura Sosatiæ, sive Susatiæ, à Susato oppido ita dicta, in veteri Saxonia

nia plurimum viguisse, eaque Henricum Leonem, cui Susatum suberat, novæ urbi Lubecæ dedisse. An ex *Arnoldi* loco id tantum colligat (ubi tamen non nisi conjecturæ locus) an aliunde habuerit notitiam, haud scio. Secuti tamen sunt ejus sententiam plurimi, & hæc tanquam certissima tradiderunt, ut *Gryphiander*, qui lib. de Weichbildis Saxonicis. c. 80. n. 15. scribit, se non potuisse indagare quale fuerit Susatense jus, nisi illud Jus Vehmicum vicinæ civitatis Tremonicæ redolere quis opinetur; à quo tamen toto cælo abfuit, si Lubecensis, æquissimi juris, fons fuit. *Danckwert.* Topogr. Holsf. p. 216. scribit, Lubecense jus maximam partem ex Susatensi fuisse desumptum: *Jac. Andreas Crusius* Prolegom. in Statut. Mindensia c. 2. existimat, Mindenses, antequam anno 1256. peculiaria Statuta acciperent, jure Susatensi usos: omnes nullo argumento, inani conjectura, quæ tam facile rejici, quam proponi potest. Fuerunt igitur, qui pro *Sosatiæ* legerent *Holsatiæ*, quorum sententiam improbat Avus meus. Illam tamen etiam secutus est Celeberrimus *Conringius*, & auctoritate sua in assensum traxit *Lambecium* in Orig. Hamburg. t. 1. & *Bangertum* in Not. ad Arnoldum, utrumque virum itidem doctissimum. Verum, quas *justitias* dedit Lubecensibus Henricus Leo, & confirmavit Fridericus I. eas *secundum jura Sosatiæ* fuisse scribit *Arnoldus*; Holsatica vero jura à Lubecensi, diversa fuisse ex loco *Anonymi continuatoris Helmoldi* supra citato clarum est, cum ab Holsatorum jure immunitas concessa, & Lubecense datum, ut oppida melius florerent, memoretur. Extat vero diploma Adolphi IV. quo à Patre Adolpho III. concessam Hamburgensibus immunitatem confirmat, hac Clausulâ notabili: *Et in reliquis jure fruantur Susatensium & Lubecensium.* Quo quidem *Reineccii* & *Avi* mei conjecturæ plurimum confirmantur. Vidit, & adduxit has ipsas Adolphi tabulas *Lambecius* part.

1. Orig.

1. Orig. Hamb. p. 101. verùm & ibi pro *Susatensium* legendum putat *Holsatensium*. Quanta libertas! quanta Critici licentia! An probabile est, & in *Arnoldi* codicibus, & in illo Diplomate pariter, descriptoris errorem eodem modo intercurrisse, & pro notis vocibus *Holsatiæ* & *Holsatensium*, utrobique ignotiores illas *Sosatiæ* & *Susatensium* substitutas? credat, cui libitum est: non ego. Mihi propter illas tabulas rectè se habere lectio in *Arnoldo* videtur, exq; illis hunc explico, cumq́ue nullum sit Susatum, nisi illud in Westfalia, in illa urbe, jam tum Leonis ævo celebri & florente, jus aliquod viguisse credo, quod Lubecensi ortum dederit. At, inquis, quomodo ex Westfalia in Wagriam remotam jus illud pervenit? Per Henricum Leonem, utriusq́ue Ducem. Occasio vero inde etiam existere potuit, quod in terram Wagirensem à Comite Holsatiæ vocati venerint Westfali, & incoluerint pagum Dargunensem, ut annotat *Helmoldus* l. 1. c. 57. quamvis deinde à Slavis vastati: quod itidem in vicinam terram Polaborum à Comite Raceburgensi Henrico adducta narretur multitudo populorum de Westfalia ab eodem *Helmoldo* l. 1. c. 91. Quin imo in Annalibus patriis inter primos Senatores Lubecenses, non tantum An. 1156. Dietricum de Harlau ex Westfalia, Johannem de Kahmen ex Unna, & Giesebrechtum de Warendörf reperio, sed etiam Volkwinum de Susato & Hermannum de Susato An. 1161. Cur igitur in tanta Westfalorum & Susatensium copia in Wagria non potuerit Jus Susatense innotescere, recipi, & à Duce, Urbis Susati domino, peti, impetrari & confirmari? Habuerunt vero Westfali etiam suas leges, ab Ostfalis & Angrariis distinctas, uti supra ostendi ex illis Saxonum Legibus, quæ in corpore *Lindenbrogiano* extant. Ubi quidem, cum in Leg. VIII. hæc verba inveniam: *De eo quod vir & mulier conquisiverunt, mediam portionem accipiat, hoc apud Westfalaos. Apud Ostfa-*

Ostfalaos & Angarios nihil accipiat, sed contenta sit dote sua, mirari subiit, cur Westfalis potius, quàm vicinioribus Ostfalis similia statuta sint in *jure Lubecensi*, part. 2. tit. 2. art. 12. Conjectura igitur fortassis non absurda dixerim, hæc cum aliis ex antiquo jure Westfalico, & in specie Susatensi, in jus Lubecense fluxisse. Sed de his satis.

Recensendi tamen adhuc sunt, ut instituto meo serviam, (quamvis non paucos jam tum memoraverim) & quidem aliquo ordine temporis observato, Scriptores illi, qui à Carolo M. ad nostra usque tempora Historiam Pragmaticam Saxoniæ, res scilicet pace & bello memorabiles, exposuerunt. Utinam autem non defuissent Saxoniæ nostræ magna Scriptorum ingenia, fortassis haud alia terrarum pars esset celebrior, aut fæcundior Heroum mater censeretur! Ita enim ferè fit, ut tanta habeatur à posteris cujusq; virtus, quantum verbis eam potuerunt extollere disertissimi viri. Cogimur interim contenti esse iis, qui quomodocunque & ruditer simpliciterque scripserunt, sed dolemus non eos omnes ad nos pervenisse temporum injuria, & incuriosi ævi negligentia: tanta proinde majori laude dignis, qui hoc & superiore seculo ex claustris cum tineis blattisque certantes & semi corrosas chartas publicis typis exposuerunt, reliquisque MStis pretium majus & accuratiorem custodiam conciliarunt. Antiquissimum rerum Saxonicarum sub Carolo M. & Ludovico Scriptorem habemus *Einhardum* vel *Eginhardum*, Caroli Capellanum seu Cancellarium primò, dein Monachum & Abbatem Selistadiensem, non Saxonem tamen, sed Francum Orientalem ex nemore Ottonio oriundum. Scripsisse illum Gesta Caroli, non tantum ex *Lupi Abbatis* ad eum epistola, *Adamo Bremensi* & *Sigeberto Gemblacensi* scimus, sed etiam ipsum illud opus, ab *Hermanno Comite Nuenario* primùm editum, vitam Caroli continens, habemus, cum in omnibus codicibus MStis non

 alium

alium titulum habe at, quam *Gesta Caroli*. Discimus tamen præterea ex *Adamo Bremensi* Hist. Eccles. c. 30. *Einhardum dulci calamo gesta Saxonum prosequutum*; quod quidem opus, insigni Saxonicæ Historicæ jactura hodie dependitum, suo ævo *Adamus* habuit, & ex eo Excerpta quædam initio historiæ suæ nobis dedit. *Scholiastes Adami* huj⁹ refert, *Einhardum ex Capellanis Caroli Imp. vitã ejus descripsisse ac bella Saxonum.* Nescio autem, an ille Anonymus, nec satis vetustus, Scholiastes accuratè satis de titulo libri loquatur, & an ipse legerit, & an non idem sit cum eo, quem de Gestis Saxonum memorat *Adamus*. Quicquid autem sit, periit ille, quantum mihi constat. *Annales* enim *Francorum*, ab eodem *Nuenario* publicatos, nec pro hoc desiderato libro habere, nec ab *Einhardo* scriptos doctis concedere possum, nullo in iis *dulcis illius calami*, Adamo memorati, extante vestigio. Contenti igitur esse illo libro, quo vitam Caroli descripsit *Einhardus*, cogimur esse, in quo etiam de Saxonia agit, & Caroli bello Saxonico, paucis quidem, cum alibi latius id egisset, sed nervosè. Primum autem hujus scripti editorem *Hermannum Comitem Nuenarium*, doctrina non minus, quàm genere illustrem & integerrimum virum, culpat *Marquardus Freherus*, quod non in edendo toto contextu antiquum codicem simpliciter secutus fuerit, sed ævi illius qualemcunque phrasin floridiore passim permutaverit; in quo *Freherum*, quamvis non nominet, secutus parum mutatis verbis idem monet *Joh. Gerhardus Vossius*. Defendit vero *Nuenarium* & ab hac culpa liberare nititur, & ne unum quidem apicem à MStis abiisse asserit in commentario suo ad Eginhardum eruditus & longiore vita dignissimus Vir *Fridericus Besselius*. Non est autem hîc de toto Scriptoris modo, integroque stylo qui elegans, & in quo Svetonii imitationem dudum deprehendit *Isaacus Casaubonus*, quæstio, sed de vocibus tantum quibusdam, quæ puri-

tatem

tatem licet affectanti, Romanosque Scriptores imitanti, tamen à seculo adhæserunt, & vitari non potuerunt, quas elegantioribus & Latinis melioribus mutatas ferre non potuit *Freberus*. Has autem *Nuenarii* editoris opera alicubi accessisse, cum in MStis non habeantur, etiam suspicor. Ipse, cum ante viginti quatuor annos Florentiæ Serenissimi Magni Ducis clementia, parariis nobilissimis & eruditissimis Viris, quos plures tum Florentia habebat, & ex quibus adhuc superest Illustris *Magliabechus*, laude mea major, Laurentianæ Bibliothecæ MStis Codicibus uterer, inveni scamno LXV. membranaceum Codicem antiquum, quo præter alia continebatur *Einhardi* opus sub nomine *Gesta Caroli*, cum quo editum diligentissime contuli, & variantes has lectiones cum modo dicto *Besselio* communicavi. Observavi autem non paucas voces & phrases in *Nuenariana* editione mutatas, ut vel in uno capite VII. de bello Saxonico, ubi pro *vicissitudinem reddere*, *vices reddere*, pro *non sitút satis æstimare*, *ut non facile æstimare possis*, pro *donec*, *usq; dum*, pro *parvulis*, *liberis*, secus ac in MSto habetur, licet videre. Ut ita recte quidem se habeat *Freberiana* observatio, non tamen adeo graviter peccarit *Nuenarius*, qui in iis, quæ ad historiam pertinent, nihil mutarit: quamvis in alieno opere ingeniosus esse nemo debeat, & illi medii ævi scriptores suo stylo & juxta formulam ævi non immutata scribendi ratione omnino publicandi sint. Manet igitur sua laus *Eginharto*, optaremque, ut reliqua ejus de gestis seu bellis Saxonum extarent. *Wolfg. Lazius* de Migr. gent. l. 3. p. 50. *Werymberti* S. Galli Abbatis librum, quem de bellicis gestis Caroli M. ex relatione Adelberti cujusdam militis, qui omnibus Caroli gestis interfuerat, scripsit, inter alia multa repertum, & ex situ à se erutum memorat: publicæ tamen luci expositum eum haud scio, quamvis sine dubio de gravissimo quoque Saxonico Bello Caroli egerit. Extant vero *Annales Francorum à Nuenario* itidem editi, ab aliis male *Eginbardo*, ab aliis *Adelmo* vel

Ademaro monacho adſcripti, qui, quemcunque etiam auctorem habeant, res Caroli in Saxonia geſtas non parum illuſtrant. In omnibus etiam aliis Caroli & Ludovici Pii rerum Scriptoribus, à Germanis pariter & Gallis paſſim publicatis, non tamen à me hîc memorandis, reperire nonnulla huc pertinentia licet. Unius tamen iterum mentio facienda, quem aliquoties memoravimus, Poetæ, Arnulpho æqualis, quem Paderbornenſem fuiſſe veroſimiliter conjicit *Ferdinandus* Epiſcopus Monum. Paderb. p. 47. Is enim primus omnium Saxonum eſt, cujus ad nos hiſtoria pervenerit, qui quamvis Annales Francorum modo dictos & Eginhardum ſequi & ſolutæ orationi ligatam tantum ſubſtituere videatur, tamen non pauca habet aliis planè indicta, vel non eo modo dicta, quæ ſine dubio ex aliis libris *Eginhardi* deperditis deprompſit, ceu primus editor *Reineccius*, cum in præfatione, tum alibi in notis oſtendit, ut non tantum ipſe annalium conditor ab Hiſtoriæ Patriæ amantibus legi debeat, ſed Reinecciana quoque ampliſſimæ notæ, quibus plurimum Veteris Saxoniæ hiſtoria illuſtratur. Quando deinde Saxones ad Regni Germanici & Imperii apicem in Henrico ejusq; filio & nepotibus Ottonibus pervenerunt, res illorum illuſtriores diligentiorem quoque conſiderationem merentur. Nacti vero tum ſunt egregium ſcriptorem *Witichindum* Monachum Corbejenſem, qui Henrici & Ottonis M. res geſtas accuratè & fideliter, σύγχρονος eorum & αὐτόπτης pene, iis Annalibus explicuit, qui hodieque ex reliquis ejus ſcriptis ſuperſunt, quosque altera vice *Reinerus Reineccius*, tertia avus meus *Henricus Meibomius* edidit, ope MSti codicis adjutus, additis notis Hiſtoricis pluribus, quas placuiſſe viris doctiſſimis & harum rerum peritis non tantum ex iis, quibus eas mactant, elogiis didici, ſed etiam inde colligo, quod alii, tacito nomine, non paucas ejus obſervationes ſuas eſſe voluerint. Addidit vero iſti editioni ſuæ *Roſwithæ*

quoque

quoque Monialis Gandersheimensis Poema, & alia Ottonum historiam illustrantia, quæ rerum Saxonicarum cupidis diligenter evolvenda sunt. Post quos memorandus est merito suo, ex illustri Comitum Saxoniæ Walbeccensium domo, *Dithmarus*, Episcopus Mersburgensis, qui Chronicorum libris VIII. Impp. Saxonicorum, Henrici, Trium Ottonum ac Henrici II. res gestas complexus est, scripsit vero eam An. 1017. Omnium primus ille est, qui ex Germaniæ optimatibus historiæ patriæ scribendæ manum admoverit, vel eo nomine suspiciendus. Quo autem genere ortus, & quantum ex illo proficere liceat, jam tum præclare primus editor ejus *Rein. Reineccius* in præfatione exposuit. Sæpe tamen, quando ipsum evolvo, in mentem mihi venit judicium *Philippi Melanchtonis*, qui eum nondum editum, *Spalatino*, à quo An. 1530. legendus datus, his verbis remittit: *Quod inspiciendum mihi dedisti Historicum Mersburgensem, gratiam tibi habeo: nam humanitate tua delector. Historicus ipse minus me delectavit. Miror, homines aulicos ne vidisse quidem, quæ res essent mandandæ litteris. Nugas ceremoniarum recenset, res graviores prætermittit.* Sed hæc seculi istius labes. Recudi *Dithmarum* nuper fecit diligentissimus Vir, amicus quondam noster, *Joh. Joachim. Maderus*, sed imperfectum secutus exemplar Reineccianum. Extat autem ipsum *Dithmari Autographum* in Electorali Saxonica Bibliotheca, cum quo collatum exemplar possideo, cujus integritatem colligere licet ex iis lacunis, quas in Notis ad Witichind. & in Chron. Walbeccensi supplevit Avus meus. Operæ vero pretium est, ut ad cognoscendam sub Henrico & Ottonibus Saxonicam historiam recentiores etiam addantur, qui ex vetustis monumentis Imperatorum eorum omnia collegerunt, & collecta digesserunt, examinaruntque, quos inter imprimis laudo, multis aliis nominibus celeberrimum, *Joh. Henricum Bœclerum*, in

Serie Germanicorum Cæsarum, cui magno judicio scriptum commentarium adjecit: & *Johannem Conradum Dieterichium*, qui magnam diligentiam Romanorum quorundam Impp. historiæ impensam ad Saxonicos quoque Reges & Imperatores feliciter extendit. Utinam vero tandem prodirent, quæ illustris & magnæ dignitatis Vir, *Johannes Philippus à Voorburg*, Præpositus monasterii grandis vallis, consiliarius Moguntinus & Herbipolensis, cum ad omnis historiæ Germanicæ, tum Saxonicæ imprimis, illustrationem dudum promisit. Uti enim Vir ille in tanta dignitate, tot inter Reip. curas & ejus causa obitas legationes, incredibilem Historiæ Germanicæ apparatum sine exemplo congessit, tot documenta situ & squallore obsita ex monasteriorum Principumque Archivis eruit; sic exactissimum ipsius judicium & imprimis φιλαλήθεια, quæ in duodecim integris Tomis præliminaribus nulla non pagina apparent, omnes rei peritos incitant, ut ab hæredibus tantum opus, ad Germaniæ & Saxoniæ æternum decus, exposcant. De quo maximo viro antequam sermonem claudam, non possum non publici boni causa quædam notabilia verba ex inedita vita ejus, cujus brevem consignationem ipse senex fecit, hîc apponere: *Quas molestias, sudores, labores in iis* (operibus scilicet historicis concinandis) *sustinuerim, dici vix potest, & tamen in his etiam, scribendæ historiæ difficultate, cura, sollicitudine, vigilantia, incommodo, sumptu & opere quotidiano, tam duro, difficili & arduo nunquam fractus fui. Quin ad hanc usq; horam, eadem qua ab initio, voluptate teneor, nec à molestiis, curis, sumptu, objici mihi moram patior. Vnum miror, quod, quando interdum, in uno aut altero loco, ex documentis situ & pulvere obsitis, & forsan nunquam lucem aspecturis, sed inter tineas & blat-*

tas

tas tandem perituris, notitias quasdam peto, id à nostris Principibus, qui tamen aliàs vanæ gloriæ, sed non diu duraturæ, tantopere student, & imprimis etiam Ecclesiasticis, id planè non æstimetur, veluti Archivia ipsorum perpetua futura, & tot imperiorum, ex quibus nullum amplius Archivium exstat, & pro his sola Historia defectum supplere debet, sortem nequaquam subitura essent: quod ego sæpe valde ridere debeo. Egregiæ & liberæ & tanto viro dignæ voces! Sed ad Henrici IV. tempora nunc delabor, cujus historia tanto magis Saxones nostros tangit, quanto crudelius & diuturnius fuit Bellum civile ab ipso contra Saxones gestum. Bonum vero factum, quod illorum temporum Historicum habeamus, Hersfeldensem quidem cænobitam tantum, sed virum rerum seculi peritissimum & prudentia insignem, *Lambertum Schafnaburgensem*, quem ultra ævum sapere, antiquis multis parem, recentioribus plurimis superiorem omnes fatentur, nec in eo temere aliquid culpant, præterquam quod studio Romani Pontificis Henrico IV. Imp. videatur iniquior. Extant vero alii etiam, qui de *bello illo Saxonico* seorsim commentati, ut *Bruno*, editus *à Frebero*. Reliqui aliis Henrici IV. rebus gestis immersas Saxonicas obiter narrant. Non tamen ego nunc omnes illos, qui Henrici temporibus vel ab ejus parte, vel pontificis, historiam scripserunt, ad examen vocabo, cum alterius id sit operæ, unius tantum *Anonymi*, cujus *de vita Henrici* scriptum, sæpius recusum habemus, propter *Reinerum Reineccium* nostrum faciam mentionem. Non audebant metu Romanæ Curiæ, qui de Henrico vera commentari volebant, nomen suum addere, ideoque ἀνώνυμος quidem apparet, *Melchior* tamen *Goldastus* valde fecit verosimile, *Otbertum*, seu *Obertum* Leodiensem Episcopum esse

esse Auctorem: quicquid autem sit, Auctorem illum fuisse non ex plebe aliquem, ne ex minori quidem nobilitate, sed ex optimatibus & Principibus Imperii, potentem in Cæsaris palatio, familiaremque ipsi, satis legentibus manifestum est. Hunc libellum cum Epistolis Imperatoris ad diversos Reges Principes & Episcopos *Helmoldo* Bosoviensi à se locupletato adjecit, & Francofurti apud Wechelum a.1581. excudi fecit *Reinerus Reineccius*, bono publico juvando & Historiæ illustrandæ natus vir. Cum igitur in vastis suis Ecclesiasticis Annalibus (suo merito multum alioquin æstimandis) ad Henrici IV. tempora pervenisset eminentissimus Cardinalis *Baronius*, sine omni fronte, pudore, & verecundia ita scribit: *Qui nuper edidit vitam Henrici hujus, auctor idemq; promulgator Bennonis in Gregorium Papam calumniis conferti voluminis egregii mendaciorum contextoris opus, quod sæpe superius contigit rationibus apertissimis refutari, hic, inquam, consartor imposturarum, commentitias quasdam litteras ad Annonem Coloniensem Archiepiscopum, de indictione Concilii VVormatiensis post Henrici ejusdem vitam apposuit. De quo alterum de duobus dicendum est, vel quod ipse eos commentus sit stylo mendaci, vel, si ipse non fecit, sed ut eas invenit antiquitus scriptas, edidit bona fide (si in malo animo potuit esse bona fides) nunc summæ oscitantiæ, obtusi ingenii redarguendus idem est homo, qui adeo manifestam falsitatem, sui planè magnitudine portentosam non cognovit* Margini autem paragraphi sequentia adscripta sunt verba: *Reinerus damnatus auctor jure perstringitur, qui historiam de vita Henrici IV. & de vita Gregorii VII. ex Bennone edidit, cusam Francofurti*

cofurti Anno Domini. 1581. Volui ipſa Baronii verba, plura licet, adſcribere, quoniam penè ſine omni exemplo innocentiſſimus homo tam atrociter perſtringitur, ut jam oſtendam. Non nunc tamen de veritate hiſtoriæ, in illa vita & Epiſtolis contenta, agam, re jam ſufficienter ab aliis diſputatâ, ſed tantum à *Reineccio* eas non confictas aut primùm publicatas docebo. *Johannes* enim *Cuſpinianus*, Medicus, Maximiliani I. Orator & Urbis Viennenſis præfectus, ubi in Hiſtoria Cæſarum de Henrico IV. agit, circumferri vitam Imp. eleganter perſcriptam ab incerto auctore, ab *Aventino* Reginoburgi in æde D. Hemerani repertam ac publicatam cum Epiſtolis quibuſdam ad Regem Franciæ, Principes, & Epiſcopos ſcribit, easque *legendas ſtudioſis commendat, ut res geſtas cognoſcant.* Editæ ſunt ab Aventino Auguſtæ a. 1518. *Cuſpinianus* vero obiit A. 1529. duodecim annis ante natum *Reineccium.* Poſt *Aventinum*, ſexennio tamen ante natum *Reineccium*, *Ortwinus Gratius* in Academia Colonienſi Profeſſor, in libro, qui inſcribitur *Faſciculus rerum expetendarum & fugiendarum*, hanc etiam Vitam Henrici publicavit, lectorem advertens, *in eâ admiranda quædam lectuq; digna & rara admodum reperiri.* Biennio autem ante, octo ante Reineccium natum annis, *Johannes Herwagius* Typographus Baſileenſis, operâ *Martini Frechti*, cum *Witichindo*, Monacho Corbejenſi, Vitam Henrici & Epiſtolas illas ediderat. Et tamen à *Baronio Reineccius*, tamquam malæ fidei homo traducitur, & *confartor impoſturarum* audit? Vix credibile eſt, *Baronium*, helluonem librorum, qui ſuis βιβλιοθήκη ἔμψυχος καὶ περιπατοῦν μουσεῖον audit, ignoraſſe hujus ſcripti editionem, nec legiſſe, quæ de eo refert Auguſtæ Hiſtoriæ ſcriptor *Cuſpinianus.* Sanè, aut extrema eſt hæc malitia, aut cum turpi oſcitantia conjuncta inſultandi bonis libido. Verùm è diverticulo in viam. Magnus auctoritatis Imperii Germanici aſ-

ſertor *Melchior Goldaſtus* in Apologia pro Henrico IV. contra Gregorium VII. inter alios publicavit *Anonymum* Poetam *de bello Saxonico*, ſupra memorato Brunoni, qui pontificis partes ſequitur, opponendum, cujus omnino utilis lectio eſt, cum rebus geſtis interfuiſſe, & in comitatu Imp. vixiſſe, cum exiſtimatione aliqua & auctoritate, ex ipſo libello manifeſtum ſit. Non poſſum vero non etiam laudare CL. *Georgii Schubarti* Henricum IV. Imperatorem in exemplum turbatæ reip. propoſitum, ubi ſub finem Saxonicum illud bellum ex idoneis ſcriptoribus egregie explicat, & prudenter conſiderat. Quæ ſub Lothario deinde & Svevicis Imperatoribus in Saxonia acta ſunt, non quidem ſeorſim à quoquam expoſita leguntur, *Helmoldus* tamen, ſæpius à nobis memoratus, qui illis circiter temporibus vixit, ejusque continuator *Arnoldus*, Lubecenſis Abbas, ſæpius mihi antea memorati, non pauca nos docent, de iis potiſſimum, quæ ultra Albim ad mare uſque contigerunt: quibus, ut veritas magis pateat, jungi poteſt, *Saxo Grammaticus*, Saxonibus tamen fortaſſis paullo iniquior, qui licet data opera res Danicas deſcribat, ſæpius tamen vicinas Saxonicas illis admiſcet. Quoniam autem illius temporis, ſeculi intellige duodecimi, Hiſtoriæ Saxonicæ maximam partem faciunt Henrici, Leonis dicti, res pace & bello geſtæ, infelixque caſus, & hinc ſecutæ in veteri ampliſſima Saxonia Principatuum mutationes, non tantum *Helmoldus*, & *Arnoldus* de eo legendi ſunt, ſed etiam *Gerhardi*, Præpoſiti Stederburgenſis, Ducis ad Cæſarem Legati, *de poſtremis ejus rebus geſtis & exceſſu Hiſtoria*, quam primus è tenebris eruit Avus meus, qui & in diffuſioribus additis notis & etiam alibi, & imprimis in *Hiſtoria Bardevici*, maximi illius & incomparabilis Ducis res geſtas plurimum illuſtravit. Ottonis vero, Henrici Leonis filii, qui ad culmen Imperiale, exemplo Proavi ſui

materni

materni Lotharii, per mille quamvis difficultates, pervenit, historiam, quæ in seculi duodecimi finem & decimi tertii initia incidit, non parvis quoque incrementis ab Avo meo aucta est. Cum enim non Itali tantum, & Papæ addicti, sed ex Germanis *Conradus à Lichtenau Abbus Urspergensis*, *Johannes Cuspinianus*, *Sebastianus Munsterus*, *Casparus Peucerus*, *Horatius Tursellinus*, aliique plures, optimum Principem, & juris Imperatorii studiosissimum, falsis criminationibus & convitiis onerare & insectari non fuissent veriti, Avus meus longam pro Ottone Apologiam, jam senex, conscripsit, & ex ipsis fontibus rei veritatem, detectis aliorum mendaciis, exposuit, quæ magno intelligentium applausu excepta fuit. V. CL. *Bœclerus* notis in *Æneæ Sylvii* Frid. III. p. 138. *A*pologiam Meibomianam non tam de Imperii statu exhibendo, quàm de Imperatore Saxone purgando laborare scribit, cum tamen Ottonis non tam privata, quam publica, eaque maximi momenti acta recenseat & defendat Avus meus, quæ Imperii status magna pars sunt. Non tamen plenam voluit ejus historiam dare Avus, nec quæ in Apologia narrantur, ad Saxoniam omnia pertinent, ideoque ad alia pergo. Post Ottonem IV. in Chronico suo, quod in Anno MCCLVI. finivit, *Albertus*, Monachus Benedictinus & Abbas Stadensis cænobii, res Saxonicas quoque memoravit, dignus, qui legatur, quoniam, quamvis in aliis *Witichindum*, *Adamum Bremensem*, *Helmoldum*, *Urspergensem*, aliosque, ne mutatis quidem verbis, describat, interdum quoque ad nugas & fabulas delabatur, multa tamen egregia, & propria, & aliis indicta, in Principum Saxoniæ Genealogiis habet. Multa illi debet *Crantzius*, multaque ex illo, in Metropolin præsertim suam, transcripsit, quod dudum observavit *Matthias Flacius* Illyricus, in tractatu de translatione Imperii Romani ad Germa-

nos, quamvis nomen Alberti non addat. Ignotus tamen reliquis omnibus erat, donec eum ex Bibliotheca Ranzoviana publico bono ederet An. 87. superioris seculi *Reinerus Reineccius*, adspersis alicubi eruditis notis: quas quidem *cautissimè legendas ob justam suspicionem Autoris* monet in *supplemento de Scriptoribus Ecclesiasticis* nuperus industrius scriptor *Casimirus Oudinus*, scilicet, quia Gregorii VII. artes alicubi detegit & perstringit; fortassis tamen sine causa, nam ego tanto diligentius eas legendas propterea moneo, quia *Albertus* Henrico IV. Ottoni IV. & Friderico II. Impp. alicubi videtur iniquior: continent vero *Reineccii* notulæ, præfationes, & additamenta, multa etiam alia, ut solent, Saxonicæ Historiæ illustrationi servientia. Et habemus nos in Bibliotheca Academiæ Juliæ MStum *Albertini Chronici* exemplar, cum supplemento, & forte eundem codicem, cujus meminisse dixi *Flacium*, cum illius præstans Bibliotheca aliqua sui parte in nostram concesserit. Pertinet vero huc, & multam lucem rebus Saxonicis ab Anno MCXXIV. ad MCCXXV. affundit *Anonymi Chronicon Montis-Sereni seu Lauterbergense*, cœnobii B. Petri *in Episcopatu Magdeburgensi*, quod, quamvis sæpius à CLL. Historicis Saxonicis *Joh. Albino* & *Georgio Fabricio*, adduceretur, intra illorum tamen manus delitescebat. Factum autem est, ut ad magnum JCtum & Historicum *Marquardum Freherum* perveniret exemplar, qui Avo meo, Amico suo intimo, id Anno *1600*. transmisit, eique, ut cum Saxonicis suis scriptoribus ederet commendavit, qui etiam sua manu ex MSto, mox remisso, descripsit & ad editionem paravit. Periit autem illo mortuo, cum aliis MStis, in fatalibus illis belli turbis, sed ita feliciter periit, ut in manus Magnifici & Historiæ Patriæ amantissimi Viri, JOHANNIS SCHWARTZKOPFII, Ducis Brunsv. & Lyneb. Cancellarii meritissimi, incideret, qui suo ære redemtum

demtum à militibus, & diligenter aliquamdiu' asservatum, tandem Cl. Viro *Joh. Joach. Madero* dedit, qui, post tam varia fata, egregium rerum Saxonicarum annotatorem, typis Academiæ nostræ ante XI. annos reviviscere fecit, additis non paucis aliis, itidem ad Saxoniæ historiam facientibus. Seculo XIV. *Henricus de Herwordia*, ordinis Prædicatorum monachus, *de Temporibus & Rebus Memorabilibus* Librum scripsit in Ætates distinctum, ab orbe condito ad sua usque tempora, id est seculi XIV. medium, qui in posteriorum seculorum & sui ævi historia multa de rebus Saxonicis egregia & alibi non obvia, veteris imprimis Saxoniæ, narrat. *Trithemius* male nominat *Erfordiensem*, quem sequitur *Vossius*, cum fuerit ex *Herwordia* in Westfalia, Monachus Dominicamus ædis San-Paulinæ in urbe Mindensi. *Hermannus de Leerbeke* in Chron. Schaumburg. vocat eum magnum & doctissimum virum. In *Chronico Mindensi* memoratur, eum post labores, quos in studendo dictandoque desudaverat An. 1370. obisse sepultum ante ostium chori ambitum versus, de voluntate autem ac mandato Caroli IV. exhumatum & ante altare majus denuo sepultum, unde facile conjicere licet, magni nominis & existimationis virum fuisse. Rerum certe Saxonicarum diligentissimus est scriptor, & ab omnibus post eum chronicariis describitur, non tamen hactenus lucem vidit, sed in quarundam Bibliothecis, & mea quoque, asservatur MStus. Seculo XV. *Hermannus Kornerus* Lubecensis, itidem Dominicanus Monachus, Historiam ad An. 1435. scripsit, qui, quamvis in rebus Saxonicis Slavicisque *Helmoldum* & *Arnoldum*, ne mutatis quidem verbis, describat, parte secunda quoque fateatur, se usum *Henrico de Herwordia*, tamen non pauca in eo singularia, ubi ad sua tempora pervenit, invenias. Non est autem hactenus editum opus, sed alterum Lubecæ, alterum Lyneburgi, duobus integris tomis, nitidè scriptum as-

 servatur,

ſervatur, quo utroque uſus ſum. Uti vero ex *Kornero*, ea potiſſimum haurire licet, quæ in inferiore Saxonia & Transalbiana contigerunt, ita ſeculi hujus initio vir præſtans *Gobelinus* Perſona in Coſmodromio pluribus nobis expoſuit res inveteri Saxonia, id eſt, in Weſtfalia geſtas, quem cum alii excerpſiſſent, ſuisque Chronicis inſeruiſſent, ut in *Chronico Magno Belgico Monachi Nuſſienſis à Piſtorio* edito videre licet, *Crantzius* vero, non nominatum ſæpius in Metropoli ſua deſcripſiſſet, Avus meus dignum judicavit, quem ex MSto primum ederet, ubi de Autore non pauca præfatus eſt, egoque in noviſſima editione alia addidi. Citat *Gobelinum* etiam *M. Theodoricus Engelhuſius* Saxo, qui Chronicon ab orbe condito An. C. cIↃCCCCXX. circiter ſcripſit, in quo prima quidem vulgaria & nullius momenti, non paucæ etiam nugæ; in ultimis tamen reperias non pauca, quæ Saxoniam illuſtrent. Multis citatum publicavit tandem *Cl. Maderus*. Excerpſit ſcilicet ſua ex ſcriptoribus, quorum aliqua pars hodie non amplius extat, licet ab ipſo citentur. Quorum tamen teſtimonio frequenter utitur, *Henrici Roslæ* Nienburgenſis, & *Theodori Longi* Eimbecenſis, eorum poëmatia edidit ante 34. annos parens meus *Joh. Henricus Meibomius*. *Roslæ* Poëmation, non ineleganter ſcriptum, ut in iſto ævo, agit de bello inter Henricum Mirabilem, Ducem Brunſvic. & Lynæb. ac confœderatos Saxoniæ Principes An. cIↃCCLXXXVII. ob arcem Herlingsbergam geſto, & non pauca, alias incognita nos docet, ut in notis oſtendit Parens meus. *Theodori Longi*, ſeu *Tiderici Langen* Canonici Eimbeccenſis & Goslarienſis poëma, ſub titulo *Saxoniæ* adjecit *Roslæ* Parens meus, ex *Engelhuſio* autem titulum fuiſſe, *Poëſis Ducum Brunſvicenſium*, diſco. Dictio ſordida eſt, verſus interdum ridiculi; quæ tamen narrat, de ſui ævi Urbibus, Comitibus, Nobilibus in Saxonia, annotari merentur.

Edi-

Editum quoque est à *Pistorio* tom. I. p. 705. *Chronicon*, Excerptum ex diversis Chronicis, usque ad A. 1474. in quo primo quidem ea narrantur, quæ nullibi non obvia melius etiam & rectius ab aliis traduntur, sub finem autem multa de rebus Saxoniæ Inferioris & Brunsvicensibus. Auctor quis sit, non additur: ex iis tamen, quæ ad A. 1468. & 1473. narrat, monachum eum fuisse in monasterio S. Ægidii in urbe Brunsviga colligo. Sed pene prætermiseram hoc in loco memorare Scriptores illos, quos conjunctim anno seculi hujus vigesimo edidit Avus meus ex MStis, *Hermanni de Leerbeke Chronicon Schaumburgensium Comitum*, *Anonymi Chronicon Mindense*, *Justini Lippiflorium*, ex quibus non tantum Scaumburgensia, Holsatica, Mindensia, & Lippiensia illustrantur, sed universæ Saxoniæ historia, illius ævi, lucem insignem capit. Cum autem hæc & alia Avi mei opera historica, sive aliena, & ab ipso primum publicata, sive propria in magno apud intelligentes essent pretio, & exemplaria distracta nullibi amplius comparerent, cæpi nuper consilium, non de iis tantum omnibus, & quidem auctioribus, uno tomo recudendis, sed etiam pluribus aliis, ex MStis erutis & ad Germaniæ Saxoniæque Historiam illustrandam mea opera elucubratis, duobus aliis Tomis, adjiciendis, qui jam ultra umbilicum perducti, si Deus faverit, intra menses non ita multos publicam lucem aspicient. Sunt penes me alia multa Chronica Urbium & Monasteriorum Saxoniæ nostræ, non ita quidem contexta, ut publico exponi mereantur, ex quibus tamen, non secus, atque olim ille ex stercore Ennii, gemmulam ad Saxoniæ illustrationem eruas.

Sed jam pervenimus ad illa tempora, quibus sub finem scilicet XV. & intium seculi XVI. cum alibi in Germania, tum in Saxonia quoque, bonæ litteræ renasci, historiæ quoque justum pretium poni, antiqua Chronica è situ erui, nova conscribi cæperunt,

perunt, &, favente Typographiæ usu, publicari. Tardius tamen in Saxonia res processit, primumq; , quod editum sciam, *Chronicom Saxonicum*, rude & jejunum, laudari non meretur. Conscriptum id est vernacula lingua Saxonica, & sub tit: *Chronekender Sassen* Moguntiæ a. 1492. publicatum est, additis figuris, unde *vulgaris & picturatæ Saxonum Historiæ* nomine citatur à *Paullo Langio in Chronico Citicensi* in principio. Auctor incertus Brunsvigæ videtur conscripsisse, vertit autem illud superioris Saxoniæ stylo M. *Joh. Pomarius*, Pastor Magdeburgensis, & integri penè seculi historiam adjecit, magna idcirco laude à *D. Sigfrido Sacco* in præfatione affectus, quamvis ne mediocrē quidē mereatur, estq; septimo anno post à *Matthæo Dressero*, Professore Lipsiensi iterum revisum & publicatum. Unus magno animo, plurimis undiq; conquisitis subsidiis, Saxoniæ omnis, imo & vicinorum regnorum Septentrionalium Historiam sacram & civilem scribere aggressus est, quem supra laudavi, *Albertus Crantzius*, magni & excellentis ingenii, judicii accurati, ac memoriæ tenacissimæ, qui eo etiam nomine laudandus, quod unam Christi fidem in multas familias & factiones distractam, Ecclesiam corruptelis & superstitionibus imbutam, totumque Imperium Germanicum turbulenta seditionum ac discordiarum tempestate jactatum serio doluerit, & veraci liberoque calamo omnia descripserit. Notum quidem mihi, quàm vapularit aliis, *Suffrido Petro* Frisio imprimis, & quàm graviter tanquam partium studio agitatum publicè traduxerit, fidemque ejus dubiam reddiderit *Petrus Albinus* Progymn. Historiæ Saxonicæ, p. 96. 97. Nescio tamen, an ex proposito falsa scripsisse convinci possit. Id scio, non illum in omnibus sequendum esse, sed imprimis, quæ vetustiora sunt, ex aliis scriptoribus examinanda; id quod quidem nunc tanto facilius fieri potest, postquam non eos tantum Scriptores, quibus *Crantzius* usus

est,

est, quosque interdum ne verbis quidem mutatis descripsit, sed & plures alios, ipsi non lectos, habemus. Multus in eo laudando est *Janus Dousa* Annal. Hollandiæ l. 1. p. 71. eo maximè nomine, quod primus recentiorum ex *Witichindi, Helmoldi* & similium Scriptorum sententia Normannos à Danis, à Sveonibus Gothos, ab Hunnis Vandalos, Ostrogothos rursum à Visigothis, summo judicio ac delectu, ratione temporum observata, subtilissimè distinxerit, cum Galliæ Britanniæque Chronologi omnes eas nationes communi Normannorum appellatione confuse atque promiscuè indigitassent. Ad nostrum vero institutum imprimis facit ejus Saxoniæ civilis historia peculiaribus libris, & sacra in Metropoli plenè & accuratè proposita. Obiit Hamburgi 7. Decembris. A. 1517. *morum & virtutum specimen & exemplar, patriæ decus*, ut est in ejus Epitaphio, quod in summi templi cæmeterio ibidem exstat. Iisdem temporib⁹ vixit Legum & Canonum Doctor, & in eadem Academia Rostochiensi Professor, Duci Meclenburgico à consiliis, *Nicolaus Marescalcus* Thurius, scripsitq; Annalium Herulorum ac Vandalorum libros VII. in quorum præfatione se eorum, quæ tradat, partim *oculatum testem* esse, partim ex *Sanctariis Regũ excerpsisse* monet. Vir est doctus, merenturque Annales illi legi, *Crantzianis* tamen non comparandi: uti etiam ad nostrum institutum minus faciunt. In superiori Germania hoc tempore XII. voluminibus *Franciscus Irenicus*, Germaniæ Exegesim edidit, sed quæ de rebus Saxonicis habet, non sunt magni momenti, sequiturque & allegat frequenter *Hermannum Scriptorem Saxonum*, & distinguit ab Hermanno Chronographo, quem *Hermannum Cornerum* esse, cujus supra memini, quamvis ipsa loca conferre mihi non licuerit, suspicor. Laudandi deinde sunt & legendi Viri clarissimi, Electorum Saxoniæ Historici, *Georgius Spalatinus*, Canonicus Aldenburgensis, *Georgius Agricola*, Medica &

 histo-

historica laude celeberrimus, & *Georgius Fabricius*. *Spalatinum* quidem nollem in eo libello Germanico, quem pro gloriâ Domus Saxonicæ contra Henricum Juniorem Brunsvicensem scripsit, incomparabilem Imperatorem Lotharium, & meliora meritum, indigne tractasse, contra veri fidem, & doctioris ævi conscientiam: sed forte non magni adeo momenti libellus, compositis inter maximas Domos litigiis, tenebris damnatus esset, nisi æternis suis monumentis eum inseruisset *Hortlederus*. *Georgii Fabricii*, multæ eruditionis viri, laudanda etiam est in Saxoniæ historia insignis industria, quanquam ita laudanda, ut erroribus ejus non patrocinemur. Jam tum vero à *P. Albino* in nova Saxonum historia annotatum est, *Fabricium* omnia ferè ex Teutonica *Agricolæ* historia vertisse, pauca de suo addidisse. At ipsius *P. Albini* omnia, quæ conscripsit, in publico extare vellem: fuit enim vir eruditissimus, & qui non minore judicio quam diligentia, rara admodum mixtura, historiam tractavit. Seculo autem illo decimo sexto, de quo nunc agimus, Bellum Hildesiense magna totius Saxoniæ commotione gestum, descripsit *Justinus Goblerus* JCtus, & in vita Erici Ducis, & in brevicula Commentatione de ipso bello, qui meretur omnino legi, utpote veritatis studiosus, quamvis in omnibus circumstantiis fortassis non satisfaciat: cum quo conjungenda sunt, quæ communicata à Wilhelmo Duce Brunsv. & Lynæb. historiæ suæ Saxonicæ partem esse voluit *Dav. Chytræus*. Quæ autem deinde pro recuperatione bonorum Ecclesiæ facta sunt, ex publicè editis, à Ducum imprimis parte, Actis discere est. Quæ deinde in Saxonia, religionis negotio graviter turbata, inter Principes Smalcaldici fæderis & Henricum Juniorem Ducem Brunsvicensem contigerunt, partim à *Sleidano*, partim à *Chytræo* narrata sunt, petenda tamen imprimis ex libellis tum temporis editis & Actis publicis. Succincta de illius contra Henricum

cum Smalcaldici belli a. 1542. ſuſcepti cauſis & eventu commemoratio, à Fœderatis edita, extat Tomo II. Operum *Schardii*, plura vero apud *Hortlederum* in præſtantiſſimo de Belli Germanici cauſis opere legere licet. Belli deinde Magdeburgenſis, ſeu obſidionis, quam à Cæſareanis paſſa eſt a.1550. & ſequenti, hiſtoria ad Saxoniam quoque imprimis pertinet, magna tam dubii eventus exſpectatione, interveniente quaſi ex machina Deo, & conſilia mutante. Scripſit eam Germanico idiomate civis illius urbis *Sebaſtianus Beſſelmejerus*, quæ tamen, ut Latinè verteretur, digna judicata eſt. Quæ præterea in Saxonia, etiam latiſſimè accepta, integro ſeculo ſexto decimo contigerunt maximè memorabilia, illa egregie expoſuit, jam ante nobis laudatus, Theologus & Poly hiſtor clariſſimus, *David Chytræus* in Saxonia ſua. Nolim quidem eum ab erroribus præſtare immunem. Quî enim potuerit Vir unus, isque à magnatibus non adeo multum adjutus, tot terrarum, in quibus Saxonicus ſermo viget, hiſtoriam, & quidem integri ſeculi, accuratiſſime, ut non alicubi impingeret, tradere? Nec ſuccenſeri poſſum inſigni Hiſtorico *Everardo Reidano*, qui, præfatione in ſuos Annales Belgarum, *Chytræum* inter eos Belgicæ Hiſtoriæ ſcriptores refert, qui falſos rumores, incerta famæ & quomodocumque accepta ſecuti, falſa pro veris tradiderint. *Thuanus* nec laudat, nec vituperat *Chytræum*, emortualem tamen ejus annum ideo memorat, quia *multorum virorum, quantum in ipſo fuit, memoriam ſervavit*: at, quod ubique in rebus Saxonicis & Arctois ſecutus ſit *Chytræum Thuanus*, legentibus patet, nec diffitetur, in ſummariis librorum, qua eſt ingenuitate, *Thuanus*. Talis certe eſt Hiſtoria *Chytræi*, quâ carere nemo, qui Saxoniæ & Septentrionalium regnorum notitiam, quæque in eo integro ſeculo acta, acquirere ſibi velit, poteſt. De ipſo ſcribendi modo & dictione nil dico, cum in præfatione ipſe pro

rudi designatione, haberi velit, non *historia*, exemplo veterum aut quorundam recentium scripta. Post *Chytræum*, illi coævus, locum meretur, sæpius etiam merito suo nobis laudatus, *Reinerus Reineccius*, quamvis non tam seculi sui Saxoniæ historiam, quam superiorum seculorum & à primis initiis illustrare conatus fuerit. Tantum illi, vel propter Scriptores è situ erutos & emendatos, debet Germania & Saxonia, in quantum æstimari eruditio liberalis & notitia temporum potest. Ingenium in eo excellens, judicium exquisitum, labor indefessus: quid non exspectes, ubi tria illa conjunguntur in uno? Equidem, cum non pauci eruditi viri in eo sibi placerent, ut recentiores gentes à priscis, à Phrygibus Frisios, à Mysiis Misnenses, Cimbros à Cimmeriis, Cauchos à Chauchonibus, Saxones à Sacis aut Axinis, solùm ob nominis aliquam convenientiam (æquè ridicule, ac maximus Philologus ex Victophalis, quos *Eutropius* Breviar. hist. Rom. suo tempore trans Danubium habitasse scribit, Westfalos exsculpit) deducerent, illo quoque errore abripi se passus est *Reineccius*, uti non tantum ex *libello* ejus *de Origine Mysorum*, sed passim ex ampla ejus *Historia Julia* patet. Quando igitur Illustris Vir, antea memoratus, *Joh. Philippus Voorburgius* T.I. vasti sui operis, *minus sedulum & fabulis deditum historiographum* vocat, eò respexisse crediderim: aliàs sanè longè meliores titulos meretur, vivensque, & ab ingenua posteritate mortuus, nactus est, cum de doctrina, sedulitate, & amore veritatis testentur ejus scripta plurima; quin ipsa Voorburgiana Historia, sine Scriptorum, quos *Reineccius* primus edidit, subsidio, manca esset & mutila. *Reineccio* comitem hic adjungerem & laudarem *Henricum Meibomium*, nisi avus mihi esset. Quæ tamen in Saxonica historia præstitit, si industriæ aliquam laudem mereri dixero, fortassis à nemine accusari potero. Invenerunt ejus scripta amatores plurimos, quod

toties

toties diſtracta, totiesque recuſa teſtantur exemplaria: contemptores, præter ignorantes & veritatis oſores, neſcio an invenerit? Multi certè ejus opera, fracta ab eo primum in maxime lubricis glacie, adjuti ſint, ſive id candidè fateantur, ſive callidè diſſimulent. *Joh. Letznerus* diligentiſſimus vir, multis & magnis Commentariis de Hiſtoria Ducatus Brunſvicenſis non malè meritus, & plura, ſi vixiſſet, elaboraturus, memorari etiam hîc à me omnino debet; magis tamen eum laudare poſſem, ſi diligentiæ ejus par judicium reſpondiſſet, & iis, quæ ſollicite undique conquiſiverat, recte uti, & falſa à veris, ſpuria à genuinis ſecernere ſciviſſet. Interim, qui judicio valet, ejus opera cum fructu legere & in rem ſuam convertere poteſt. At majorem laudem meretur, qui illo tempore in hac vicinia, Halberſtadii, vixit *Gvilhelmus Budæus*, Græcè & Latine doctiſſimus Vir, *Neandri* diſcipulus, qui præter artem Medicam Patriæ Hiſtoriæ curas ſuas impendit, eo cum fructu, ut maximi æſtimentur, quæ de *Monaſteriis Epiſcopatus Halberſtadenſis*, deque *vita Alberti Epiſcopi* conſignavit. Utinam vero præſtantiſſimo viro opuſcula, quæ affecta habuit, quorumque primas paginas promulſidis loco publicavit, per otium & vitam pertexere licuiſſet! Magnam in eo jacturam fecit Hiſtoria patria: majorem vero etiam, quod, quæcunque maximo labore ex ineditis monumentis & Archivis, non alibi extantia, congeſſerat, belli tempore Lipſiam miſſa, in neſcio quas manus devenerint. Vivunt verò hodieque, & cum ſuperioris Saxoniæ, Thuringiæque, tùm etiam noſtræ Inferioris Saxoniæ res curioſo calamo illuſtrant, alter in Illuſtri Electorali Saxonica Academia Witebergenſi, alter in Ducali Jenenſi, *Conradus Samuel Schurtzfleiſch*, & *Caſpar Sagittarius*, de quorum præclaris ſcriptis plura dicerem, niſi me amicitiæ, quæ cum utroque intercedit, id dare lector ſuſpicari poſſit:

omnibus tamen Saxonicæ Historiæ studiosis non possum non ea commendare. Sed, ut de hujus quoque seculi, quod vivimus, historia aliquid addam, initia quidem ejus Brunsvicensis Urbis intra decennium bis factæ obsidiones occuparunt, quæ publicis scriptis & serenissimo quoque calamo expositæ legi possunt. Fatale deinde toti Germaniæ bellum, in Bohemia ortum, brevi tempore in Inferiorem Saxoniam totum quasi translatum est, & Ducatus Brunsvicensem & Lynæburgensem, Archiepiscopatum Magdeburgensem, Ducatusque Meclenburgicos gravissimè afflixit. Quamvis autem illi bello describendo clarissimi Viri, *Lotichius*, *Caraffa*, *Chemnitius*, *Brachelius*, *Loccenius*, & nuper elegantissime *Puffendorfius*, manus admoverint, tamen, aut de Saxonicis rebus pauca narrant, aut, dum ab adventu Regis Gustavi suas historias auspicantur, exponere distinctè negligunt, quomodo huc pertractum sit bellum, quave occasione, tandemque ad ipsum usque Balthicum mare devenerit: quæ quidem ex Actis publicis, Conventibus Circuli Saxonici, & Fœdere Lauenburgico supplenda sunt. Reliqua, quæ deinde in belli progressu in Saxonia acta sunt, plenius à modo dictis celeberrimis Viris explicata sunt. Mutationes vero, quæ deinde, pace impetrata, circa territoria Principum in Saxonia facta sunt, ex ipsis Pacis publicæ tabulis discere licet, quibus ut addatur *Historia Pacis Westfalicæ*, ab eruditissimo Viro Scripta, operæ pretium est.

Cum autem Civilis Historia non rectè intelligi posit, ratione successionis imprimis in Principatibus, Comitatibusque, nisi Genealogiæ illustrium rectè exponantur, de iis adhuc aliquid dicendum est, cum in Saxoniæ quoque historia præclarissimi viri illarum ad se curam pertinere judicaverint. Quamvis autem illi, qui in genere omnium Principum & Illustrium Genealogias adornarunt, Saxonicas

nicas non negligant, tamen de iis nunc tantum dicam, qui Saxonicas seorsim exposuerunt. Ubi in Principio illud monendum est, superstitum quidem familiarum & adhuc florentium Genealogias majorem habere usum, insignem tamen etiam emortuarum, cum, quomodo in Dominiis hæc illi successerit, sciri debeat, nec plena historia citra illam cognitionem haberi possit. Egerunt id diligenter *Brotrufsius*, *Hoppenrodius*, *Albinus*, *Spangenbergius* in libris de nobilitate, & Laur. *Peccenstein in Theatro Saxonico.* Extat *Hermanni Hamelmanni* liber de vetustis titulis & nominibus Principum, Comitum, Heroum atque illustrium familiarum, quæ olim in Inferiore Saxonia, Angraria, & Westfalia extiterunt, quarum Dominia aut in totum aut ex parte translata sunt, ad Episcopos, & Principes, qui plurimum à me augeri posset, si otio abundarem. Antiquæ autem illius Saxoniæ, seu Westfaliæ, nobiles familias, tam emortuas, quàm superstites, ex Chronicis & Tabulis magna diligentia collegit, ipse antiquo & nobili genere ortus *Johannes à Bersworde in Husten*, qui liber, MStus hactenus, dignus est, qui à pluribus legatur. *Reineccius* vero & *Chytræus*, & *Avus meus* nunquam etiam in scriptis suis intermittunt genealogias illustrium familiarum, sive adhuc florentium, sive emortuarum contexere, & ad majorem historiæ claritatem inserere. Facit vero plurimum quoque ad integrum historiæ contextum, & translatorum ab uno ad alium dominiorum, certitudinem, *Insignium* notitia, ideoque etiam Heraldici Scriptores evolvendi sunt. Et vero, qui nuperrime *Historiam Insignium Illustrium* edidit Vir muneris dignitate, pietate & doctrina maximè conspicuus, *Philippus Jacobus Spenerus*, in enumerandis quoq; Saxoniæ Principum Insignibus, & ex historia illustrandis, laudabilem operam præstitit. Usus autem est, ubi de Insignibus Serenissimæ Domus Brunsvicensis agit, opera

Joh. Henrici Hofmanni, qui magnum opus jussu Serenissimi Domini sui sub titulo **Ehrenkleinodt** conscripsit, in quo maximam suam Historiæ Saxonicæ & Brunsvicensis imprimis peritiam ostendit, quam etiam aliis operibus suis *Rerum Hildesiensium libris XV. Rerum Hojensium libris III. Monasteriologia*, aliisque, omnibus, qui ea viderunt & legerunt, approbavit, quamvis ultiman manum iis imponere non potuerit, Vir longiore vita dignissimus, Archivorum, quibus præerat, peritissimus, & penè sine exemplo, scrutator. In cujus mihi amicissimi Viri memoria hanc in Historiam Saxonicam Introductionem, seu προπαιδείαν finio.

Corrigenda.

p.19.l.23. pro *de Probo* scribe *acclamatum Probo.*

p.59.l.13. pro *Dalemincí à Dalemineciis* scribe *Dalemincí à Daleminciis.*

da 005644575 a 005644588

